Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemléző folyóirat

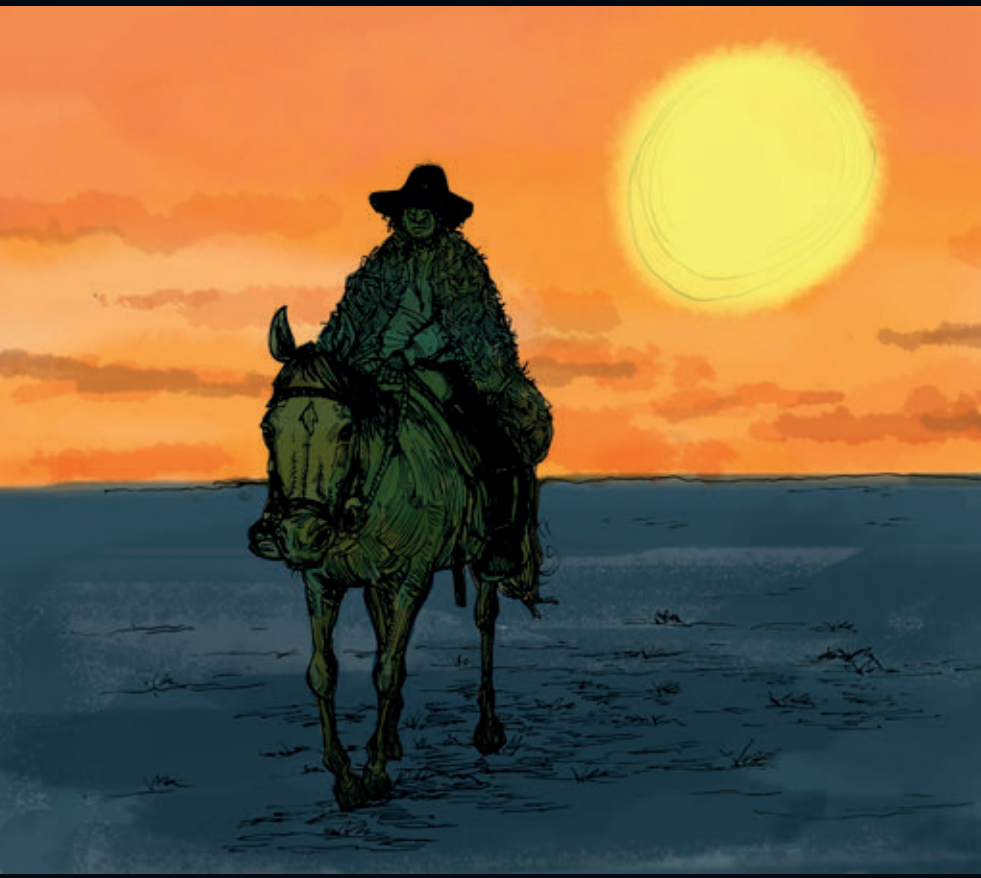

2022
3

Egressy Zoltán prózája | Géczi János, Mezey Katalin, Szőcs Petra versei | Kiss A. Kriszta, Szirák Péter, Bednanics Gábor, Bodrogi Ferenc Máté tanulmányai | Lakatos István képregénye | Kritikák Fischer Botond, Deres Kornélia, Horváth Eve, Sütő Csaba András, Erdős Virág és Nyerges Gábor Ádám könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 21. évfolyam

Szerkesztők:
Demus Zsófia *(képregény),* Makkai T. Csilla *(Idegen horizontok),*
Pataki Viktor *(tanulmány),* Vass Norbert *(főszerkesztő-helyettes, kritika),*
Vincze Ferenc *(főszerkesztő),* Zsávolya Zoltán *(szemle)*
Főmunkatársak:
Buda Attila, Zahari István, Zsolnai György
Olvasószerkesztő:
Szenkovics Enikő
Korrektor:
Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:
Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.
Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com
www.szepirodalmifigyelo.hu
Szerkesztőségi titkár: Császár Irma Tímea

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén
Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:
Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio, Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion, Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen, Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget, Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló, Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Országút, Palócföld, Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly, Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szőrös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj, Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múzsa

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.
Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál
(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).
További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

SZEMLE

Mezey Katalin: *Egy jómódú rétor özvegyének* (Magyar Napló, 2022/3.) **3**
Szőcs Petra: *Át a Fellegváron* (Hévíz, 2022/1.) **4**
Borbíró Bíborka: *Zsír* (Eső, 2022/1.) **5**
Egressy Zoltán: *Olyan csúnya az a moha* (Tiszatáj, 2022/4.) **6**
Géczi János: *Tanulságok* (Látó, 2022/3.) **11**
Szentmártoni János: *Tanvers az ásásról* (A Vörös Postakocsi, 2022/1.) **13**
Villányi G. András: *őfelsége* (Pannonhalmi Szemle, 2022/1.) **14**
Varga Bence: *Odakint* (Apokrif, 2022/1.) **15**

ALFÖLD

Kiss A. Kriszta: *Jókai és az Alföld: Kecskemét és Debrecen szerepe írói működésében* **22**
Szirák Péter: *„Vonzó a táj, akármilyen zilált és szilánkos”* **35**
Bednanics Gábor: *Térey falvai* **43**
Bodrogi Ferenc Máté: *A prózaelemzés örökzöld szempontjairól* **52**

KÉPREGÉNY

Lakatos István: *Egy maréknyi kolbászért* **66**

IDEGEN HORIZONTOK

Pardavi Vanda: *Agustina Bessa-Luís és a jelenkori portugál próza* **72**
Fekete-Nagy Fanni: *Allúziók szövete Eiléan Ní Chuilleanáin költészetében* **83**

KRITIKA

Nagy Balázs Péter: *Menekülés a „szűkös időkből”* (Fischer Botond: *Buddha Jazz*) **92**
Taródi Luca: *Visszabábozni a tudatelőttit* (Deres Kornélia: *BOX*) **97**

Sánta Miriám: *Angyalt keresni a ponyvák szunnyadó szellemekre hasonlító alakzataiban*
(Horváth Eve: *Privát idegenvezetés*) **101**
Nyéki Gábor: *„Minden felkereshető, maximum nem találod ott”*
(Sütő Csaba András: *Megnéztem újra*) **106**
Somoskői Beáta: *Az elhagyatott bejárása*
(Erdős Virág: *könnyei*) **111**
Demeczky Ádám: *Mind nyomorultak vagyunk*
(Nyerges Gábor Ádám: *Nincs itt semmi látnivaló*) **116**

■ **REPERTÓRIUM**

2022. március–április (Zahari István) **120**

Számunk szerzői **140**

Lapszámunk borítója Lakatos István képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:
Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma, Petőfi Kulturális Ügynökség, Nemzeti Együttműködési Alap

Mezey Katalin

EGY JÓMÓDÚ RÉTOR ÖZVEGYÉNEK

Egy jómódú rétor özvegyének képzeli magát,
aki még este, lefekvés előtt gyorsan elmosogat,
nem hagyva a szennyes edényt másnapra
a konyhán, mert az bajt hoz a házra, ahogy még
a nagyanyjától tanulta. És meglepetve érzi ujjával
az öntöttvas serpenyő aljára ráégett maradékot,
pedig nem is futott ki ma az étel, nyomát
legalábbis nem látta, pedig már a tűzhely
hűlő vaslapját letakarította. Hogy éghetett
a vastag öntöttvas edény aljára az étel, nem tudja,
de egy rongyra finom szemű, fehér dunai
homokot szór, és lesúrolja vele, mert ma még
könnyen lejön. Aztán az összes edényt a nagy
vastálba rakja, a füles pohárral a tűzhelyen álló
fazékból tiszta meleg vizet mer rájuk, és a
törlőruhát bemártva, sorra mindet még egyszer
letörli, aztán a tűzhely fölött álló szárítórácsra rakja.
Ha hazajön a lánya és veje a mulatságból, és valamit
még enni-inni akarnak, lássák, hogy rendben a konyha,
nem úgy, mintha csak egy mihaszna vénasszony lenne
a háznál, aki naphosszat a sarokban üldögél, hanem
valaki, aki a dolgokat felügyeli, még ha a szolgálók
nem is tudják soha az igazi rendet megtanulni.

Magyar Napló, 2022/3.

Mezey Katalin 1943-ban született Budapesten. Verset, prózát egyaránt ír, műfordítással foglalkozik. József Attila- és Kossuth-díjas.

Szőcs Petra

ÁT A FELLEGVÁRON

Most nincs mit mondanom félálomban,
mit is mondhatnék, nem látom az arcát,
csomagol, és örül, hogy hallgatok.

Kutyák ugatnak a páratlan oldalon, pedig
meg sem mozdulok a kerti széken,
az égen sem felhők, sem csillagok.
Egy spanyol filmben láttam,
hogy teliholdkor új életet kezdhetünk,
de én a régit akarom.
Vasút, patak a kert alatt.
Hold sincs az égen.
Megnéztem: nem lakik senki
az egykor közös szuterénben.

Hévíz, 2022/1.

Szőcs Petra 1979-ben született Kolozsváron. Verset ír.

Borbíró Bíborka

ZSÍR

Amikor egy kövér nőt láttunk az utcán,
megszorítottam a táska fülét.
Valamibe kapaszkodnom kellett,
hogy elbírjam a fintorod.
Este a szobádban videókat néztünk,
egy hirdetés molett fürdőruhákat ajánlott.
Félrenéztem, amíg tovább görgetted,
pedig azokat a nadrágokat már előtted
konténerbe dobtam, hordja valaki más,
és vettem egy futócipőt is,
hogy a hátrahagyott forma feszüljön,
de egyszer azért még megkérdeztem,
mert nem hagyott nyugodni,
hogy mi lesz, ha megint olyan leszek,
ha a ruhákat, amiket kidobtam,
újra meg kell vennem a turkálóból.
Azt mondtad, lássam be, fontos
az esztétika, és különben is utálnád,
ha kicsi lenne az ágy, és ha az utcán
sétálva az árnyékom föléd tornyosulna.
Alig tudtam tartani az arcom.
Amikor elköszöntünk, zsíros volt a csókod,
már ettől súlyosabb lettem.

Eső, 2022/1.

Borbíró Bíborka 1999-ben született Békéscsabán. Verset ír.

Egressy Zoltán

OLYAN CSÚNYA AZ A MOHA

A fejemet nem bírom el. Nem tudok fölállni, annyira megszédültem, nem bírom el magamat. Délelőtt még összeszedelőztem, azután jaj, de rosszul lettem. Ha fekszek, nem szédül annyira a fejem.

Nem ér az életem semmit, mikor mindig nyöszörögni köll, semmi se jó már.

Aszondja a lányom, ötven százalékra verte el a jég a szőlőjüket. Igen csúnya helyzet vót. Nemigen köll majd szüretelni nekik. Menynyit dógoztak vele, aztán pillanatok alatt elverte. Vótak kisebb karácsonyfáik is ültetve a kertbe, azt is elverte. Most meg a nagy meleg van. Ezt még akinek baja nincs, az is nehezen viseli. A nap is olyan erős, az unokámnak fölégett a keze, mikor kivitt a temetőbe, egész föl lett pirosodva.

A menyem hozott reggel epret, de csak keveset fogtam itt, nem vagyok úgy oda érte. Neki mindenféle gyümölcs kell, az az élete, mindet szereti. Hoznak nekem egy héten kétszer, háromszor is almát. Cseresznye most nem lesz sok, az idő miatt, meg a madarak is levagdalják. Azok a piszkos állatok bandákba járnak. Régebben nyulak gyüttek be a kertekbe. Arról most nem hallok, de kijjebb, a fődeken vannak azok a nagy állatok, a szarvasok, csinyálják a bajt. Jaj, most mindenre rágyün a baj.

Este nem tudtam lefeküdni, annyira kíváncsi vótam, mer ment a tévébe ez a vetélkedés. Vót egy pocakos nő, jó nagy valagú, az eszetlenkedett, aztán kiesett. Hála istennek, mondom. Vót egy jappánszerű, olyan alacsonyas, azt bírom, azt a kis nőt. Vonalas a szeme, de nem barna bőrű. Szép kis arca van, bárcsak az nyerné meg. Annak örülök, hogy az a nagy valagú kiesett. Igen sírt. Mondom, menne a francba, azt a nagy pocakját vinné már, aztán el is bocsátották. Jól tették.

A fiatal mind szép, az öreg mind csúnya. A Hajas néni, a bábaaszszony szokta mondani. De jól mondta, milyen jól tudta! Mikor a lányomat szültem, az vót itt. Sokat vesződtem, mire meglett, szenvedtem, az meg lefeküdt. Úgy aludt, mint a bunda. Az uram meg lakodalomba mulatott, reggel felé gyütt haza, én már igen beteg vótam, rá se fütytyentett. Részeg vót, eldöglött az is. Szegény anyósom vót csak velem. A Hajas néni úgy aludt egész éjjel, mint a ló, nem törődött az vele,

hogy jajgatok. Mikor meg a fiam született, előző este még segítettem rakni a szekeret az uramnak. Raktuk a sást. Mire hazagyütt, mondja neki a szomszéd, hogy hej, Béla, siess, mer a fiad gyün elejbéd. Fiam? Meglepődött. Mikor elment, még semmi bajom nem vót, aztán mire gyütt, már be vót kötözve a fia. De élt-halt a fociér, aztán pont aznap vót a hat-három. A magyar-angol. Ahogy hazagyütt, nem a fiával törődött, hanem mingyá ment a meccset hallgatni a kultúrházba. Aszondta, utána gyün mingyá vissza. Nem a fiad az első, kérdezte az anyja. A meccs vót neki az első. Megnézte azér, jaj, édes kisfiam, te vagy? Te leszel a Béla. Aztán szépen elment.

Én Béla nevet nem akartam, de az uram aszondta, ő is az, az apja is az, meg annak az apja is, hát akkor legyen ez is Béla. Nekem annyira tetszett pedig a Tivadar. Gyorsan elment az uram beíratni, nehogy ne Béla legyen. Rosszul is lett vóna, ha nem Béla a fia.

Könnyen született, föl se vettem. Pedig jó bunkós fejű gyerek vót ám, ilyen kövér. Annyira jó kisbaba vót, este belepakoltam pelenkába, aludt egész éjjel. Reggel, mikor kibontottuk, húgyba, fosba, mindenbe vót, mégis aludt. Igen jó kisgyerek vót. Bár azután is az lett vóna. De kojtorgott, züllött. Pedig tudott ám tanulni, de a társaság előbbre való vót neki.

Elmúlt minden, pedig minden igaz vót.

A háború is igaz vót. Tizenhét-tizennyóc vótam a német időkbe. Az egyik német hű, de akart vóna érni énhozzám. Mikor aztán a ruszkik vótak, az egyik képes lett vóna itt maradni miattam. Aztán elmenesztették, ment a bandája után. Akart vóna maradni Magyarországon. Hát kinek köllött vóna egy ruszki? Nekem nem, a világér se. Aztán el akart venni egy fiatalember, magyar, de azt én elejitől kezdve nem akartam. Mégis el köllött mennem apámmal ilyen háztájnézőbe. Az apám ott sokszor rám nézett, mér nem beszélgetek én azzal a fiatalemberrel? Hát mit beszélgessek? Nekem nem köllött. Még azután is gyütt párszor, a templomhoz is, mikor mise vót, mindig ott várt. Én meg kigyüttem, elfutottam. Mégis megint elgyütt. Be vótam mérgedve, egyszer megmondtam neki, ne gyüjjön. Sikerült is megszabadulnom. Ez nyáron vót, ősszel meg gyütt az uram haza a fogságból. A búcsúba látott meg elsőben. De az anyja már ismert. Hát azér az más vót, mer az olyan hízelgő természet vót. Aztán az is lett az uram.

Pedig gyütt utánam a Ferkó is, meg az uram testvére is. De a jóisten úgy akarta, hogy ez legyen az uram. Pedig de nem akartam eleinte. Nehezen szoktam ide. Abba az időbe minden második vasárnap vót

csak mise. Hiányzott, de még hogyan. Kimentem a kertbe, onnan néztem az otthoni templom tornyait. Mer idelátszott. Pedig otthon se vót ám jobb sorom, mint itt.

Az anyósom igen szeretett. Szép fehér, piros arca vót. A fiai nem hasonlítottak rá, az uram is igen barna bőrű vót, meg a testvére is. Az apjuk lehetett olyan. Nem ismerték, kicsik vótak, mikor meghalt. Urakat hordott hintóval. Az uram hatéves vót, mikor meghalt az apja. A testvére még kisebb. Aztán az egy szélhámos lett később. Az egyik gyereke vérmérgezést kapott kilencévesen.

Én meg mennyi vagyok már. Csak van egy baj, hogy nem szép a sírom. Aszondja a fiam, mindenszentekre majd szép lesz. Azt mondta, egyszer már ki vót pucolva. Erre nem emlékszek. Olyan csúnya az a moha körülötte. Mondtam neki meg az unokámnak is, hogy úgy érzem, én nem leszek már mindenszentekkor. Azt mondta a fiam, dehogynem, beszélek hülyeségeket.

Az uram decemberbe halt meg, a sír már előbbre, november elejére meg lett csinyálva. Mondtam neki, nézzük meg. De hiába, a világér se tudtam rábeszélni. Úgyhogy végül nem is látta. Nem akart márványt. Hogy minek köllene annyit rá költeni. De azt igen mondogatta, hogy a fényképünket tetessük bele. Én meg arra mondtam, hogy minek. Aztán most mégis bánt, annyira akarta. Az lett vóna, ami itt van a falon, ketten vagyunk rajta. Harminchárom éves vótam, akkor gyütt be a TSZ. Ezt a kívánságát nem csinyáltam meg neki, pedig de szerette vóna.

A hajamat meg köllene mosnom. Most nem szédülök már annyira. De lehet, hogy nem merek nekiállni. Nem piszkos ronda a hajam, de le kéne vágni majd. Csak azt nem tudom egyedül. Bajság van velem, bajság, jaj, istenem. A hülye agyammal addig üddögeltem, míg azt vettem észre, hogy majdnem leesek a székről, annyira elszédült a fejem. Nehezen vettem a lélegzetet is, a szívem feldobogott a fejem tetejére. Nem jó egyedül maradni, aztán már mióta így vagyok.

Szoktam álmodni az urammal. Mútkor is, mintha olyan szép óvatosan gyütt vóna be, aztán itt az ágyam mellett megállt. Álmomba-e, vagy valóságba történt, nem tudom. Csak nézett egy darabig. Egyszer csak mondom neki, hát te mit keresel itt? Istenem, istenem. Aztán eltűnt, nem beszélgetett velem. Van, mikor beszél. Vót, hogy megkérdeztem, milyen helyed van, jó helyed van ott, ahol vagy? Aszondja, hát, mikor hogyan. Ezt felelte rá. Mondom, jó helyed van? Vagy pedig égsz a tűzbe? Ezt kérdeztem tőle. Nem szólt semmit, úgy láttam, mintha olyan fáradtan nézne. Aztán egyszer csak eltűnt.

Megjelent ám más is. Mikor a házunk leégett, valaki ott meghalt, mikor a kelengyémet akarta mindenáron megmenteni. Aztán benn égett szegény. Két hétre rá kerültem el ide. Aztán a rossz szelleme begyütt itt az ajtón. Ott állt, és aszondta, nem haragszok rád, ha meghaltam is. De azér meglátogatlak. Tudtam, hova mész. Aszondta az uram, ő is mintha hallotta vóna, pedig nem ismerte. De még az anyósom is hallotta, ahogy átsuhant. Hoztak aztán szentelt vizet, keresztet fontak szalmából, de csak nagy sokára múlt el ez a helyzet. Mer ritka este vót, ha nem jelent meg. Én meg féltem. Még a régi papnak is megmondtam, a falumbelinek. Azzal én igen sokat beszéltem. Aszondta, vigyázz, csak imádkozzál érte, mer tudhatod, hiszen sokat jártál templomba, hogy rossz szelleme is van mindenkinek, meg jó is. Kérdezte, mit gondolok, ez a rossz szellem? Mondtam neki, biztos, mer úgy suhan fölöttünk. Aszondta, nem biztos, a jó szellem is suhanhat. De nyugodtan legyél, fogunk imádkozni érted.

Az itteni pappal még akkor nem vótam annyira beszédes. Jártam a templomba, de nem olyan sűrűn, mint később. Csak idább-odább mentem el gyónni. Aztán karácsonykor aszondja nekem a pap, kislány, te honnan kerültél ide? Jaj, de helyes kislány vagy. Mondom neki, itt lakom már, ide gyüttem férjhez. Nem gyóntatott, hanem elbeszélgetett velem. Az uramnak nem mertem elmondani, aszondta vóna biztos, hogy udvarolt nekem a pap.

Az uram testvére is pap vót. Egy igen-igen nagylelkű, igen okos ember. Magas posztra is emelték később, kispapokat tanított Pesten. Az meg az anyámhoz szeretett járogatni. Meg engem is igen szeretett. Egyszer adott nekem egy opálos fülbevalót. Nem tudtam hordani, a csatja nem vót jó, nem érte át a fülem. Pedig drága fülbevaló vót ám. Becseréltük, de amit kaptunk, az közel se vót olyan. Bánom, hogy nem tartottam meg. Az a pap is olyan szépen tudott velem beszélni. Szakállas vót. Az arca meg olyan szép fehér, piros. Jó ember vót. Pesten halt meg öreg papok között, otthonba. Édes ángyikám, mondta anyámnak mindig.

Nyócan vótunk testvérek. Mikor egyszer terhes lett az anyám, a bába mindenképpen el akarta csinyáltatni, mondta neki, hogy ne szülje meg. Ne tegye tönkre az életét, minek annyi gyerek? Aztán ez a pap aszondta anyámnak, ha a jóisten bárányt ad, akkor ad legelőt is. Pedig a bába hányszor mondta neki, hogy könnyen segít rajta! De aztán anyám annyira hallgatott a nagybátyámra, hogy nem vetette el egyiket se. Így lettünk nyócan testvérek. Pedig az a bába sok asszonynak elcsinyáltatta

ám a gyerekét. Őhozzá fordultak a jó gazdag asszonyok, akik meg tudták fizetni, meg vót, akit ő beszélt rá. Meg olyan is vót egyszer, hogy valami fiatalos kurvanő titokba szült, aztán valahova letette a gyereket. Soká találtak rá, de meglett. Aztán végig köllött vinnie a pici halott gyerekét a falun, így szégyenítették meg. Megcsinyálták ám vele.

Most megint mintha nem bírnám el a fejemet. Pedig fekszek, nem üddögelek, mégis mindig megszédülök. Maradok nyugodtan, a hajam ráér holnapig.

Tiszatáj, 2022/4.

Egressy Zoltán 1967-ben született Budapesten. Drámát és prózát ír. József Attila-díjas.

Géczi János

TANULSÁGOK

0.

A fehér terítőn azt láttam, hogy folttalan.

1.

Voltak térképek, amelyen az országot
három részre szakadva ábrázolták,
miközben a szomszédok atlaszában
nem is létezett. Annak vagyok, hittem,
a következménye, hát idegen
szemmel nem látható a sorsom.

2.

Nem tudom, hogy a visszafordíthatatlan döntést
vagy a saját elhatározásomat mutatja-e be
az elvetett kocka, de mire elgurul a táblaszélig,
hogy lehulljon és csont módra kopogjon a padlón,
már feltárul az a hagyomány, amely
odadobja alakomat a jövőnek,
és a legvégén maga alá teper.
Holott az ősbűnt nem a kocka elvetése adja,
hanem amerre gördül. Van, aki isteni jelnek
harsogva felállítja azt a csapdát,
amely engedelmesen magába foglal,
és a sorsomat – markomban a kocka – legitimizálja.

3.

Hogy kalandfilm volt-e, érzelmes kisregény
vagy rövid sanzon a bárnak nevezett kültelki kocsmában,
egyre megy. A főhőst én, tizenhat éves, ha voltam,
bár láttatom magam többnek, öreg bácsinak tudtam.
Az bizonyos, hogy Csocsoszán dalolt számára,
és fűrészlapon hegedültek az ének alá.
Ma, ötven évvel később, fiatal férfinak,
ki a nősülés idejébe ért.
Előzőleg vagy végül voltam-e bölcs,
ki egyetlen dolgot követelt az élettől
– nincs mersz a tévedéshez.
Utólag, tudom, foglalót kaptam,
s ma azt, hogy mindazt tekintsem végelszámolásnak.
A kíváncsiság az egyetlen hajtóerőm.

Látó, 2022/3.

Géczi János 1954-ben született Monostorpályiban. Verset és prózát egyaránt ír. József Attila-díjas.

Szentmártoni János

TANVERS AZ ÁSÁSRÓL

Talán túl mélyre ástam,
vagy épp megkoppant az ásóm
egy nem várt feltámadáson.
Talán túl mélyre néztem,
vagy épp megkoppant az ásóm
egy nem várt tévedésen.
S már nincs erőm,
hogy mindezt jól összekutyuljam,
csak lapátolok tovább, nem sejtve,
mit temetek az újban,
vagy épp mit ások ki a régből,
milyen zenét csikarok elő
égetni való venyigékből.
Nem látok tisztán: a vizes fa füstje,
mint az életlen késsel frissen szelt hagyma,
könnybe lobbantja fürkésző tekintetem,
így nem tudom, hogy mit tudok,
s amit mégis, azt nem sejthetem.
Előbb kellett volna
mindezt jól kiókumlálni,
időt adni magamnak,
mintsem folyton magamra várni.
De vége lesz ennek egyszer,
fölkelek egy reggel,
s mikor minden még nyújtózkodva ásít,
körém ülnek a lombok, a szerelmeim,
én, meg az a másik.

A Vörös Postakocsi, 2022/1.

Szentmártoni János 1975-ben született Budapesten. Verset és prózát is ír. József Attila- és Babérkoszorú-díjas.

Villányi G. András

ŐFELSÉGE

telente őfelsége kedvel
puha thonet fotelbe dőlni
meghitt benső ünnepnek
a vaskandallóba begyújt
rakás hullott ágat

tűzrakás közben
mákszemnyi fehér pók szaladt
holt kérgen életéért lehet
segíthetett volna rögvest akart
de a rőzse közt elrohant

lobog már vidám a máglya
jut nevenincs vértanú sok a lángba
örvend Őfelsége a tűznél
béke van s tűnődhet foteljében
éjszaka télen

Pannonhalmi Szemle, 2022/1.

Villányi G. András 1958-ban született Budapesten. Verset ír.

Varga Bence

ODAKINT

Miután eldördült a lövés, csak percekkel később volt képes végre leereszteni az egyre súlyosabbnak tűnő légpuskát. Ahogy ott térdepelt a kerítés tövében, a bokrok közé szorulva, ezen a meglehetősen esetleges rejtekhelyen, valamiért arra kellett gondolnia – mintha csak most tudta volna meg –, hogy ő már hatvanhét éves. Ez a felismerés a maga irtózatosságával és megkérdőjelezhetetlenségével, mint egy fejszecsapás, hasított belé, egyenesen a koponyájába. Csak felállás közben érezte meg, hogy az órákon át tartó bujkálástól a bokrok között térde „csaknem tönkrement", és kabátja is teljesen átnedvesedett. Kihúzta magát és átpillantott a szemközt lévő egykori Tüzép-telepre. „Ez is tönkrement" – mondogatta általában, ha az üresen álló telekre gondolt, de most, ahogy így, a november beállta óta szüntelen félhomályban, ebben a „nyálkás, gusztustalan időben" szemügyre vehette az udvarban álló, szétrozsdásodott autókat, a mindent beborító építkezési törmeléket és a bejárati kapun kint felejtett „Vigyázat! A kutya harap!" feliratot, szinte magától értetődőnek tűnt, hogy egy ilyen helyen soha semmi nem működhet már.

Gyanúsnak találta ezt a részvétlenséget, ami egyre inkább hatalmába kerítette, és ami most már nemcsak a telep maradványaira vonatkozott, hanem mindenre és mindenkire, aki ehhez a városhoz tartozik. Nem értette. Hiszen itt nőtt fel, és itt élte le az életét, ezek az emberek és ezek a szétvert meg elhasznált épületek között, folyton-folyvást aggódva maga és mások sorsáért. „A jövőért!", amit annyi minden látszott és látszik fenyegetni nap mint nap. Elhajtotta a puska csövét, hogy meggyőződjön, valóban üres, majd remegő lábakkal a lakásba indult, és közben mindegyre kereste a választ, mi történhetett. Nem is annyira azt kérdezte magától, mi történt vele, hanem hogy mi történt benne. Mert ez a jól fölfogható változás egész testében végbement, csontjaiban, sejtjeiben, húsában és vérében, olyan határozottsággal jelent meg benne, ahogy egy puskagolyó fúródik a gyanútlan vadba. Odabent a házban sötét volt. Puskáját a falnak támasztotta, és belezuhant a karosszékbe. Teljesen kimerült, a remegés egy pillanatra sem hagyott alább. Pihenni akart, de kedvenc ülőhelye valahogy kényelmetlen volt most: az ülés besüppedt, a karfa kemény volt, a háttámla pedig túlságosan egyenes,

sehogy sem támasztotta megfelelően sajgó gerincét. És a kárpit, ez az élénk, világító kárpit – „vörös, mint a kommunista nyakkendő" – milyen utálatos volt most a szemében, legszívesebben köpni támadt volna kedve a gondolattól, hogy harminc éven át itt ült, és észre sem vette, hogy csaknem teljesen rokkanttá tette ez „az otromba tákolmány", úgyhogy feltápászkodott, és a szobát vizslatta, hátha talál valamit, akár egyetlen apró tárgyat, ami legalább egy kicsit visszazökkenti állapotából, hogy ne csak „azon", az iménti lövésen járjon az esze. Most határozottan úgy rémlett neki, otthona már nem otthona, a lakás már csak annyit jelent számára, mint a vastag porréteg, mely mindent befedett: ott lapult a tévé tetején, a szekrényen sorakozó állatos porcelánok között, a falra felszögelt vaddisznó szőnyeg szőrszálaiban, A világirodalom klasszikusai könyvsorozat megfakult borítóin meg az öntöttvas gyertyatartón, amit a testvére készített neki valamikor régen, még mielőtt halálba itta magát. És le akart nézni a földre is, a sarokba, ahol – tudta – ott hever az a gobelinkép is, amit ma reggel vágott földhöz. De nem volt mersze odapillantani. „Most már biztosan jönnek" – jutott eszébe, és a hálószobában lévő ablakhoz sietett, ahonnan messzire ellátott a ház előtt elterülő országúton, éppen abba az irányba, amerre néhány utcával arrébb a rendőrkapitányság van. Az ablakhoz tapasztva fülét várta, hogy felharsanjanak a szirénák – „fel kell harsanniuk" –, hogy a láthatáron megjelenjen a kék-vörös fényben villogó konvoj, az ő konvoja, mely kizárólag érte jön. Mert célt nem tévesztett, tudta ezt most, minden eddiginél jobban tudta, hogy mi történt, és elkáromkodta magát dühében, hogy ezt tették vele, kikényszerítették, hogy lépjen, mert „egyszerűen már nem lehetett bírni". Hogy miért őt szemelték ki, nem fért a fejébe. Az első „támadást" követően hetekig törte az agyát, mivel árthatott nekik, meg hogy egyáltalán „kik lehetnek ezek", mire felismerte, hogy a két ikerfiú, akik biciklijükkel mindennap elszáguldanak a háza előtt, és kavicsokkal dobálják az ablakát meg a fémlemezes kapuját, a Risztung Piroska „két ökör kölke", akiket – a szomszédok elmondása szerint legalábbis – az anyjuk tizenegy hónapon át hordott, mire „meg bírta szülni őket". És minthogy támadásaik nemhogy nem szűntek, de egyre gyakoribbá, hevesebbé váltak, lépnie kellett valamit, úgyhogy egész nap az utcaajtónál állva várt, hogy elcsípje őket, és utánuk kiáltson valamit, például, hogy „Takarodjatok haza!", de amazok csak még jobban lázba jöttek, még hangosabban vihogtak, egy alkalommal pedig csaknem a férfi fejét találták el. Heteken át kitartóan kiabált nekik, feleslegesen, amikor úgy döntött, hogy komolyabb fellépésre lesz szükség.

Innentől fogva nemcsak üres szavakat kiabált, nemcsak szitkozódott értelmetlenül, hanem – bár tudta, ettől még eszelősebbnek, s ettől még jobb prédának tűnik majd támadói szemében – fenyegetőzni kezdett, hogy „golyót ereszt beléjük". Komolyan persze egyetlen pillanatra sem gondolta, hogy rájuk lő, eszébe sem jutott, hogy a lomtárnak használt garázsban ott porosodik a még apósától örökölt Slavia légpuskája.

Egészen ma reggelig.

Hogy miért éppen egy gobelinkép juttatta eszébe, nem foglalkozott vele. Az a gobelinkép, amelyet még felesége hímzett valamikor, akkoriban, amikor már egész álló nap hintaszékében himbálózott csak, miután mindkét szemére csaknem teljesen megvakult, de az apró lyukakat valahogy még ezután is képes volt ördögi pontossággal eltalálni. Csak annyit tudott most, hogy ez a kép tartotta vakságban „annyi éven át", erre jött rá ezen a reggelen, amikor az elsötétített szobában hunyorogva figyelte a képet, rajta azzal a lila ruhás nővel, ahogy ül a mező szélén, keresztbe tett lábakkal. Undorodva nézte, egyszerű vonalai, fantáziátlan színei arról az ízléstelenségről árulkodtak, amit akkor tapasztalt csak, ha karácsonyhoz közeledvén esti sétája során megfigyelte a házakra valósággal fölhányt, évről évre egyre elvadultabb és borzalmasabb világító díszeket. És milyen csúnya volt ez a nő, mint egy harcsának, akkora ajkai voltak a vastag gobelinfonalaktól, szeme kidülledt, orra pedig nem is volt – megboldogult felesége egyszerűen elfelejtette az orr vonalát feketével kijelölni, egybemosta az arcával. Ettől hatalmába kerítette valami kényelmetlen érzés, mintha belülről kaparásznák a bőrét, hogy ez a gobelin, ez a bárgyú tekintetű nő ott ül a város valamennyi lakásában, bárhová fordult, érezte, ahogy a szomszéd nappalijában ugyanígy figyel egy hasonló, förtelmes képről, és ettől olyannyira felháborodott, hogy kiugrott ágyából, és a földhöz csapta a hímzést. Hogy aztán valamelyest öntudatlanul, másrészről azonban nagyon is célra irányított eltökéltséggel feltépje odakint a garázs ajtaját, és odabent rábukkanjon a dobozok mögött falhoz támasztott légpuskára, elég volt néhány perc innentől. A szándék ugyanis, hogy néhány kósza lövéssel végleg elijeszti az ikreket, az egyetlen helyes megoldásnak látszott annak fényében, hogy az iménti meggyőződése némiképp följogosította, hogy ehhez a képhez hasonló, otromba lépésre szánja el magát.

Még ki sem világosodott igazán – a postás még a hajnali hidegtől átfagyva dugdosta a megyei hírlapot a postaládákba –, amikor elhelyezkedett a bokrok tövében, a kerítés sarkában, és megtöltötte fegyverét.

Lesben állt, mozdulatlanul, figyelmét mindössze az égen elvonuló vadlibák vonták el, egyetlen percre, amíg a háza mögött fekvő erdő magas lombjai mögött el nem tűntek, és emlékük mindössze mindenfelől visszhangzó gágogássá halványult. Így várta őket hosszú, egyhangú órákon át, s közben maga sem tudta eldönteni, a nyirkos időjárástól vagy az izgalomtól remeg-e jobban. Hiszen izgult, nem tagadhatta maga előtt sem, hogy fél meghúzni a ravaszt, fél még a levegőbe lőni is, és akárhogy is töprengett, minduntalan arra jutott, hogy leginkább a puska hangjától tart, egy fülrepesztő dördüléstől, ami egy „ilyen napon" a maga ellentmondást nem tűrő erejével végzetes elhatározásokra sarkallhatja az embert.

Csak a légpuskára és az ikrekre bírt gondolni, meg időnként a vadlibákra.

A remegés akkor sem hagyott végül alább, amikor a fiúk megérkeztek. Már távolról hallotta őket, összetéveszthetetlen, „bumfordi" nevetésüket, rozoga biciklijük csörömpölését, amint szántszándékkal belehajtanak az autóút valamennyi gödrébe. Ellenállva azonban a kísértésnek, hogy megforduljon, és szemügyre vegye őket – hiszen épp az ellenkező irányba nézett –, felhúzta puskáját, és belenézett a távcsőbe, hogy kiszemeljen egy biztos pontot, valahol a templom környékén, ahol biztonságosan az égbe lőhet, úgy, hogy mégis elég közel járjon ahhoz, hogy támadói fülét ne kerülje el a mögöttük elhúzó golyó vérfagyasztó süvítése. Abban a pillanatban, hogy a kavicsok záporozni kezdtek kapujára, nagy levegőt vett, s ravaszra helyezett ujjal várta, hogy támadói megjelenjenek a távcsőben. Utólag szerette volna azt hinni, hogy ezen a ponton megszűnt jelen lenni, hogy szemei elsötétültek, ujja a ravaszon pedig magától cselekedett, így próbált visszaemlékezni a történtekre, ahogy most ott állt, lesújtva szobájában. De hiába erőlködött, nagyon is jól tudta, hogy szándékosan tartotta a célkeresztet azon a fiún, amelyik véletlenül saját maga hajtott a férfi puskája elé. Mert onnantól kezdve, hogy a szándék megszületett benne, ellenállásra már jóformán nem maradt semmi esélye, engedelmeskedett az őt teljességgel maga alá gyűrő akaratnak, és meghúzta a ravaszt, amikor a kereszt éppen a fiú hátán pihent, az öreg Slavia pedig akkorát rúgott, hogy csaknem kihullott a kezéből.

„Most már jönniük kell" – eszmélt föl, és újfent az ablakhoz sietett. Odakint egy megtépázott kóbor macska ugrott ki éppen a Tüzép telepről, maradék vörös bundája szinte beleolvadt a rozsdás kerítéslécek sorába. Figyelte ezt a macskát, ahogy a házak mentén meglapulva

eliszkol, mint egy idegen, betolakodó, és rájött, ha valaki látná most őt, amint itt az ablakban áll, ugyanezt gondolhatná róla. Mert ebben a pillanatban meg tudta fogalmazni már, mi történt vele, kényszer szülte bosszújával, a gobelinképtől való megundorodásával mit pecsételt meg, hogy tudniillik végleg kívül került a városon és annak törvényein. Arra gondolt, nem éppen gondtalan élete során hányszor és hányszor próbált megfelelni a városlakók rá ilyen-olyan módon kiszabott elvárásainak, hányszor cselekedett saját akarata ellenére, hányszor hagyta, hogy megalázzák és a háta mögött mutogassanak, és arra jutott, hogy nem csupán kívül került a városon, hanem kilépett belőle, saját maga. Életében először ő döntött, nem gondolt senkire, csakis magára, a saját igazára, a saját igazságára, mely – kérdezte magában felvillanyozva – vajon miért érne kevesebbet „ezeknek a farizeusoknak" az igazságánál?

Ezt felismervén, mivelhogy neki helye itt többé már nincs, előkotorta katonai hátizsákját, és telepakolta mindennel, amiről úgy érezte, az útra kelésben hasznára lehet: két palack Balfi vizet, maradék kenyerét, egy bicskát, egy pár munkás kesztyűt, egy konzervnyitót, egy csomag kötszert meg kedvenc szovjet villanyborotváját, hogy mégse nézzen ki úgy, mint egy vadállat. Már húzta össze a cipzárt, amikor eszébe jutott bőrtokos Sokol rádiója is. Évtizedek óta már csak díszként porosodott a szekrényben, de most, az előtte álló útra gondolva rájött, hogy ez lesz talán a legfontosabb társa „odakint", az egyetlen kapocs, ami összeköti majd a várossal. Tartott ugyanis a kíváncsiságtól, hogy tudni akarja majd, mi zajlik a világban, vagy hogy milyen döntés született ügyében, s legfőképp attól, hogy képtelen lesz ellenállni az elemi vágynak, hogy visszatérjen. Jelenlegi helyzetét mérlegelve belátta, nincs más választása, mint egy tönkrement, ócska rádió kezébe helyezni sorsát, „már ha valahogy sikerül életet lehelni bele".

Az ajtót sem zárta be maga után – „hadd vigyék, amit találnak" – s a hátsó kertbe indult, hogy megszabaduljon a puskától. Tudta, hogy kockázatos nélküle elindulnia, de ha csak felidézte magában a hangját, elfogta a hányinger. A kertben lévő pöcegödröt lefedő két betonlapokra, a köztük hagyott rés fölé lépett, és megnézte, biztosan üres-e a cső, majd a hidegtől megkeményedett trágyára hajította a fegyvert, s az erre a célra kihelyezett fémrúddal teljesen lefedte a nyílást.

A szél az erdőben csordogáló kis csermely hangját sodorta felé, egyszerre csábítóan és fenyegetően, és ahogy szemügyre vette a hajlongó fákat, most csodálkozott csak rá, hogy a remegés teljesen megszűnt, újra ereje teljében volt, s úgy érezte, soha többé nem fáradhat el. Maga

mögött hagyta a házat, a garázst, a veteményest, a pöcegödröt, és elindult, befelé az erdőbe, ahol úgy surrant sietve, kissé meggörnyedve a fák között, akár a vörös macska. Tudta, hogy ez az erdő nem túlságosan nagy, s hogy itt elbújnia hosszú időre az önfeladással volna egyenlő, ugyanakkor azt is tudta, hogy ha nyugatnak tart, a végén egy üres mezőre juthat, ahol már csak kóbor állatok meg az égig érő villanypóznák lesznek, amik megláthatják. Hogy ez a minden környező várostól és falutól külön eső senki földje hová vezet, nem tudta pontosan, de úgy sejtette, ha kitartóan menetel, akár az országhatáron is átérhet, még mielőtt rájönnek, merre szökött meg.

Nemsokára, éppen amikor az útját keresztező kis vízfolyáshoz ért, recsegő-ropogó zajt hallott. „Az nem lehet, hogy megtaláltak…" – gondolta, és a földre vetette magát. Hiába forgolódott azonban, az erdőben nem volt senki, csak a víz folydogált unottan. „Már hallucinálsz is?" – állt fel kissé megnyugodva, de ebben a pillanatban újra hallotta a szakadozó hangot, amelybe, csak most fogta föl, emberi beszéd vegyült. Hosszasan fülelt, de képtelen volt kibogarászni a különös beszéd értelmét. Percekig tartott, mire megértette. Ledobta a hátizsákját, és térdre rogyva előkotorta a rádiót, amelynek állomásjelzője megállás nélkül csúszkált jobbra-balra. A beszéd egy pillanatra abbamaradt, mintha az ott, akit hallott, észrevette volna, hogy a férfi rá figyel. Zsigereiben érezte, hogy egymásra várnak, mérget vett volna rá, hogy a másik is a füléhez tartja most saját rádióját.

„Hová... mész?" – szólalt meg ismét a rádió, de ebben a pillanatban a beszéddel együtt a sistergés is megszűnt, a rádió állomásjelzője pedig újra megdermedt.

„Ki az? Haló? Válaszoljon!" – kiabált bele a gépbe. De nem érkezett felelet.

Egy ideig még térdelt ott a nedves leveleken, ide-oda forgatva a rádiót, aztán eszébe jutottak a vadlibák meg a piros-kék konvoj. Elmosolyodott. Felállt, táskájába süllyesztette a rádiót, majd egy ugrással a csermely túloldalán termett.

Apokrif, 2022/1.

Varga Bence 1994-ben született Kapuváron. Prózát ír.

ALFÖLD

A Fiatal Írók Szövetsége 2022. március 4–5-én Vámospércsen tartotta meg *A magyar alföld poétikái* című konferenciáját és minifesztiválját. Az ott elhangzott előadások más-más módon ugyan, de egyaránt arra keresték a választ: mit és hogyan jelöl az Alföld, amely a magyar puszta képzeteit is magában foglalja. Mit jelent a kultúrtörténet számára, mi a magyar irodalmi hagyományban betöltött szerepe és hogyan alakult „nemzetkarakterológiai szimbolikája" az elmúlt évszázadok során. Folyóiratunk jelen összeállítása a konferencián elhangzó szövegekből közöl egy különleges válogatást – különleges, mert megkülönböztetett figyelemmel vizsgálja Térey János költészetét, amely más megvilágításba helyezte az alföldi tájról szóló diskurzust is. Az egyes tanulmányok segítségével betekintést nyerhetünk abba a problémakomplexumba, amelyet Alföldnek nevezünk. Hogy az kép, színtér vagy tájegység, nyelv, poétika vagy lehetőség, az egyrészt a költői és prózai szövegek vizsgálatán keresztül mutatkozhat meg. Az összeállításunk még egy, az Alföldhöz nem szorosan kapcsolódó tanulmányt is tartalmaz, amely a „város" és történet által jelzett kulturális távolság felől teszi láthatóvá a magyar Alföld működésképtelenségét.

Kiss A. Kriszta

JÓKAI ÉS AZ ALFÖLD: KECSKEMÉT ÉS DEBRECEN SZEREPE ÍRÓI MŰKÖDÉSÉBEN

Többek között az 1883-ban megjelent *Negyven év visszhangjá*ban,[1] hagyományosan Jókai hivatalos önéletírásának tekintett szövegében[2] – amelyet egy meg nem valósult eseménysorozat indíttatására írt: ebben az évben szerették volna megszervezni írói pályájának ötvenéves jubileumát[3] – és az 1893-as *[É]n iskolatársaim*ban[4] nyilatkozik úgy a szerző, hogy kecskeméti jogászévei alatt vált belőle az az író, amelyet a magyar olvasóközönség jól ismer, hiszen ekkor ismerte meg a magyar népéletet, a néphumort, a puszták világát – alföldi tapasztalatai és ott szerzett tudása tehát alapjait képezték írói működésének, hangjának.

Jókai és az Alföld kapcsolatának kérdését több szempontból lehet kutatni. Egyrészt Jókai *kecskeméti* iskolaéveiről vallott szövegeit vizsgálva: megnézve, hogyan emlékszik vissza fiatalkori alföldi élményeire, mit vall, ezek az évek miben határozták meg az ő életét, személyiségét, írói hangját, miért tartotta ennyire meghatározónak az itt szerzett tapasztalatait, valamint mely szövegeibe, hogyan és milyen mértékben

1 „Jó anyám [...] elküldött az áldott levegőjü alföldre, Kecskemétre, a jogi tanfolyamra. Áldott legyen érte! Mert itt lett én belőlem ember; e derék tősgyökeres magyar városban: és különösen itt lett belőlem magyar iró. Itt ismertem meg az igazi népéletet, a maga kifogyhatatlan változatosságában; a néphumort, a puszták világát, egész irói működésemnek az alaphangulatát itt sajátitottam el [...]" Jókai Mór, *Negyven év viszhangja,* Nemzet 1883. augusztus 19.

2 Amelyet később átemelt *A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története* című kötetbe, ezzel párhuzamosan egy új szöveget alkotott belőle: kiegészítette, bizonyos pontokon átírta, és ennek az *Önéletírásom* címet adta, amely a *Negyven év visszhangjá*t követi a kötetben.

3 Rózsafalvi Zsuzsanna kutatása alapján tudjuk, hogy először 1883-ban merült fel a gondolat, hogy Jókai ötvenéves írói pályájáról méltóképpen kellene megemlékezni, a Petőfi Társaság alelnöke kutatásai eredményeként ugyanis az 1823-as évet jelölte meg a szerző működésének kezdeteként. Jókai azonban ebben az évben még tiltakozott a jubileum ellen, és írói pályafutása kezdetének *A zsidó fiú* című drámájának megírási évét, 1842-t jelölte ki. Rózsafalvi Zsuzsanna, *„Ötvenéves aranylakodalom a múzsával": A Jókai-jubileum és a díszkiadás története*, Budapesti Negyed 2007/4., 338.

4 „És annyi fontos elfoglaltatás dacára jutott még időm irónak is lenni. Irtam ez idő alatt egy drámát, meg egy vigjátékot. Sőt egy lapot is szerkesztettem, humorisztikusat, nem volt kinyomtatva, csak irásban sokszorositva; az illusztrációkat is magam rajzoltam bele. Még a cimére sem emlékezem. De az egész alaphangulatát irodalmi tevékenységemnek a kecskeméti élet határozta meg." Jókai Mór, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 4., 1.

szőtte bele itteni élményeit, tudását. Ennél jóval konkrétabban és látványosabban kimutatható a kapcsolat saját tapasztalatai és azok a későbbi, Alföldhöz kapcsolódó munkái között, amelyek az élete végén tett *debreceni* látogatásának közvetlen következményei. Irodalomtörténetünkben legismertebb talán, hogy ez a látogatás ihlette a *Sárga rózsa* című regényét, azonban ennek eredménye *A Hortobágy* című dolgozat, valamint az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című kötet *Debreczen* elnevezésű fejezete is. Ez utóbbi írás első változatának körülményes első megjelenése eredményezte a korábban említett két szöveg megszületését – erről a *Sárga rózsa* Sándor István által sajtó alá rendezett kritikai kiadás jegyzetanyagában olvashatunk részletesen,[5] a továbbiakban én csupán összefoglalom a főbb történéseket. Jókainak a Debrecent ismertető dolgozatát – még csak kézirat állapotában – annak illusztrátora, Vágó Pál juttatta el Gáspár Imréhez, a Debreczen című folyóirat szerkesztőjéhez, aki a szerző hozzájárulása nélkül közölte ezt az írást amolyan „hírlapi csemegeként" és kommentárban kiemelte Jókai „baklövéseit, felületességét." Gáspár saját bevallása szerint mindezt jóhiszeműségből tette, pontosabban azzal a szándékkal, hogy a trónörökös könyvében egy ilyen „köznevetséget keltett cikk" ne jelenhessen meg. Ez a szöveg tárgyi tartalmát érő erős kritika ösztönözte Jókait arra, hogy ellátogasson Debrecenbe, és ne csak fiatalkori élményeiből építkezzen – ebben a városban tartózkodott ugyanis négy hónapig a szabadságharc alatt.[6] Ez a Rudolf trónörökös megbízásából végrehajtott szakszerű, a tudományos feltárás igényével végrehajtott terepmunka nemcsak arra vezetett, hogy átírja ezt a fejezetet a kritizált pontokon, hanem a már említett *A Hortobágy* című dolgozathoz és a *Sárga rózsá*hoz, amelyet a szakirodalom Jókai egyik legtökéletesebb regényének tart,[7] Nagy Miklós pedig a szerző „kurta harmadvirágzásának" egyik kiemelt darabjaként említi.[8]

5 Jókai Mór, *Sárga rózsa. Pusztai regény (1893)*, s. a. r. Sándor István = Uő., *Aki a szívét a homlokán hordja (1886), Sárga rózsa: Pusztai regény (1893)*, Akadémiai, Budapest, 1988 (JMÖM, *Kisregények* 4.), 346–348.

6 „Jókai debreceni élete voltaképen mindössze arra a 15-16 heti időre terjed, amely 1849 január elejétől április 25-ig telt el." Zsigmond Ferenc, *Jókai és Debrecen. Kivonat Zsigmond Ferenc lev. tagnak az I. osztály 1925 nov. 9-iki ülésén bemutatott székfoglaló értekezéséből*, Akadémiai Értesítő 36. (1925), 360.

7 A „*Sárga rózsa* Jókai legtökéletesebb regénye" Zsigmond Ferenc, *Jókai*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1924, 265.; Ez Jókai „egyik legsikerültebb regénye" Lengyel Dénes, *Jókai Mór*, Gondolat, Budapest, 1970, 167.

8 Ebbe a korszakba sorolja még *A tengerszemű hölgy*et, *A gazdag szegények*et és *A három királyok csillaga* című regényt, majd így szól róluk: „Az említett írásokban hátat fordított a hanyatlás idején eluralkodó, hírlapi szenzációkkal vegyített széles kompozícióinak, fel-

Az Alföldön való két tartózkodás eltérő módokon volt befolyással Jókai művészetére: nemcsak a szövegekre való hatás mértékében, hanem jellegében is. Ennek oka egyrészt, hogy más-más életkorokban töltött el huzamosabb időt a két városban, másrészt – bár a pusztai életmódot két igen jellegzetesen reprezentáló város volt ez akkoriban – az Alföld két eltérő régiójában található Kecskemét és Debrecen, előbbi a déli, utóbbi az északi területen, így természetesen elhelyezkedésükben, méretükben és fejlődésükben is érdemes eltávolítani őket egymástól. A dolgozatnak sem célja ebből a szempontból egymás mellett kezelni őket. A Kecskeméten töltött két év leginkább különböző helyszínekben, karakterekben és cselekményekben köszön vissza bizonyos Jókai-regényekben, de soha nem kifejezetten hangsúlyosan, mindössze mellékszálként jelennek meg. A *Hétköznapok* című regény színhelyéül Kecskemét városát választotta Jókai, ami nem is meglepő, hiszen itt kezdte el írni ezt a művét, első hosszabb lélegzetű munkáját.[9] A városnév azonban mindössze rövidítve jelenik meg, ami azt mutatja, hogy ha – vagy a kortárs, de leginkább a későbbi – olvasók közül volna olyan, aki nem tudná dekódolni a rövidítést, a szöveget anélkül is maradéktalanul tudná értelmezni. Kecskeméti diákévei alatt szemtanúja volt egy bikaharcnak, amelyet beépített a *Hétköznapok*ba, az *Egy magyar nábob* című regény cselekményébe pedig a pünkösdi király választását szőtte bele. A debreceni látogatás élménye leginkább magában a témaválasztásban és főként a leírásokban válik meghatározóvá (ilyenek az érzékletes tájleírások, a pusztai hierarchia kifejtése, a különböző szokások elbeszélése): a *Sárga rózsá*ban nem csupán megjelentet egy-egy pusztai karaktert vagy helyszínt, cselekménysorozatot, nem csak beleszövi saját élményeit vagy ismereteit a cselekménybe, hanem a regény *kiindulópontjává* teszi azokat – ahogyan azt a kritikai kiadásban is olvashatjuk: „A *Sárga rózsá*ban a néprajz több mint egyszerű színező háttér, nem pusztán »munkatárs«"; itt a regény témája népünk élete maga, elsődle-

színes történelmi freskóinak. Hajlott a kisepika felé, mindennapibb, közelmúltból vett tárgyakat keresett. Olyanokat, amelyeknek kidolgozásában éppen nem a »túlcsigázott fantáziára«, hanem a megfigyelésre és a részletekre is hű visszaemlékezésre van szükség." Nagy Miklós, *Jókai pályaszakaszai és harmadvirágzása*, Alföld 1975/2., 6.

9 „Hamarosan regénybe kezdett, ez volt a címe: Hétköznapok. Ebben értek először művé a kecskeméti élmények [...]. A cselekmény, a főalakok ugyan a vadromantika hajtásai, a színhely azonban Kecskemét környéke, a regény elején leírt tűzvész az 1819-i kecskeméti, amelyet biztosan sokat hallott emlegetni, a nagypénteki bikaviadal kecskeméti népszokás volt, a cantus praeses-ben a kollégium énekmesterének alakját mintázta meg, a Koplaló-csárdának még a nevét is a kecskeméti csárdáról vette." Orosz László, *Jókai Kecskeméten*, Tiszatáj 1954/2., 117.

gesen és közvetlenül, úgy, amint azzal írónk Hortobágyon találkozott."[10] Szemléletes az a tény is, hogy a *Sárga rózsá*t egy néprajzkutató, Sándor István rendezte sajtó alá: ez mutatja a regény hagyományos megközelítésében az irodalmi szempontok elé helyezett néprajzi érdeklődést. Míg tehát a kecskeméti élményei bizonyos pontokon hatottak a műveire, addig a debreceni látogatása közvetlen következményeként keletkezett a *Sárga rózsa*.

Nem kétséges tehát, hogy a *Sárga rózsa* egyértelműen Jókai időskori hortobágyi utazásának prózai lenyomata, megfigyeléseim alapján azonban bizonyos pontokon ahhoz a két évhez is köthető, amelyet a kecskeméti pusztán töltött: elsősorban a festő alakja és a fiatalkori Jókai hasonló személyiségjegyei, életszituációja, viselkedése kapcsán. Ez az összehasonlítás és javasolt olvasat abból indulhat ki, hogy Jókai a kecskeméti iskoláséveiben még igen komolyan űzte a festészetet, diákjai voltak, fizetséget kapott a képeiért. *Az én iskolatársaim*ban erről így fogalmaz: „Engem pedig megtettek rajztanárnak. Értékesítettem a komáromi tanulmányaimat. Valóban értékesítettem. Mert később annyi magántanítványom akadt, a ki *fizetett* havonkint két forintot, hogy egész úrrá lettem."[11] Emellett épp olyan idegenként hatott minden alföldi újdonság a komáromi fiú előtt, mint a regénybeli bécsi festő előtt, akinek folytonos kérdezősködése arra a fiatal, naiv Jókaira emlékeztethet, aki az őt befogadó Gyenes Mihállyal járta a pusztát.[12] A kettejük közötti feltűnő hasonlatosság a regény cselekményében először azon a ponton fedezhető fel, amikor a festő azt hiszi, hogy betyárokkal fog találkozni és izgatottá válik, hiszen akkor lerajzolhatná őket.[13] Amikor Jókai és Károly bátyja először érkezett meg Kecskemét határába, visszaemlékezése szerint meg kellett állniuk az éjszaka közepén egy tanyán, mert túlságosan tombolt a vihar – azonban nem szálltak le a szekérből, mert a kocsis szerint zsiványtanyán voltak, és veszélyesnek ítélte.[14] Ez a romantikus bevonulás és a zsiványok azonnali

10 Sándor István, *A regény keletkezése, forrásai* = JMÖM, *Kisregények* 4., 367.

11 Jókai Mór, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 3., 2. [Kiemelés az eredetiben. K. A. K.]

12 „Házigazdám, a városi mérnök gyakran elvitt magával a gondjaira bizott kiterjedt erdőségekbe paraszt szekéren. [...] Én mindenütt uj meg uj népélettel találkoztam, a pusztákon, a karámokban, a tanyákon, a csárdában, a halásztanyán [...]" Jókai, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 4., 1.

13 „– Betyár? – szólt közbe a festő, akinek örvendetesen hangzott ez a szó – Hát az a mi bojtárunk »betyár«? – No csak úgy hízelkedésképpen mondtam ki azt a szót – magyarázza a számadó. – Én pedig úgy szeretnék egy igazi betyárt az albumomba kapni." JMÖM, *Kisregények* 4., 141.

14 „Egy rendkivüli zivataros éjszakán érkeztünk meg Károly bátyámmal Kecskemét alá.

felemlegetése megadta Jókainak az alaphangulatot ahhoz, hogyan tekintsen Kecskemétre és a pusztai életre – a regénybeli festőhöz hasonlóan meghatározott előzetes elvárásai voltak, és elsősorban az Alföldről hallott anekdoták szereplői keltették fel a figyelmét, az általa ismert sztereotípiák megvalósulását vélte felfedezni.

A festő narratív szerepe továbbá, hogy az egyébként hallgatag pusztai népeket párbeszédre bírja, kiszedje belőlük azokat az információkat, amelyekről alapvetően nem beszélgetnének egymás között, hiszen ezek számukra ismerős tények, amelyek nem igényelnek magyarázatot. Saját idegen nézőpontját tehát kiterjeszti rájuk annak érdekében, hogy megértse a helyiek szokásait. Hansági Ágnes a nemzeti sztereotípiákról az *Irónia és identitás* című tanulmányában így fogalmaz: „Ami bizalmas vagy intim, az a szerző számára mindenkor láthatatlan marad; az identifikációhoz az idegen pillantás: a szemlélő tekintet idegensége elengedhetetlen, hiszen csak és kizárólag az idegen tekintet átsajátítása viheti végbe az identifikáció performatív aktusát."[15] A regényben tehát a festőé az idegen pillantás, az ő kedvéért sajátítja azt át a pusztai nép, vagyis ők a „sajátot, az ismerőst kívülről, az idegen nézőpontjának kölcsönvételével"[16] magyarázzák el. Ez a szerep Jókaira hárult élete során: egyrészt fiatalkori tanulmányútjai, másrészt debreceni utazása során, ahová kifejezetten azért ment, hogy kérdezzen, tanuljon, majd megírja ezt és megossza az olvasóközönséggel. Az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című művel az volt a cél, hogy a különböző népcsoportok tulajdonságait összegyűjtsék, egymás élőhelyeit és szokásait megismertessék a másikkal, ezzel erősítve bennük az összetartozás érzését,[17] továbbá, hogy a külföldi olvasókkal ismertessék meg

A mennykőhullás, égszakadás elől egy tanyára menekültünk be, s ott vártuk be az állás alatt, gyékényes szekerünkön az itélet elmulását. Kocsisunk nem mert leszállni azt állitva, hogy ez zsiványtanya. Épen akkor hoztak oda szarvánál fogva egy tinót. »Ez bizonyosan lopott jószág«. Meglehet pedig, hogy csak eltévedt bitang volt. A zivatar elvonultával aztán teljes holdvilág mellett barazdoltunk be Kecskemétre; tengelyig érő latyakban." Jókai, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 2., 1.

15 Hansági Ágnes, *Irónia és identitás. A „patriotic speech act" és az irónia retorikája Jókainál = „Mester Jókai". A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón*, szerk. Hansági Ágnes – Hermann Zoltán, Ráció, Budapest, 2005, 153.

16 *Uo.*, 155.

17 „Mennél behatóbban vizsgáljuk az egyes népcsoportok jó tulajdonságait és sajátságait, úgy szintén azoknak egymástól való szellemi és anyagi tekintetben való kölcsönös függését, annál nagyobb mértékben fog erősbülni azon összetartozandóság érzete, melynek hazánk népeit egymással össze kell kapcsolni." S. V., *Bevezetés = Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. Rudolf trónörökös főherczeg ő császári fensége kezdeményezéséből és közremunkálásával*, Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1886, 5–6.

a Monarchia különböző részeit és ezek történelmét.[18] Ez a terület pedig kiemelkedően fontos volt a magyar tájak között, hiszen (újfent Hansági Ágnest idézve) „annak identifikálására, ami magyar, kétségtelenül az egyik legelterjedtebb nemzeti sztereotípiánk mindmáig a puszta".[19] Debrecenről Zsigmond Ferenc is úgy fogalmazott már, hogy „a magyar faj legjellegzetesebb városa", valamint a következőt is kiemelte akadémiai székfoglaló beszédében: „[h]ogy a debreceni téma elsősorban mindig exotikus jellegével fogja meg Jókai képzeletét, azt érdekesen mutatja az a tény, hogy magára a városra vonatkozó cselekményei kivétel nélkül a multban játszódnak le"[20] – tehát nem ott töltött idejével kortárs történetet akart elbeszélni, hiszen az már erőteljesen eltért az egzotikusnak, illetve sztereotipnak nevezhető népi élettől.

Bár a regényhez való megközelítésemet nem érinti szorosan, azon is érdemes elgondolkodni, amit Vaderna Gábor vet fel,[21] hogy a túravezetők és a felsorakoztatott hortobágyiak mennyiben mutathatták meg a *valódi* pusztai életet Jókainak e néhány nap során – vagy mennyiben volt ez csupán egy lenyomata a kezdődő turisztikai kultúrának. Általánosságban elmondható ugyanis, hogy tipikusan akkor válik turistahelyszínné, nosztalgiává a vad természet, amikor elkezdődik annak modernizálása. A regény cselekményidejére vonatkozó kezdőmondatok pedig éppen erre a folyamatban levő változásra utalnak: „Még akkoriban nem szelte keresztül a Hortobágyot a vasút; még nem is volt az alföldön semmiféle vasút. A Hortobágy vize sem volt lecsapolva: a kétkerekű malom vígan kelepelt a kis folyamon, a nádasban jó dolga volt a vidrának."[22]

Amennyiben elfogadjuk, hogy Jókai részben önmagát írta bele ebbe a karakterbe (pontosabban: mi, olvasók felismerjük benne a fiatalkori szerző alakját), érdekes a festő egy másik megnyilatkozásának is nagyobb figyelmet szentelni, amit a délibáb látványakor mond: „Ilyet kell

18 „A monarchia irodalmi és művészi körei egyesültek a közös munkára, hogy *mind a kül-, mind a belföldnek megmutassák* e műben, milyen gazdag tőkéjét bírjuk mi a szellemi erőnek minden országában és nemzetében e monarchiának [...]" S. V., *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben*, Budapesti Szemle 1886/117., 469. [Kiemelés tőlem. K. Á. K.]

19 Hansági, *I. m.*, 153.

20 Zsigmond, *Jókai és Debrecen. Kivonat Zsigmond Ferenc lev. tagnak az I. osztály 1925 nov. 9-iki ülésén bemutatott székfoglaló értekezéséből*, 361, 363.

21 Vaderna Gábor, *Igazságok és hazugságok. (*Sárga rózsa*) = „…Író leszek, semmi más…". Irodalmi élet, irodalmiság és öntükröző eljárások a Jókai-szövegekben*, szerk. Hansági Ágnes – Hermann Zoltán, Balatonfüred Városért Alapítvány, Balatonfüred, 2015, 105.

22 JMÖM, *Kisregények* 4., 115.

látni nekem! Amit nem tehetek vászonra! Micsoda ez?”[23] A Jókai-kutatás eddigi álláspontja szerint Jókai maga nem festett az Alföldön tájképeket, csak portrékat,[24] vagyis feltételezhető, hogy ő is arra az elhatározásra jutott, az ott látott természeti jelenségeket nem lehet vászonra átültetni, pontosabban nem tudná az általa követett festészeti stílussal, a biedermeierrel ábrázolni, hiszen az nem tükrözné kellőképpen a valóságot. Az elbeszélő az impresszionizmus színpompáját előidéző fogalmakkal írja le a táj természeti jelenségeit, amely stílus a 19. század utolsó harmadában hódított, vagyis a regény felzárkózott a korához, az akadémista stílust követő karakter azonban „haját tépi kétségbeestében”,[25] hiszen az általa követett akadémista stílusban nem tudná megfesteni a látottakat. Bár határozottan nem jelenthető ki, hogy Jókai is hasonló okokból maradt távol a tájfestészettől Kecskeméten (vagyis mert nem a látványt érzékletesebben visszatükröző festészeti stílusban alkotott), az mindenesetre árulkodó, hogy ilyen jellegű kísérletezéseiről nem tudunk ezekből az évekből. Lehetséges és talán könnyebben is alátámasztható magyarázat erre, hogy a portréfestészetből beérkező fizetségre nagyobb szüksége lehetett a diák Jókainak, és nemcsak festészeti képességeit haladhatta meg a pusztai táj ábrázolása, de szükségét sem igen érezte, vagy ideje sem lehetett tájfestészetre a jobban jövedelmező portréfestészet mellett.

A festő alakjához kapcsolódik még egy igen izgalmas momentuma a regénynek: a juhászbojtár azzal ugratja a festőt, hogy ellenőrizze le, az újonnan vásárolt marháknak nincs felül metszőfoguk, tehát becsapták őket a vásárlásnál, túl öregek az állatok – erre a tréfa áldozatául esett, de arról mit sem sejtő festő odamegy az útitársához, egy Morvaországból érkező úrhoz és elárulja neki, hogy becsapták, aki felháborodik és számonkéri a gazdát. A gazda válasza erre a következő: „Értem ám én a tréfát, ténsuram. Benne van ez az adoma a tavalyi Kakas Márton kalendáriumában: hogyan tréfálták meg a francia háborúban a generálist, aki nem tudta, hogy a szarvasmarhának nincs

23 *Uo*., 150.

24 Portrékat azonban igen nagy számmal festett, amelyről *Az én iskolatársaim*ban így nyilatkozik: „E közben pedig festettem olajba portrékat. A kikre emlékezem Kecskemétről, a következők: Legelőször szép háziasszonyom maga, aztán a szivem mágnese, a szép kékszemü, szőke haju, görög leány, Frankó Julcsa; majd a még annál is szebb, junói termetű, fekete haju Matolcsy Mari. Azután Petőfi Sándor (kék kvekkerben, sárga gombokkal) kecskeméti szinész korában, valamennyi professorom és Szalay Sándor, Sallay Jancsi, Gaál Józsi, Zabolay Pista, Hartman Pali és nem tudom még hányan.” Jókai, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 4., 1.

25 JMÖM, *Kisregények* 4., 150.

felyül metszőfoga."[26] Jókai itt Kakas Mártont, saját élclapfigurájából lett alteregóját, pontosabban a nevével fémjelzett kalendáriumot írta bele a regénybe, összemosva ezzel a referencialitás és a fikciói dimenzióit. Mégpedig úgy, hogy e szerint Kakas Márton kalendáriumát még a pusztán élő gazdák is olvassák, hiszen a gazda nem engedte magát becsapatni, „ismerte ő a tréfát." Landgraf Ildikó *Jókai anekdotái* című tanulmányában azt állapítja meg, hogy Jókai kalendáriumának az olvasói elsősorban „állami és magán tisztviselők, birtokosok, *gazdálkodók*, gyárosok, jómódú iparosok, ügyvédek, kereskedők, lelkészek, tanítók"[27] közül kerültek ki, akik által aztán újrafolklorizálódtak a történetek. Jókai itt tehát saját érdemét emeli ki a magyar anekdoták sorsában, ennek a műfajnak láthatóvá tételében, amelynek fontosságát nem lehet alábecsülni irodalmi működésében: az 1850-es évek közepétől egészen élete végéig gyűjtötte őket,[28] jelentette meg élclapjaiban, a Nagy Tükörben és az Üstökösben,[29] és akadémiai székfoglaló beszédét is a magyar néphumornak, valamint az adomáknak szánta.[30] Ez azon kevés esetek egyike, ahol Jókai némi tájékozódást ad arról, milyen korban játszódik a regény – és nem is akármilyen referenciapont ez, hiszen egy saját maga által szerkesztett mű szolgál erre, vagyis e szerint a regény imaginárius univerzumában az ábrázolt szereplők mellett létezik egy, a referencialitásból átemelt Jókai Mór, aki Kakas Márton-kalendáriumokat ad ki.

Vaderna Gábor hívta fel a figyelmet arra, hogy a *Sárga rózsa* időbeliséget sejtető elemei elég nagy zűrzavart mutatnak, lényegében több évtizedet foglalnak magukba úgy, mintha egy időben volnának.[31] Az említett Kakas Márton-kalendáriumok 1859 és 1863 között jelentek meg,

26 JMÖM, *Kisregények* 4., 147–148.

27 Landgraf Ildikó, *Jókai anekdotái = Jókai & Jókai*, szerk. Hansági Ágnes – Hermann Zoltán, L'Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2013, 148. [Kiemelés tőlem. K. A. K.]

28 Első anekdotabeküldésre vonatkozó felhívását a Vasárnapi Ujságban közölte 1855-ben: „Öt darab aranyat tüzünk ki a tiz legjobb adomára (anecdota), mellyek sehol közölve nem voltak és magyar tárgyuak. Beküldési határnap 1856. febr. 1." *Pályajutalmak!*, Vasárnapi Ujság 1855. június 10., 184.

29 „A Nagy Tükörben az adoma-tár játssza a vezető szerepet" Miklóssy János, *Jókai élclapjairól*, Irodalomtörténet 1983/4., 959; „Hogy Jókai számára az adoma mennyire fontos, nemcsak az életrajzírók feljegyzéseiből derül ki, hanem működéséből is. Az Akadémiai székfoglalója az adomáról szól, az »Üstökös«-ben éveken keresztül gyűjti az adomát (az adomázás elterjedtségét bizonyítja e gyűjtés nagy sikere, amelyet az olvasóközönség érdeklődése és közreműködése biztosított)." Fábián István, *Az adoma szerepe és világnézete Jókai műveiben*, Debreceni Szemle 1936/1., 15.

30 Jókai, *A magyar néphumorról*, Vasárnapi Ujság 1860. február 12., 76.

31 Vaderna, *I. m.*, 106–107.

ugyanakkor a festő említi az *Istenek alkonya* című operát, amely csak 1876-ban készült el, az állatorvos pedig egy olyan csillagászati könyvet idéz, amely 1880-as. Vaderna hipotézise, hogy ez a pusztai emberek történelmi időből való kintrekedtségét fejezi ki. Ugyanakkor érdemes számba venni a Jókai által több regényében is (például *A tengerszemű hölgy*ben) előszeretettel használt írói eljárást, a fikció önfeltárását: amikor az olvasóval való közös tudást úgy idézi meg az elbeszélő, hogy azok a valóságnak nem felelnek meg, ezzel játékra hívva a befogadót.[32] A *Sárga rózsa* esetében ez a technika amiatt érdemel figyelmet, mert a regény korabeli recepciója a „valószerűségét" emelte ki, ezeken a pontokon azonban a szerző látványosan felfedi a mű fikciós voltát.

A *Sárga rózsa* elsődleges befogadása során tehát hitelesnek ítélt néprajzi adatai játszották a legnagyobb szerepet. A mű az 1891/1892-es évi Péczely-féle regénypályázat győztese lett, Beöthy Zsolt erről szóló jelentésében így fogalmaz erre vonatkozóan: „a magyar puszta élete, lakói, felfogása, érzése, nyelve a megfigyelésnek ritka erejével vannak ellesve".[33] Zsigmond Ferenc azért tartja Jókai egyik legtökéletesebb regényének, mert tőle szokatlanul a témának volt ideje a kellő művészi érlelődésre:[34] az 1889-es látogatást és *A Hortobágy* című dolgozat megjelenését követően három évvel írta meg a *Sárga rózsá*t. Zsigmond *A Hortobágy*ot nyersanyagnak nevezi, művészi tájképnek, amelyből a regény úgy született meg, hogy élettel töltötte meg. *A Hortobágy* című dolgozat rögtön az utazás után, a Nemzetben jelent meg 1889 májusában és júniusában, öt részletben[35] – ezt Jókai darabjaira szedte (*Út a Hortobágyra*, *Délibáb*, *Napfelkölte*), és kivett belőle bizonyos részleteket, amikor elkészítette az *Útleírások* című, több kisebb leírásból álló szövegegyüttesét. Ezt így illesztette be később az önéletírói szövegeket tartalmazó *Életemből* című kötetbe is – az átemelés során lényegében azokat a részeket hagyta meg, amelyek színtisztán tájleírások, és eltüntette belőle a személyes vonatkozású mondatokat, vagyis azokat, amelyek arra a konkrét utazásra utalnak, amin ő részt vett, például kocsisának megnevezését, a debreceni vendégszeretetért való hálájának

32 Vö. Kiss A. Kriszta, *Jókai Mór felfrissített emlékei és újrahasznosított dokumentumai* A tengerszemű hölgy *című regényében = Az új emlékezete. Az újrahasznosítás poétikái*, szerk. Mészáros Márton – Pataki Viktor, Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2019, 71–88.

33 Beöthy Zsolt, *Jelentés az 1891/92. évi Péczely-féle regénypályázatról. Felolvasta: Beöthy Zsolt rt. az október 29-iki összes ülésen*, Akadémiai Értesítő 5. (1894), 663.

34 Zsigmond Ferenc, *Jókai és Debrecen*, Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyház Kerület Könyvnyomda-vállalata, Debrecen, 1925, 78.

35 Jókai Mór, *A Hortobágy*, Nemzet 1889. május 28–június 2.

kifejezését, a juhászok ugratását, Deli Mátyás bemutatását, vagy hogy hány lóval utaztak. Ezzel a médiumváltással és módosítással lényegében műfajt is váltott a szöveg: a sokkal alkalmibb jellegű tudósításból egy befogadói szempontból maradandóbb jellegű útleírás jött létre.

Bár *A Hortobágy* című dolgozat, a *Debreczen* című fejezet és a *Sárga rózsa* is egészen más műfajokban íródtak, egyező céljuk és kiindulópontjuk (az alföldi táj és lakosság megismertetése az olvasókkal), valamint keletkezésük időpontjainak közelsége okán felfedezhetők bennük feltűnő hasonlóságok, részleges intratextualitások: többek között a délibáb leírásánál tűnik ki egyértelműen, hogy a *Hortobágy* szövege Jókai előtt volt a regény írásakor. A dolgozatban a következőt olvashatjuk: „Az idő kitisztul, a felhők eloszlanak, semmi szél nem leng már s ekkor egyszerre elkezdi a délibáb a maga *tündérjátékait*. A *látóhatáron tenger* terül széjjel, mely sebesen futó *hullámokat* látszik hányni s a futó hab tetejéből sötétzöld *erdők*, *szigetek* emelkednek elő."[36] A *Sárga rózsá*ban pedig így írja le a szerző a délibábot: „A *tündérálom* megelevenülése. A *látóhatáron* egy *tenger* támad, melynek magasra hányt *hullámai* sebesen futnak keletről nyugat felé, a kiemelkedő halmok *szigetekké* válnak benne, a törpe akácfák rengetek *erdőkké*."[37] A „hajnalpercenés" mint Jókai által elsajátított, pusztai kifejezés sosem maradt ki ezekből a szövegekből (a szó a magyar puszta legelső szürkületét takarja). *Az én iskolatársaim*ban arról ír, hogy már a Gyenes Mihállyal tett utazásai közben elsajátította az ehhez hasonló, csak az Alföldön létező jelenségeket jelző kifejezéseket.[38] Gyakori eleme az alföldi tájat és társadalmat ábrázoló szövegeknek, hogy kalauz, a környéket jól ismerő kísérő nélkül elindulni a puszta belsejébe nem szabad (a mindenki által ismert csárdákon túl), mert eltévedhet benne az ember, hiszen nem lát semmit, ami tájékoztatást adna hollétéről.[39] Kecskeméten Gyenes Mihály kalauzolta Jókait, valamint iskolatársai, Debrecenben pedig már egy egész díszes kíséret tartott vele. A pusztai emberekről rendszerint azt állítja, hogy kinézetre olyanok,

36 Jókai, *A Hortobágy*, Nemzet 1889. május 29. [Kiemelés tőlem. K. A. K.]

37 JMÖM, *Kisregények* 4, 150. [Kiemelés tőlem. K. A. K.]

38 „[...] megismerkedtem a népnek észjárásával, fogalmaival, dalaival, közmondásaival, kifogyhatatlan humorával [...] Jókai, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 4., 1.

39 Vö. „[A] mult század második felében Debrecen, Budapest után Szeged mellett az ország legnagyobb városa, nem maradhatott tovább exotikus elszigeteltségben; vasút, kőút, távíró stb. mindinkább bekapcsolta a nyugati civilizáció körforgalmába; de a Hortobágy a század végéig kikerülte ezt a sorsot, megmaradt lakatlan őspusztának, melyen vezető nélkül elindulni nem tanácsos." Zsigmond, *Jókai és Debrecen. Kivonat Zsigmond Ferenc lev. tagnak az I. osztály 1925 nov. 9-iki ülésén bemutatott székfoglaló értekezéséből*, 363.

mint az ősmagyarok.[40] Személyiségüket sokszor azzal jellemzi, hogy a naiv városiakat szeretik becsapni, ugratni: a *Sárga rózsá*ban a marha fogaival, *A Hortobágy*ban pedig azzal, hogy a juhász, amikor a látogató megkérdezi, miért csavarforma szarva van a birkának, azt mondja, mert mindennap egy forró cipót húznak a szarvukra, és azzal csavargatják ilyen formájúra.[41] Érdemes kiemelni, hogy a kritikai kiadás sajtó alá rendezőjének nem volt egyértelmű, hogy ez szándékos ugratás-e, a jegyzetanyagban mint tényt említi.[42] És bármennyire is hangzik első olvasásra minden igazságtól mentes ugratásnak ez, a szarvformálás bevett gyakorlat volt országszerte, azonban azt csak a fiatal állat növekvőben levő szarvával lehetett megtenni, és rendszerint forró vízben főtt répával.[43] Ez a fajta megszólalás érdekes fókuszváltás attól a Jókaitól, aki élclapjaiban, mint például A Nagy Tükörben még a naiv falusiak tapasztalatlanságát tette meg a humor forrásának:[44] ezáltal látszik, hogy a nézőpont megfordításával mindkét társadalmi csoportot könnyedén tudta nevetséges színben feltüntetni a másik előtt.

Végezetül visszatérnék Jókai kecskeméti tapasztalataira. A *Negyven év visszhangjá*ban így fogalmaz ezekről az évekről: „egész *irói* működésemnek az alaphangulatát itt sajátítottam el";[45] *Az én iskolatársaim*ban pedig a következőt írja: „egész alaphangulatát *irodalmi* tevékenységemnek a kecskeméti élet határozta meg".[46] *Az én iskolatársaim*ban tehát azt fejezi ki, hogy itt került először pezsgő *irodalmi körbe*. Eleinte résztvevőként volt jelen, idővel pedig a diákok vezéralakjává vált, műkedvelői társaságot alapítottak, színielőadásokat szerveztek, sőt, egy kéziratos humorisztikus lapot is szerkesztettek (Kalliopé címen), amit ő maga illusztrált – ez egyébként előképe lehetett a már említett Nagy Tükörnek és a későbbi Üstökösnek. Ekkor élte meg először azt a szerepet, amelyet aztán egész irodalmi működése során betöltött: vagyis nemcsak műveinek tárgyát és hangnemét határozta meg kecskeméti tartózkodása, hanem azt is, hogyan működött később irodalomszer-

40 *Sárga rózsa*: „Ilyenek lehettek az első magyarok, amikor Ázsiából idekerültek." JMÖM, *Kisregények* 4., 117.; *Debreczen* című fejezet: „Ezt az őseredeti magyar népet képviselik a debreceni jelleg[zet]es alakok." Jókai Mór, *Debreczen = Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben*, 311.

41 Jókai, *A Hortobágy*, Nemzet 1889. május 28., 1.

42 Sándor, *I. m.* = JMÖM, *Kisregények* 4., 356.

43 *szarvalakítás*, *Magyar Néprajzi Lexikon* 4., főszerk. Ortutay Gyula, Akadémiai, Budapest, 1981, 565.

44 Lásd pl. *Rátarti úr*, A Nagy Tükör 1857, 133.

45 Jókai, *Negyven év viszhangja*, Nemzet 1883. augusztus 18.

46 Jókai, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 4., 1.

vezőként, szerkesztőként[47] – nagyban különbözött ugyanis ez az élénk és mozgalmas kulturális élet a pápai diáksága során tapasztalt szigortól, bezárkózottságtól.[48]

A Jókai-szövegekben többször említett népélet, népi észjárás, népi fogalmak, dalok, közmondások, népi humor, népmesék mellett véleményem szerint ezek a körülmények is nagy szerepet játszhattak abban, hogy ilyen nagy jelentőséget tulajdonított írói pályájában Kecskemétnek. Hiszen amikor felkeresik őt 1881-ben, hogy elkezdjék szervezni írói működésének 50. évfordulóját, amit arra a dátumra tesznek, amikor legelőször publikált, 1834-re, megkéri a bizottságot, hogy *A zsidó fiú* megírására tegyék inkább a pályakezdését. Ennek több oka is lehetett: könnyen meg lehet vádolni Jókait azzal, hogy csupán 10 évvel ki akarta tolni az ünnepséget, ugyanakkor több önéletírói szövegéből is az olvasható ki, hogy erre a drámára sorsának megpecsételéseként tekint. Az 1895-ös *Önéletírásom*ban így fogalmaz: „Ezzel alá volt írva a vérszerződésem annak az édes ördögnek, akit úgy hívnak, hogy »poézis«."[49] Nem írja le expliciten, de több szövegből is az tűnik ki, azért tartja *A zsidó fiú* megírását pályakezdésének, mert Bajza és Vörösmarty is arra szavazott, hogy ez a dráma nyerje el a pályadíjat: vagyis az elismerés volt számára a sorsfordító pont, nem maga a szépirodalommal való foglalkozás megkezdése vagy az első publikáció, amely csak néhány versike volt. A *Negyven év visszhangjá*ban látszólag az *Istenítélet* című elbeszélésének a megjelenését jelöli meg pályakezdésként – de később ebben a szövegben is úgy fogalmaz, hogy író csak Kecskeméten vált belőle, amikor megismerte a magyar népéletet, a néphumort, a puszták világát,

47 Vö. „A legnagyobb kecskeméti élmény […] a diákélet volt Jókai számára. Ez az egy éve Pápán még minden zajosabb mulatságtól visszahúzódó, félénk természetű, beteges diák itt egyszerre a társaság középpontjába, társai élére került." Orosz, *I. m.*, 115.

48 Erről szintén *Az én iskolatársaim*ban nyilatkozik, ahol bár a szép lányok társaságának hiányát kifogásolja, kiolvasható a szövegből, hogy a diákok társasági élete igen szigorúan volt korlátozva Pápán: „Az egész iskolai év alatt, a mit Pápán töltöttem, nem láttam egy szép női arcot. Még csak nem is *láttam*, nemhogy verset irhattam volna hozzá. […] A szinházba járás pedig csak a jogászoknak volt megengedve: a kisebb diákoknak ez tiltott paradicsom volt. [...] Még képzőtársaság szavalati ünnepélyén sem juthattam hozzá, hogy valami szép leány szemébe nézhessek […] Nekem ugyan, mint pályadijazott költőnek némi jogom lett volna a tribünhöz; de nem engedődött, hogy magam olvassam fel a novellámat; hanem helyettem felolvasta azt az első theológus diák [...] Az egyetlen mulatságom az volt, hogy Gondol Gáborral együtt bebarangoltuk a Bakony erdőt, azt is tudományos célból, botanizálás végett." Jókai, *Az én iskolatársaim*, Pesti Hirlap 1893. augusztus 1., 1. [Kiemelés az eredetiben. K. A. K.]

49 Jókai, *Önéletírásom = A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Az előfizetők névsorával és a 100 kötet részletes tartalomjegyzékével, valamint az összes írásainak bibliográfiájával*, Révai (Nemzeti Kiadás, 100), Budapest, 1907, 138.

és *A zsidó fiú*t már úgy írta meg, hogy akkorra elsajátította írói működésének alaphangulatát. Szintén fontos kiemelni Kecskeméttel kapcsolatban, hogy meghatározó volt számára Petőfi segítsége és útmutatása – ez egy olyan csomópont, amely számos önéletírás-darabjában jelen van, például a *Negyven év visszhangja*ban („Petőfi befolyása nagy tényező volt pályám kezdetén. Az ő fényes sikerei buzdítottak engem is”[50]), valamint *Az eltévesztett életpálya*ban („Ekkor aztán egyet fordított rajtam a sors. Összehozott Petőfivel s aztán nem lettem se pápistává, se archetikussá, hanem fölépítettem az első drámámat”[51]).

Mindezekkel bizonyára még csak a töredékét ábrázoltam annak, hogy Jókai életére, személyiségére és műveire milyen módon és mennyiben hatottak különböző alföldi élményei, tapasztalatai, ott tett megfigyelései. Ugyanakkor igen látványosan kimutathatók ezek bizonyos szövegeiben (melyeknek szintén csak egy szeletét volt alkalmam érinteni dolgozatomban), a kiemelkedő jelentősége pedig abban jelölhető meg, hogy ő maga is ezeket az élményeket tartja saját pályája kiindulópontjának, illetve meghatározó fordulópontjának.

50 Jókai, *Negyven év viszhangja*, Nemzet 1883. augusztus 18.
51 Jókai, *Az eltévesztett életpálya*, Pesti Hirlap 1897. augusztus 6., 2.

Szirák Péter

„VONZÓ A TÁJ, AKÁRMILYEN ZILÁLT ÉS SZILÁNKOS”

Térey János Alföld-poétikája

Térey János költészete nem kapcsolódik közvetlenül a lírafordulat Tandori-féle nyelvkritikai attitűdjéhez, így a „hiba poétikájának” *szerepverses-parodisztikus* (Parti Nagy Lajos), illetve *személytelen-grammatikalizált* – a nyelv gépiességére alapozódó – változatától (Kukorelly Endre, Borbély Szilárd) is markánsan eltér. Ugyanakkor *az alternatív hagyományok felújítása* tekintetében kapcsolódik a Kovács András Ferenc-féle „poesis memoriae” vonulatához, méghozzá oly módon, hogy a műfajok (pl. idill, zsánerkép, verses regény) és költői beszédmódok reaktiválása, imitálása nála nem annyira a szerepvers/maszkjáték, mint inkább a *vallomásosság* újrateremtése értelmében válik fontossá. Ennyiben Térey költészete összekötő kapocs a lírafordulat örökségét továbbvivő generáció (Parti Nagy Lajos, Marno János, Kukorelly Endre, KAF, Szijj Ferenc, Kemény István, Borbély Szilárd) és az ún. fiatal költészet (pl. a Telep Csoport) között.

Már első korszakában (*Szétszóratás*, 1991; *A természetes arrogancia*, 1993; *A valóságos Varsó*, 1995; *Tulajdonosi szemlélet*, 1997) megmutatkoztak költészetének markáns vonásai: a stíluskeverés, a tér fontossága, a kihagyásos technika, s ezzel összefüggésben a titok, a rejtélyesség jelentősége. A szinte töretlenül kultikus státuszú Ady Endre és a kortárs irodalmi emlékezetben némiképp elfelejtett Szomory Dezső hangütésének utánzása, de ugyanakkor a megidézett szecessziós versnyelvnek, a magaskulturális allúzióknak a mindennapi nyelvvel, olykor a szlenggel való ötvözése. Egy kihagyásos-elhallgatásos utalásrendszer révén sajátos kulissza, hangtér, beszédszituáció fölépítése a lírai alany köré – Margócsy István megfogalmazásában:

> Térey jeles és erős líraisága rendkívül szilárd epikai keretek között érvényesül: a kötetek (de kiváltképp *A valóságos Varsó*) mind mintha egy komolyan megrajzolt (bár nem teljesen megbízható) koordináta-rendszer paraméterei között lennének elképzelve, mintha

> az egyes versek mind egy egyébként a versektől függetlenül létező és leírható világ teréből és folyamatából lépnének ki.[1]

A beszédszituáció állandó elmozgatása az egyébként is csak egy-két történeti utalással (vagy csak a szó történeti „hangulatával") körülírt *versbeli imágó* (kitalált alak) folytonos változásához vezet – a világhoz való viszonylatában hol rezignált, hol arrogáns, illetve kölcsönösen erőszakos attitűdöt mutatva: „[…] Illúzióim nem voltak / soha. Ugyan, uram, én nem ujjonghatok." (*A monostor újraszentelése*[2]); „[(…] Feltételeket, madame, hiába támaszt, / Gyerünk. Elvégre is, vajon önnek mit árthat, / ha szétcincálja egy dühödt, húszéves állat?" (*És jöcskán 40*[3]); „Végre, terror! Istenülök, miközben / csak te csökkensz. – Hogy, kicsinálsz? kevés volt / ennyi csúsztatás? Zsarolok, hogy árts még. […]" (*Kiterjesztem a terrort*[4]).

A korábbi szórványos utalások után a *Drezda februárban* (2000) című verseskötetben mutatkozott meg markánsan Térey írásművészetének *topográfiai* aspektusa, versvilágának mindig gondosan kimunkált architektonikussága, *térpoétikai* karakterisztikuma. A „városait", Debrecent, Budapestet, Varsót, Drezdát, Königsberget a legapróbb részletekig tanulmányozta és műveiben újraköltötte. Még Debrecenből való elköltözése után negyedszázaddal is vissza-visszafordult szülővárosa épített öröksége felé, írt például Sajó István építész méltatlanul elfeledett munkásságáról,[5] de közben az egykori temetőre épült Kétmalom utca és a szomszédos Bem tér, valamint a Kút utca kiscivis szegletei is váltig foglalkoztatták. Ismert, hogy szülővárosát is több versében fölidézte. *A Kétmalomtól a Szent Annáig*[6] a *térelemeket* (utcák, terek, villamosvonalak) – jellegzetesen – *időviszonylatok* ábrázolására használja: a nosztalgia hamar melankóliává válik, a múlt visszahozhatatlanságának, az idő

1 Margócsy István, *Az alanyi költő esete a kulisszákkal. Térey János költészetéről = Erővonalak. Közelítések Térey Jánoshoz*, szerk. Lapis József – Sebestyén Attila, L'Harmattan, Budapest, 2009, 47–52. itt: 48.
2 Térey János, *Őszi hadjárat. Összegyűjtött és új versek*, Jelenkor, Budapest, 2016, 51.
3 *Uo.*, 98.
4 *Uo.*, 108–109.
5 A debreceni modern építészet (újra)felfedezésének fontos eseménye volt a MODEM 2016 decemberében *Az Art Deco a pusztán. Sajó István (1896-1961) és műve* címmel megnyílt kiállítása. A tárlat kurátorai Szoboszlai Lilla és Térey János voltak. Egy kétnyelvű, 64 oldalas katalógust is kiadtak, melyben Térey János tanulmánya összegzi Sajó István életművét. (A kiállítás 2017 tavaszán a Műcsarnokban is látható volt.) Lásd még: Térey János, *Art deco a pusztán. Sajó István (1896-1961) és műve*, https://litera.hu/irodalom/publicisztika/terey-janos-art-deco-a-pusztan.html
6 Térey, *Őszi hadjárat*, 394–395.

legyőzhetetlenségének tapasztalatává. A vers hangnemi komplexitása a gyermek (a múltban utazó), a kamasz (a verstörténés jelenében utazó) és a felnőtt (a jelenből visszatekintő) távlatainak relációjából származik. Nem lehet a dolgok végére járni, s már az egykori villamosvonal sem volt különösebben „titokkal teljes”. A varázslás tárgyának (az értékrombolás, az ismerősség/titok felszámolása jegyében megszüntetett villamosvonal sínjeinek) és a varázslás ironikusan megidézett jézusi attribútumainak („Csoda, mintha aszúborrá változott / Volna áldásosztó kezemben a csapvíz, / Nemesfémmé a hitvány kacat. / Még vihetném valamire”) groteszk feszültsége egyfajta orpheusi gesztussal jár együtt: a költemény újraénekli, mintegy életre kelti az egykori villamosvonalat, azáltal, hogy reanimálja annak gyermeki csodálatát. Így voltaképpen a költészet csodatévő ereje – mely révén a lírai hős élete még sínre kerülhet, „még viheti valamire” – mégiscsak helyreáll, érvényesül.

A város tematikai, reprezentációs és térpoétikai hangsúlyaihoz képest jóval ritkább az életműben a városon kívüli – rurális – táj vagy település inszcenírozása, s ezzel szoros összefüggésben (legalábbis mennyiségileg kevésbé jellemzőek) a *tájversek* vagy az ún. *természetlírai* alkotások. Ami a magyar vidék kiábrázolását illeti: a versek egy csoportja, minden bizonnyal a *Boldogh-ház, Kétmalom* utca című félbeszakadt memoár előkészületeivel és munkálataival párhuzamosan a nem városi vagy kisvárosi tájhoz és miliőhöz „családtörténeti” összefüggéseket kapcsol. *A polgári disznótor*[7] csúfondáros hangon idézi fel a kamaszként az apával együtt abszolvált hajdúvárosi családi összejövetel „rémképét”. „E bájtalan tájban” a vidéki társasági élet e jól ismert eseménye a képszerű (a *képmutatás*) és a mögöttes, a színre vitt és az elleplezett kettősségében ábrázolja a rokoni relációkat, a felbukkanó személyiségek karaktereit, a leleplezett rurális habitust – dicsérve gúnyolva – erős iróniával felmutatva:

Sültparaszti Semmi!
  Kezd eszményem lenni,
Nincs ki benne törvényt bont.
  Csüngök rajt’, mint emlőn,
  S Jeruzsálemem lőn
Polgár, opálfényű pont.

7 *Uo.*, 473–476.

A korai versek hetyke hangütését visszaidéző *Májusi kalapács*[8] alcíme: „nagyalföldi sanzon": a dalszerű költemény Tisza-menti „vadmagyar köre" olyan „látomány", olyan groteszk-ironikus kavalkád, amely éppen a szemlélődő s önmagát a szemlélttől elkülönítő ént fenyegeti feloldódással, felszámolódással, eltűnéssel: „Akkorra én már mint a vaj, / Öntömjén apostola, hajh, […] Akkorra én már mint a kámfor, / Ki voltam elkülönböződni bátor; […] Ekkorra én már mint a méz, / Leszek ént veszíteni kész". Idekapcsolódik a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* című posztumusz kötetben megjelent kései vers, *A hajdú, a nagykun, a tót meg a jász,*[9] amely még hangsúlyosabban problematizálja a táj, a genealógia és az egyedi jellem relációját.

Amikor bántanak, belecsikordul
Egy fölfegyverzett marhapásztor
Idebent.

Amikor hevülök, nagykun lobogás fűt,
Máskor felvidéki morcosság fagyaszt:
A puszta, a Tátra belül.

Ha magasat ugrom, velem rugaszkodik
A jobbágysorától megváltott jász,
Aki végső soron perzsa,

Velem mozdul a nyakas, balkáni hajdú,
Arcom pírja a magyar ajkú tóté:
Olvasztótégelyük, én…

„Az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik" –
Biztos? A vér és a földrajz a jellemre nézve
Nem sokat jelent.

A költeménynek ez az első fele szó szerint („az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik") és emblematikusan („velem rugaszkodik"; „Velem mozdul") is idézi *A Dunánál* 3. részét („Anyám kún volt, az apám félig székely, / félig román, vagy tán egészen az. […] Mikor mozdulok, ők

8 *Uo.*, 476–479.
9 Térey, *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba, 2016-2019,* Jelenkor, Budapest, 2019, 16.

ölelik egymást.”), aztán a vers távoztatván a leszármazástani meghatározottságot, amennyiben – a *Boldogh-ház, Kétmalom utca* családtörténeti motívumait felidézve – a történelmi viszontagságok sorsformáló erejét hozza szóba, tovább bonyolítva a *belső* („Idebent”; „belül”; „Olvasztótégelyük”) és a *külső* („Aztán mások elvették a földet, / Beszántották a tanyát, / Gere százados pedig kiszemelte a házunkat”) relációit.

A versek egy másik csoportja már szorosabban tartozik a tájversek, természetlírai alkotások körébe. A *Nyugat-Bihar*[10] személytelen szemlélője *olvassa* a tájat, miközben a természeti konfigurációra kultúrtörténeti kontextust *olvas rá*. A felekezeti kultúra megkülönböztető jele éppen a hiányával tüntet:

Nyugat-Bihar

Ez protestáns vidék.
Ritkák errefelé
A leszegett fejű pléhkrisztusok.
Fiatal, sima kérgű akácok alkotják a fasort.
A férfiak kerek, piros arcúak, pórusaik tágak.
A nők nagyok.
Friss szél fúj, zápor készülődik.
Az erdő nyiladékaiban páfrány nő.
A kocsányos tölgyesben erdőkerülők
És erdőkerülőnők járnak,
S a dinnyeföldön dinnyetolvajok.

Itt a ridegtartás dívott egykor,
Örökké kitakart állomány
Főtt puhára, fagyott össze az ég alatt.
Az eső belemosta a romlott lisztet a földbe
Háborúk alkalmával:
Ahonnét vétetett, ismét visszahullt oda, porként.
Vonzó a táj, akármilyen zilált és szilánkos.
Országhatárt húztak keresztül a lapályon,
S pont a vasút erezete maradt odaát.

10 Térey, *Őszi hadjárat*, 662–663.

Ez belvizes vidék,
Erek szabdalják, derékszögű csatornák.
A táj ékszere tavasszal az eszelős meggyfa;
S a *pásztortáska* termése szimpatikusan szív alakú.
Amit itt „klastrompartnak" hívnak,
Az a föld sekrestyét már csak a gyomrában tartalmaz.
Göröngyein járni olyan, mint a gumírozott aszfalton.

Az ábrázolás különböző költői módozatai közül a *leírás* itt a meghatározó, s a flóra és az ember a táj (a „vidék") egyenrangú tartozékaként jelenik meg, mint ahogy nincs erkölcsi különbségtétel az „erdőkerülők" és a „dinnyetolvajok" között sem („Fiatal, sima kérgű akácok alkotják a fasort. / A férfiak kerek, piros arcúak, pórusaik tágak. / A nők nagyok. / Friss szél fúj, zápor készülődik. / Az erdő nyiladékaiban páfrány nő. / A kocsányos tölgyesben erdőkerülők / És erdőkerülőnők járnak, / S a dinnyeföldön dinnyetolvajok."). Az egyenrangúsítás a *natúra* és *kultúra* (mi több: natúra, vallás, etnográfia, gazdaságtan, erkölcs és politika) közötti átmozgások, diskurzuskeveredések révén jön létre. Ennek *önreflexív* képe egyfelől a „ridegtartás" természethez közelebb eső kultúrája, az időjárásnak kitett technikája, amihez a leplezetlenség, a jól *láthatóság* attribútuma is társul („Örökké kitakart állomány"), másrészt az eső által a földbe belemosott romlott liszt képe, amely arteficiumnak a természetbe való visszaépülését, s egyszersmind *a láthatónak láthatatlanná* válását (s ez még később fontos lesz a föld felszíne és a föld „gyomra" vonatkozásában!) revelálja. A romlott liszt megbomló ökonómiája ugyanakkor az emberi szükségállapothoz, a háborúhoz kötődik, egy olyan rendkívüli helyzethez, amikor az élet és az enyészet naturális cirkulációja erőszakos fordulatot vesz. A bibliai utalás („Ahonnét vétetett, ismét visszahullt oda, porként." vö. „mert por vagy te s ismét porrá leszesz" Ter 3,19) a biológiai körforgás jelenségéhez úgy kapcsolja a religiózus magyarázatot, hogy közben eltörli a különbséget az ember és tárgy között. (A religiózus diskurzus megidézése visszautal a „leszegett fejű pléhkrisztusok"-ra, a felekezeti kultúra tájbeli markereire, illetve azok hiányára.) A „Vonzó a táj, akármilyen zilált és szilánkos" az a sor, amelyben az uralkodó személytelenséget a leginkább ellensúlyozza a szemlélődő hangulati-hangoltsági diszpozíciója: annak a számára „vonzó" a táj, aki éppen szemléli. S annak dacára, hogy „zilált és szilánkos". Érdemes megfigyelni, hogy a táj két jelzőjének szemantikája hogyan utal egyszerre az emberi beavatkozás jelenlétére, illetve

hiányára: a tájat a szél is összezilálhatja, -kuszálhatja, s az emberi kéz is összehányhatja. Hasonló a helyzet a „szilánkos”-sal: a megtörtség származhat a natúrától és a kultúrától is. Ez a *megtörtség* az átszabdalás, elszakítás értelmében aktualizálódik a következő két sorban: az országhatár megvonása csakis emberi mű lehet, ráadásul olyan, amelynek *erőszakja* a természeti/természetes határok ignorálásából fakadt: „Országhatárt húztak keresztül a lapályon, / S pont a vasút erezete maradt odaát.” Ismeretes, hogy a trianoni határ keresztbe szelte a természeti táj, a Nagyalföld keleti szegletét, figyelmen kívül hagyva az etnikai viszonyokat is, a Partium túlnyomóan magyar többségű területét is elcsatolva. Mint tudjuk, keleti határunkat úgy igazították, hogy a partiumi körvasút – stratégiai érdekekre hivatkozva – Romániához kerüljön. Széchenyi István úgy álmodta meg a magyar vasúti rendszert, hogy az ország középpontjából kiinduló sugarakat Pest-Budától kb. 250 km-re átlós vonalak kapcsolják össze. Nagyjából ez lett 1920-ban az új határ nyomvonala: a „vasút erezeté”-től valamivel nyugatra. Az „erezet” – megint csak a natúra és a kultúra/technika interpenetrációjaként – a biológiai modellre utal, nevezetesen arra, hogy „a legnagyobb magyar” a vérkeringés mintájára gondolta el a vasúti rendszer kiépítését. Maga a cím is az egykori Bihar vármegye kettészakítását tárgyazza.

Az utolsó szakasz első két sora e szétszabdaltság vízrajzi viszonyait taglalja, a nem emberi képződmények („Erek szabdalják”) és a műszaki momentumok („derékszögű csatornák”) egymás mellé állításával (mint ahogy az utolsó sor hasonlata is visszatér ehhez: „Göröngyein járni olyan, mint a gumírozott aszfalton.”). A natúra és a kultúra közötti áttűnés a „meggyfa” és a „pásztortáska” említésekor is szembetűnő: az arteficiális metafora („A táj ékszere”) és az antropomorfizáció („eszelős meggyfa”) révén. A tipográfiai kiemelés (a kurzivált pásztortáska) a megnevezés metaforikus, költői erejére reflektál. Egyébként a „szimpatikusan szív alakú” pásztortáskatermés teája többek között segíti a keringést, értisztító hatású. Vagyis itt a külcsín és a hatás, a látható és a láthatatlan összekapcsolódása mutatkozik meg újfent. Akárcsak a vers zárlatában, ahol a föld színéről eltűnt szent hely, a „klastrom”, a „sekrestye” szintén a láthatatlanság, az enyészet birodalmába vész. A föld „gyomra” éppúgy bekebelezte az egykori, még a reformáció előttről való templomot, ahogy a romlott lisztet is háborúk idején.

A *föld rejtette múlt* Térey egyik legfontosabb témája, ahogy erre már a 2000-es évek végén Lapis József és Sebestyén Attila felhívták

a figyelmet.[11] A Térey-költészet metaforikájában ugyanis, nemegyszer épp Debrecen vonatkozásában, különféle síkok, rétegek egymásra halmozódása és egymás ellen feszülése, egyfajta szedimentálódás és deszedimentálódás válik uralkodóvá. (Például: „Erdőnkből a déli, humuszos lapályra / patak csordult egykor. Emlékét vigyázza / most a földalatti mélyáram iránya, / s az utcarajz is, a felszín tagolása. // Vízvonal fölött az öblös utca rajza, / Vízvonalra fekvő villamossínekkel; / a Nagyállomás meg a Nagyerdő: rajta, / ingázgass közöttük; hol talál a reggel?", *Halottasház*[12]). A *Nyugat-Bihar* párverseiben is hasonló figyelhető meg: a „*Fűből lett fa*"[13] című költeményben („Kóró mutatja, merre állt az oltár, / Míg volt fölötte boldog boltozat, / S amíg a pap / Szavára hallgatott az ájtatos nyáj"), melyet nemrégiben Balajthy Ágnes elemzett tüzetesen,[14] vagy a *Zártkert*[15] (*Őszi hadjárat*, 543.) című versben, amely Oravecz „növénytakarójának változásait" követve a Vámospércs-Báthory-kerti telek *dekulturalizációját* mutatja be. De említhető *Az összes kijelölése*[16] című költemény is, amelyben a föld mint kvázi (emberi) test a mélyben rejti az elenyészett emberi műveket („Bihar földje véralafutásos. / A kíváncsi lehántja sorban / A fölszínről a rétegeket, / Mintha parádézó sminket az arcról, / S máris meglepetést lel: / Kolostorok falrácsozatát.")

A tájban, épületekben, azok sokszor láthatatlan romjaiban „láthatóvá" tett *idő* Térey fő témája. Tájköltészetében az emberi léptékű múló idő és az örökkévalóság ellentéte, s ezzel szoros kötésben a paradox otthontalanság (az otthonos otthontalanság) tapasztalata áll. A Térey-projekt a hangnemi összetettség részeként tartotta meg a kortárs költészetben régóta gyanús és „elbontott" emelkedett, patetikus megszólalást. Az irónia mellett az empátiát, a szó ősi értelmében: pusztító és fájdalmat okozó cselekvésekről, sebekről szól. Megtisztító pontossággal.

11 Lapis József – Sebestyén Attila, *„Titokteljes erőmező". Térey János költői nyelvének néhány sajátossága és a recepció fő irányai = Erővonalak*, 9–34.
12 Térey, *Őszi hadjárat*, 186–187.
13 *Uo.*, 542.
14 Balajthy Ágnes, *Érintés, törés, metamorfózis (Térey János:* „Fűből lett fa"), Alföld 2022/5., 61–71.
15 Térey, *Őszi hadjárat*, 543.
16 *Uo.*, 661.

Bednanics Gábor

TÉREY FALVAI

Topográfia, architektúra és geológia

Térey János költészetében kezdettől fogva nagy szerep jut a térbeliség tapasztalatának. Nemcsak a különféle (többnyire városi) helyek azonosíthatósága nyomán tetten érhető jelek, de a szerzői névben rejlő homonímia játéklehetőségei is mutatják a lokalitás különféle megjelenésmódjainak kiemelkedő helyzetét. A kritikai fogadtatásban nem véletlenül válik hangsúlyossá e téma az énlétesítés és -formálás alakzatai mellett, hiszen a topológiai mozzanatok rendre az identitás, a szubjektum ki- és mibenléte, valamint a személyesség kérdése során kerülnek szóba.[1] Ez utóbbi azért is lényeges, mert a recepció (még a *Moll* esetében is)[2] előszeretettel olvassa bele az epikus keretben elhelyezett, időbelisége okán ezért narratív identitással felruházott beszélőt a ciklusok/kötetek jelölte térbeli mezőbe, hogy ezzel a temporalitás olyan viszonylatait hangsúlyozza, amelyek az én stabilizálásáért felelősek. Ráadásul mindezt az autonóm szubjektum erkölcsileg nagyon is terhelt, de a szövegekből kölcsönzött jelzőkkel és leírásokkal viszik véghez, ekképp lesz arrogáns,[3] fölérendelt tulajdonló,[4] patetikus,[5] vagy még a cizelláltabb kontextuális értelmezések számára olyan cselekvő, aki épp kiszolgáltatottságát fedezi fel az emberi kisebbrendűségben: „Az épített és természeti táj a közömbös és embertelen történelem; az örökül kapott alkat levethetetlen habitus. E személytelen struktúrákhoz képest, amit az ember végrehajt – legyen politikai cselekvés vagy életmódbeli forradalom – megmosolyogtatóan kevés."[6] Az alakként elénk lépő Térey-versfiguráknak az idő és a történelem távlatában akad kiemelt szerepük, amely ugyan dinamikusan strukturált, mégis tömbszerűen, megbonthatatlanul egységes (ez áll közel a megfellebbezhetetlen ítész

1 Vö. a teljesség igénye nélkül: Kálmán C. György, *Tér-kép-töredékek. Térey János Varsókötete,* Nappali ház 1996/2.; Margócsy István, *Az alanyi költő esete a kulisszákkal,* Nappali ház 1996/2., 118–121.
2 Horváth Györgyi, *Lendületből, odafenn,* Magyar Narancs 2013. október 17., 32–33.
3 Vö. *Uo.*, 32.; Jászberényi József, *Az arrogáns túlélő,* Alföld 1993/6., 84–86.
4 Nagy Gabriella, *Az alattvalói birtok,* Alföld 1999/4., 104–108.
5 Kemény István, *Túlutazni Varsót,* Magyar Napló 1993/7., 40.
6 Sipos Balázs, https://merce.hu/2020/05/24/a-terey-kft-avagy-az-utolso-nemzeti-kolto/.

modalitásához), mikor kinyilatkoztat. A temporális változás ennek a személyesnek kiállított perspektívának a következménye, és ez van hatással a térbeli dimenziók identitásképző műveleteire is.

Nem meglepő ezek nyomán, hogy Termann mint főhős-alakmás például nemcsak a *Térey* névalakkal létesít viszonyt, ahol az azonos hangsorok épp azt a *tér* szót emelik ki, de számos versben,[7] verscímben, sőt az 1998-as kötet címében *(Térerő)* is tényezővé válik. A tér amellett, hogy behatárol, ekképp meghatároz, kijelöli a helyet, eleve viszonylatok között létesül, nem önmagában tetszelgő objektív közeg, hanem a szubjektum szerkezetének alakítója. Ráadásul a Térey-féle tér nemcsak az én irányából konstituálódik, mivel az is viszontalakítja az ént, miáltal a névben megbúvó hangalaki összefüggés egyszerre lesz képes helyeket rendelni (azok jelölőinek segítségével) a szubjektumhoz, így konkretizálni azt, valamint feloldani a kijelölő térpozíciók által stabilnak láttatott helyek határait, vagyis átjárhatóvá tenni a lezártnak vélt térelemeket. Ahogy ez a verseskötetekben egyébként számos alkalommal megtörténik, hiszen a Debrecen–Budapest–Varsó–Drezda stb. tengelyen nemcsak a városok közötti átmenet ütközik ki, hanem a köztük lévő átjárhatóság és átfedés is: Varsót túlutazni például lényegesen más *A természetes arrogancia* közegében, mint *A valóságos Varsó* költeményeiben. A majdnem identikus átvétel a második és harmadik kötet közt éppen hogy nem utóbbi borítószövegének igazolása: eligazítani látszik, de nem válik bédekkerré, nem követhető nyomon a főhőssé emelt Termann (vagy az ilyesféle helyzetben nyilatkozó és bemutatott én) útja, hacsak nem azzal a kiegészítéssel, amit szintén a hátlapon jegyez a szerzői aláírással megerősített iránymutató, hogy ti. a látás az, amely afféle túlutazhatatlan labirintusként észleli és közvetíti a várost.[8] Míg tehát *A természetes arrogancia*ban Varsó egy az urbánus helyszínek közül, és a kiút belőle azért nem lehetséges, mert a lokalitások határai is egymásba érnek (miközben persze a tájékozódási pontként szolgáló elemek könnyen azonosíthatók), addig a következő kötetben a lengyel főváros identifikációja jóval indokoltabb és hangsúlyosabb.[9] Ott is észlelhető az egyéb városokhoz igazodó láncolatban meghúzódó szál, mely ugyanakkor széttartó, s így a pontos nyomon követés lehetőségét elveti (elvéti), ám ez esetben pont a *Varsó* név köré szerveződik a verssorrend.

7 Természetesen ez sem ismeretlen a recepció előtt: vö. Balajthy Ágnes, *„Agyában Pest. A Blaha Lujza tér." Budapest-olvasatok Térey János* Protokoll *című művében = Otthonos idegenség,* szerk. Fodor Péter – Lapis József, Alföld, Debrecen, 2012, 62.

8 Bengi László, *Krónikás és filológus,* Alföld 1998/6., 105.

9 Vö. Bodor Béla, *A valóságos fikció,* Holmi 1995/12., 1784.

Az azonosság azonban így sem egyértelmű azonosítás, hiszen a térpoétika, amennyiben a kognitív elméletek, a szociológia és pszichológia, valamint a fenomenológia megállapításaira figyel, a mindig mozgásban lévő, a tapasztalat tere és a tapasztaló közötti folytonos közvetítést kell hogy előtérbe állítsa, így téve lehetővé, hogy a nyelvileg megformált lokalizációk ne külsődleges struktúraként rendeződjenek a passzívnak tételezett szubjektum köré, hanem abban a létesülésben legyenek tetten érhetők, amelyben az én mint (akár csak verbálisan) cselekvő alakítja a helyeit. Ennélfogva nem pusztán egy szubjektum perspektívájából lesz egyéni a városkép, sőt nem is kép, nem is szimbólum az, ami Varsót leírja, sokkal inkább verbálisan rögzített kijelentések, melyek több esetben performatívumként foghatók fel. A várost nemhogy leírják a szavak (vagy inkább mondatok), de – ahogy Kevin Lynch jóvoltából immár több évtizede közhely[10] – létesítik is, immár nem kizárólag a szubjektum cselekvései kapcsán, hanem a deskriptív-felszólító modalitásban körvonalazódó alakító potenciálnak köszönhetően.

Tanulságos e szempontból a fordulatként is számontartott[11] másik „városkötet", a *Drezda februárban* egyik darabja. *A canalettói pillantás* épp azt a távlatot rendeli hozzá a tekintethez, amelyben a festmény perspektíváját az Elba-partra helyezett keretből is láthatjuk, miáltal az eredeti–hamisítvány-viszonyt a „nosztalgiás" idézi meg azzal, hogy visszaállítja a tér elemei szerkezetét, rétegről rétegre haladva, vagyis nem egyszerű látványként, ahol a tényleges kerül szembe a valóságossal,[12] hanem egy másik költészettörténeti momentummal egyezve: Nemes Nagy Ágnes prózaverséhez, az *Egy pályaudvar átalakítása* fenomenologikus geoarcheológiájához hasonlóan a földből merítkezve emel felépítményeket:

> A nosztalgiás visszahódít a sivatagtól
> Egy házhelynyi területet.
> Leás az ősmasszívumig,
> Összegyűjti az ezerötszáz Celsiustól
> Feketére pörkölt, idomtalan vándorköveket,
> Majd akkurátusan megszámozza őket.

10 Kevin Lynch, *The Image of the City,* MIT, Cambridge, 1960, 2–12.

11 Vö. Lapis József – Sebestyén Attila, *„Titokteljes erőmező". Térey János költői nyelvének néhány sajátossága és a recepció főbb irányai = Erővonalak. Közelítések Térey Jánoshoz*, szerk. Uők., L'Harmattan, Budapest, 2009, 20.

12 Bazsányi Sándor, *A sulykolt hamis eredete,* Jelenkor 2001/2., 223.

Aztán a telkén centiről centire
Ugyanolyanra épít minden zugocskát,
Mint amilyen az eredetijük volt.
Visszahelyezi foglalatukba a kallódó
Gyöngyöket, életet lehel beléjük.
A végeredmény pazar hamisítvány.
A múltja-nincsen-másolat
Pimaszul utánozza eredetijét.

A nyitásban elhangzó *földindulás*ban a kifejlésben rejlő élő és a kövek élettelen dimenziói elegyülnek. Az elpusztult épületek akkurátus újjáépítését preferáló vagy a homlokzatok meghagyásával és a régi imitációjával a lerombolt várost újratervező nosztalgikus szemlélet mellé így kerül az alkotó pillantása, mely rögzít és teremt, egyben pedig irányt is mutat minden későbbi újjáépítőnek. Mintát ad, de ez nem válik mintázattá, hanem úgy viselkedik, akár a fényképen a kép. A perspektíváért felelős, de ebben a perspektívában folyamatos mozgásként tetten érhető beszélő olyan vizuális rögzítőként funkcionál egyben, aki a versnyelv halmozó alakzatában tárja fel a rétegek egymásra rakódását. A figurális mintázat és a tér vertikális szerkezete olyan horizontális struktúrákon keresztül kapcsolódik így össze, amelyek a tekintet irányát akként határozzák meg, ahogyan a zárlat a címben felrajzolt festői pillantást rögzíti: fényképszerűen kimerevítettként, mégis cselekvések által jellemzettként. A réteges szerkezet a tekintetet a mélyből emeli a magasba, és ezzel a kiürülés, megsemmisülés akciói a szemlélő látószögében körvonalazódnak és egyben emelkednek is fel, de sokeleműségük ellenére a pillantás szinguláris eseményeként rögzülnek:

A fényképező agy megörökíti a képsort:
Valamelyikünk kiváltja az altatóját,
Kilép a Mária-patikából,
Kocsiba száll a Régi Piactéren.
Másnap hajnalra nincsen az a patika,
Sem az az autó, sem a Régi Piactér.
Csak az a drezdai, aki ébren maradt az éjjel,
S most a legyalult mélyföldön szétnéz.

A kezdetektől jelen lévő pozíciók mozgatása csak egyfelől mutat fel ismerős helyszíneket. Korántsem az a tétje ugyanis a Térey-versekben

szereplő lokalizálásnak, hogy az olvasó az azonosítás örömével és az igenlés egyszerű lezáró mechanizmusával nyugtázza a felismerhető vidéket, hanem hogy a tér közegvoltának vektorait, a tájékozódást lehetővé tévő tereptárgyakat és jelölőket is bevonja a tapasztalás eseményébe. A föld, amely mindenféle városi térazonosítás és -létesítés során nemcsak a fundamentumot jelképezi, hanem képes a mesterséges struktúrák között természetként, élőként is megjelenni, alapzat mivolta mellett valóban az én sajátos viszonylataként bukkan elő, ám nem annak függvényeként, hanem egymást kölcsönösen feltételező létesítő képességként: „Az erdőt fölhasító körúton / a villamos. – Itt beérlek, / a megalázóan meghitt / klinikai allé fed el."

A klasszikusan a természet meggyalázásaként értett vasút, illetve városi viszonylatban az ennek megfelelő villamos az erdő földjébe vágott útba fektetett sínek nyomán válik idegenné, az erdő a fasor megidézésével és a rajta sétáló pár (én és te) tevékenységével lesz újra a termő természet alakítójává, illetve a címben is kiemelt állapot („megalázóan meghitt") érzékeltetőjévé. A „beérés" egyszerre vonja játékba az utolérés és a produktivitás jelentésrétegét, miközben az erdő és az allé a földből kifejlő fák révén szavatol a térbeliség meghatározó mozzanataiért. A tér ehelyütt nem mnemotechnika,[13] sem metonimikus vagy szimbolikus név/hely,[14] de nem is Drezda historikusan megidézett ideológiája kapcsán felidézett föld, hanem az a jeleket létrehívó, de önmagában szinte jelölhetetlen, a transzcendenciát mint a szignifikációt előhívó megkettőző lehetőséget is elutasító alapzat/talaj médiuma, mely egyben eredendő materialitás is. Szingulárisnak ezúttal azért nem volna nevezhető, mert anyagszerűsége dominál a vers tropologikus szerkezetében, ami az architektonikus topológia működtette jelölőmozzanatok helyett a topográfia jelentéskereső és a geológia fundamentális (de e tekintetben is rétegzett, összetett, vagyis korántsem homogén) értelmezőit mozgósítja.

A város és a tér színre vitele mellé így lép a föld mint zóna, vagyis mint a körülhatárolt, jelentéssel rendelkező lokalitás terepe. A föld ekképp teremti meg az utat az alföldi identitás felé, melynek Téreynél nemhogy kiemelkedő jelei, de jobbára csak elhallgatott, fel nem tárt rétegei vannak jelen. A debreceni identitást erősítő korai kötet, a *Tulaj-*

13 Harmath Artemisz, *Mnémoszüné és a Tér. Szövegszervező térkoncepciók Térey János költészetében, különös tekintettel az A. B. F. R. A. című ciklusra* = *Erővonalak,* 332–334.

14 Borbély Szilárd, *A Debrecenként szervezett tér Térey János verseiben* = *Erővonalak,* 318–319.

donosi szemlélet első ciklusa *(Helyismeret)* többször is operál a föld kategóriájával, az induló versben ráadásul a militáns retorika lendülete a föld visszatérését ünnepli a város szövetében.[15] Az urbánus térnek ugyanis a föld adja nemcsak az alapját, hanem a lehetőségeit is, legalábbis Debrecen viszonylatában, amennyiben az archaizálás, az allúziók és az idézetek alátámasztják a város visszaszerzéséről és felszabadításáról szóló ígéreteket. Ezek eredményei közé sorolható az urbánus lokációk cselekvéssel való ellátása mellett az alföldi identitás egyik sarokköveként számontartott sajátos káprázat, mely egyszerre utal a villamossínek által megidézett térszerkezetbeli változásra, vagyis a jelenségről elnevezett intercity vonat megjöttére, illetve a hortobágyi természeti jelenség belépésére a városi térbe: „A Délibáb megérkezik / indóházi csarnokotokba, / ott várja követségetek. / Másképp lesz mától, emberek." *(A visszatért föld)*

Az urbánus lokalitás Téreynél épp azért nem találja saját útját sem az alföldi vidékhez, sem az azt reprezentáló magyar faluhoz, mert nem sztereotipizált képeket mozgósít valamiféle ismerősség vagy ideologikusság jegyében. Maga a szerző ugyanis azzal az önjellemzéssel, hogy „az urbánus fertályt képviselem", a rurális vagy vidéki önazonosságot hárítja el magától. Ez azonban nem csupán a Debrecentől való elválás állandó küzdelmében lepleződik le,[16] hanem a táj szerepének, helyzetének és funkciójának kérdéseit is érinti. Az identitásképzés nosztalgikus vagy historizáló erejét oldja el épp a falusiasság képzeteitől, amikor is a népiséget, mely nem a versütemben, hanem a táj speciális poétikájában talál értelmezőjére, az alkotó számára mégiscsak lokalitásként, a falu sajátos hely(zet)eként jelenik meg. Nem véletlenül válik azonban a lokális identitás a falu mint a talajként értett föld kitüntetett (autentikus?) helyének függvényévé. A sokféle megjelenítés dacára a föld adta jellegzetességek jobbára negatív értéktartományba tartanak a régről ismert irodalmi közhelyek korszerűtlen, idejétmúlt tapasztalatával:

> A huszadik századi falu mint önmagában is idejétmúlt képződmény a félfeudális csökevényeivel. Móra Ferenc ringatózó kalászú búzamezői vagy Móricz Zsigmond lelkeket elnyelő ingoványa?

15 Vö. pl. Sebestyén Attila *Halottasház*-elemzésével: Sebestyén Attila, *„Sírkert-forma város". Debrecen egy lehetséges költői szövete a Csokonai-filológia és a Térey-költészet megvilágításában = Szótér,* szerk. Fodor Péter – Szirák Péter, Alföld, Debrecen, 2008, 9–11.

16 Amely amennyire szemben áll Budapesttel és az abba becsatlakoztatott városokkal, annyira esélytelen is, amennyiben a ciklusszervező narráció már a 2003-as gyűjteményes kötettől kezdve ezt az értékvonzatú oppozíciót érvényteleníti: Tóth Ákos, *A Fiú háza = Az újmagyar dal. Kortárs lírakritika,* szerk. Sághy Miklós – Tóth Ákos, SZTE BTK, Szeged, 2004, 95–102.; Borbély, *I. m.,* 317.

> Ahová Ady hazajár feltöltődni, erőt nyerni, de végső soron halálszagúnak érzékeli ő is. A magyar falu mint a haladás kerékkötője és a talentum tengelytörője. Az élet rohadó keretei, a kopár hagyománytalanság, az ősök, akikről fogalmunk sincs. Vagy épp ellenkezőleg: a létező, ádázul eleven, pusztító tradíció mint lehúzó lápvidék, a lesüllyedés, az öncsalás világa, veszett kutyává, börtöntöltelékké züllő szomszédokkal.[17]

A reprezentáció a keleti vidék sajátos helyzetét a falu negatív formációi alapján (és a kortárs irodalmi horizont kritikájaként) mutatja fel. Ahhoz ugyanis, hogy a falut vagy az azt körülvevő pusztát ismerjük meg, alapvetően irodalmi képekhez fordulunk segítségért, aminek következtében élénk, sokszínű, ámde értékvesztett hellyé lép elő a vidéki közeg, mely a város romlásával ellentétben nem képes újjáépülni, csak saját pusztulásának folytonos monumentumaként van jelen. Jóllehet a földből táplálkozik, de mintha nem adódnék meg számára az, ami az urbánus térnek, hogy ti. épületszerkezetek és városi térelválasztók, illetve -kijelölők adják fennállása létjogosultságát s ezáltal értékét is. A lokalitás körülhatároltabb, és talán a pusztapoétika egyik első (s máris kiemelkedő) példája esetén, Petőfinél a topologikusan jelszegény környezet tropológiai jelentéstelítése ekképp válhat erőteljes és átható romantikus gesztussá az Alföld költői megragadásakor. E poétikai nyomvonal követése nem annyira érhető tetten Térey lírájában, ám az, ahogyan a táj szimbolikus karaktere helyett annak organikus-strukturális vetületét helyezi előtérbe, arra enged következtetni, hogy ennek az Alföld-megközelítésnek örököse lehet.

Térey költészetében a topológia szempontjából is tetten érhető az a fordulat, amelyet a 2000-es évek elején a kritika a nagyobb lélegzetvételű művek közbejöttének tulajdonít.[18] Az *Ultra* (2006) kötet első ciklusának számos darabja variálja azokat az architekturális szempontokat, amelyek az épületek, tereptárgyak, térképjelek mellett a táj földhöz kötöttségét hangsúlyozzák a geológiai érdeklődés irányából. Az ezen összefüggésben mindig példaként adódó *Zártkert* című vers helyett – melyet kiváló értelmezések kísértek már eddig is, sőt a Fiatal Írók Szövetsége még 2016-ban ennek a műnek szentelt egy egész szimpó-

17 Térey János, *A szegénységről máshogyan,* https://www.szifonline.hu/kritika-essze/1302-A_szeg_nys_gr_l_m_shogyan.

18 Kovács Béla Lóránt, *„Körút csak az, mi rendszert alkot",* Alföld 2002//9., 97–100.; Nemes Z. Márió, *Birtokon belül, területen kívül,* Debreceni Disputa 2007/7–8., 63–65.

ziumot, ahol több értelmező is előadást tartott a szövegről[19] – most inkább az *Őskert* szintén sokat citált, de ennyire részletes elemzésnek nem örvendő soraira koncentrálnék.

A föld mint talaj itt nem kerül elő sem a *Zártkert* „saját nevét nem ismerő" oppozíciójában, sem pedig „*Fűből lett fa*" *televény–jövevény* rímpárja felidézte József Attila-i és Kovács András Ferenc-i hagyományvonalat érintően. A címben megnevezett hely átmenetként funkcionál a ház és a kert vége között, a felfedezőként színre vitt vendég a jelekből (terelőtáblák, babafej) épphogy nem irányokat lel, inkább irányokat vét. Ennek ellenére a dzsungelszerűen burjánzó kert a sűrű szövésnek köszönhetően önmagát határoló szerkezete és a riasztó határszignál ellenére átjárhatónak bizonyul, ős-eredeti (ős-eredő) természeti helyzete folytán még kicsiny terjedelmében is (ős*erdő* helyett ős*kert*) a két emberi viszonylat (vendég és baba) irányából lesz felfoghatóvá és rendezetté. A szonett tradicionális oktáva–szextett-törésében (melyet egy gondolatjel is kiemel) kiemelt meghökkentő késleltetés során elsősorban nem a táj, hanem egy kalandregénybe illő figyelmeztető jel, egy karóba húzott babafej hirtelen megjelenése köré szerveződik a vers jelenetezése, és ez sorolja hátrébb a kert elvadultságának észleletét:

A kertváros se biztos. Túl az ajtón
Őskert párolgott. Egyre meglepőbb
Táblák tereltek: csirkekeltetőt
Ígért a dzsungel; s amint félrehajtom

A burján indáit, meghökkenek,
És hátraugrom: meglátom a szürke
Fejecskét egy karó csúcsára tűzve…
Csöpp arc és seprős pillájú szemek –

Egy mesebeli alvóbaba hordta
A nyakán ezt a keskeny koponyát;
Galambősz tincsek hullanak a horpadt

Homlokra, szinte kelleti magát
A vendégnek, ki jókedvűen átkel
A kert palánkján: házőrző halálfej.

19 Vö. az eseményről készült beszámolókkal: https://litera.hu/magazin/tudositas/a-terkepes-a-taj.html; https://www.kulter.hu/2016/05/itt-osszeer-az-erdo-es-a-puszta/.

A vers szövege a fenomenális szintet is kijátssza, amikor a szextettben a vészjósló jelentésű szavak alliterációi (*h*ullanak, *h*orpadt, *h*omlokra) futnak a záró szintagma felé. A *h*ázőrző *h*alálfej nem zavarja a meghökkentsége után jókedvűen áthaladó vendéget (akit átkelésében a babafej maga*kel*letésével kísér[t]), sőt a bájosság/*kel*lem érzetét, valamint a riasztó/vészjósló hatást is integrálja. Funkciója a jelzés, a szignifikációt lehetővé tévő, de a kert elvadultsága miatt szerepüket vesztett táblák mellett irányt és határt szab. Az elmúlást magában foglaló hullaként élénk kerülő babafej ebben a viszonylatban kerül össze (és nem feltétlenül szembe) a kert fokozódó tenyészetével, ami élő és élettelen viszonyát a kert ember általi lehatároltságával (a zárt kert mint hortus conclusus) és embertől elhagyottságában kifejlő termékenységével egyszerre szemlélteti. Bár az élénkség a beszélő aktivitásához rendelődik hozzá, a vividitás mozzanatai rendre a vadonként színre vitt (de ekképp soha meg nem nevezett!) földegység autonóm burjánzásához kapcsolódnak. Poétikai téren pedig épp a harmadik sor szignifikációs műveleteit vezérlő *kert* betűcsoport anagrammatikus megjelenése (*tere*l*tek*: csi*rkekel*te*tő*t) hangsúlyozza a valamire való irányultság helyett az elterelés, vagyis a figyelem és a haladás széttartó, diszruptív műveleteinek a lehetőségét. Olyan labirintussá válik az őskert, melyben kéjjel vész el a látogató, és ahol az elmúlást („galambősz tincsek", „horpadt homlok", illetve *hull*anak) odaidéző, a gyermeki és halott mozzanatot egyaránt magában foglaló babafej (*halál*fej) már nem lehatárol, elzár – hiszen figyelmeztetés (jelzés) helyett hirtelen kizökkent, megijeszt –, hanem a vad és buja kert sűrű nyitottságát tárja fel.

A *Moll* (2013) Bihar-tájverseinek fundamentális földrajzát és az *Őszi hadjárat* (2016) néhány darabjának (pl. a IX. *„Illene bevallania", ez finnül van?* című versnek) kizökkent tértapasztalását csak jelzésértékűen említem meg, mint afféle alakulási sémát. A kései Térey-líra az előbb felvetett térpoétikai paradigmát tovább erősíti: a föld mint alapvetően nem geográfiai, hanem geológiai alapzat a maga architektonikus rétegzettségével állít példát a Téreynél mindig is jelen lévő architekturális (főként városi és építészeti jeleken) szemlélet elé, így mozgósítva ennek a térbeli érdeklődésnek a magyar költészet történetéből is ismert, röghöz kötött alakzatait.

Bodrogi Ferenc Máté

A PRÓZAELEMZÉS ÖRÖKZÖLD SZEMPONTJAIRÓL

A Pendragon legenda *példája*

Vannak olyan elemzési szempontok, amelyek jottányit sem veszítenek jelentőségükből és alapvető érvényükből az idők során. Ilyen fundamentális interpretatív távlat az intertextuális olvasás (konkordanciakutatásként például a kritikai kiadásokban már jóval a francia intertextualitáselméletek magyarországi berobbanása előtt), illetve a szöveg fikcionalitására figyelő analízis. A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében készül egy prózaelméleti egyetemi jegyzet, a helyi intézeti tankönyvcsalád (a Debreceni Irodalom- és Kultúratudományi Tankönyvek sorozat) részeként. A most következő anyag ebből a leendő prózapoétikai felsőoktatási segédletből mutat be ízelítő gyanánt két kisebb szerkesztett részletet, melyek nem a teoretikus szintetizálást, hanem a praxisorientáltabb, konkrétabb szövegelemzést reprezentálják. A professzionalitásra törekvő, ugyanakkor beavató jellegű, irányzatosan didaktikus értelmező olvasás kontextusa tehát adott, a kérdezőhorizont szakmai aspektusai pedig a fentebb „örökzöldnek" minősített, vagyis bátran klasszikusnak tartható távlatok tehát: a *szövegköziség* (pontosabban Gérard Genette modellje), illetve az úgynevezett *fikcionális triád* relációanalízise (pontosabban Wolfgang Iser modellje). Azok az elméletek, amelyek már legalább huszonöt éve szerves részei a hazai irodalomtudománynak – nyomokban, optimális esetben kellően transzformált módon a közoktatásban is –, nem estek áldozatául semmiféle trendfordulónak, s a mai napig alapvető érvénnyel befolyásolják a mindenkori szövegelemző interpretatív kérdezéskultúráját, kritikai magatartását. Az elemzés tárgyát jelentő prózaszöveg pedig nem kevésbé „örökzöld": Szerb Antal *A Pendragon legenda* című regénye. Az illető mű nem csupán azért hálás választás, mert pazar intertextuális „visszhangkamra" – ahogy Roland Barthes mondaná –, hanem mert a szépirodalmi fikcionalitás működésmódjának kiváló, megvilágító erejű példájaként, hovatovább indirekt példázataként is felfogható.

*

Genette tett a legtöbbet azért, hogy az intertextualitás fogalmából a lehető leghasználhatóbb, ugyanakkor világos feltételek között működő eszközkészletet alakítson ki. Javaslatot tett a *transztextualitás* fogalmának bevezetésére, amely vonatkoztatható valamennyi, az adott textust „transzcendáló" (kiterjesztő, meghaladó) textuális jelenségre. Genettenél transztextuális minden olyan működésmód, amely a szöveget nyílt vagy rejtett kapcsolatba hozza más szövegekkel. Az intertextualitás fogalmát fenntartja az egyik szövegnek a másik szövegben való effektív jelenléte számára. *Paratextualitás*nak nevezi azt a kapcsolatot, amelyet a szöveg a maga közvetlen szöveges környezetével tart fenn (cím, alcím, elő- és utószó, jegyzetek). *Metatextualitás* a neve a szövegre vonatkozó kritikai-minősítő jellegű, azt valamiféleképpen kommentáló kapcsolatnak. *Hypertextualitás*sal jelöli az egyik szöveg, az összöveg (*hypotextus*) átalakításával vagy utánzásával létrehozott új szöveget, s végül *architextualitás*nak mondja azokat a rendszerszerű viszonyokat, amelyek a szöveget kimondatlanul valamilyen műfaji kategóriához fűzik. Ez az újonnan felépített apparátus a maga világosságát és alkalmazhatóságát azon az áron teremti meg, hogy az eredeti fogalom érvényességi körét redukálja, míg kezdetben az intertextualitás – legfőképp Franciaországban – egy átfogó alapjelenség néven nevezése, az irodalom legfőbb, egyetemes aspektusa, az „irodalom irodalmisága" maga, méghozzá a kultúra *szupertextus*ában (vö. Kristeva). Ez utóbb szóba hozott koncepciók az intertextualitást totális, generikus fogalomnak tekintik tehát, filozófiai és ideológiakritikai alapokon érvelnek, sajátos terminológiát használnak, és főleg általános tanulmányokat folytatnak, konkrét szövegelemzésekre kevéssé koncentrálnak.[1] Ehhez képest lesz jóval instrumentálisabb és praktikusabban konkrétabb Genette rendszere[2] (minderről sokkal bővebben természetesen a leendő tankönyvben is).

Szerb Antal 1934-es regényének nem csupán a felütése kezdődik egy konkrét Byron-idézettel, hanem már cím-paratextusa is egy architextuális lehetőséget, a legenda műfaji kódját ajánlja fel, aminek rögtön van némi önreflexív, (ön)kommentár-szerű, metatextuális jellege is, amennyiben a legenda azt jelenti: 'olvasandó'.[3] A szerző maga a könyv születése közben kalandregényként, „filológiai detektívregényként"

1 Bernáth Árpád, Orosz Magdolna, Radek Tünde, Rácz Gabriella, Tőkei Éva, *Irodalom, irodalomtudomány, irodalmi szövegelemzés*, Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006, 132. (https://mek.oszk.hu/05400/05477/05477.pdf)

2 Gérard Genette, *Transztextualitás*, ford. Burján Mónika, Helikon 1996/1–2., 82–90.

3 Wirágh András, *A kedvező megvilágítás „hermeneutikája". Észrevételek* A Pendragon legenda *olvasandóságáról*, Iskolakultúra 2011/4–5., 120.

beszél róla, máskor „émelyítő giccsként", mintegy félironikusan.[4] Az okkult-hermetikus rózsakeresztes hagyomány, illetve a ponyvairodalom zsánerelemei egyértelműen azonosítható architextuális mintázatot adnak a regénynek. A kortárs kritika André Gide, Aldous Huxley, Chesterton, Huysmans konkrét, vagy éppen Virginia Woolf áttételesebb hatását emeli ki,[5] de benne van a szövegben egyebek mellett Freud álomfejtése, sőt az egész korabeli pszichoanalitikus interdiszkurzivitás is, miként saját intratextusok – különösen a *Hétköznapok és csodák*, illetve a *Rózsakeresztesek* című esszék –, hogy a különféle apróbb, Sherlock Holmes- vagy éppen Shakespeare-utalásokról ne is beszéljünk. Mint Havasréti József megállapítja, *A Pendragon legenda* két meghatározó kulturális kontextusban helyezkedik el: az egyik a populáris zsánerek terepe, a másik pedig a kulturális exkluzivitás összefüggésrendszere. Az első tükrében a mű a detektívregény, a rémregény, a kísértethistória, a kalandregény, a gengszterregény, a lovagregény vegyülékének tartható. Ennek elemei olyan technikák, motívumok játékba hozásában érhetők jól tetten a regényben, mint például a látszat (*szimuláció*), a szerepcsere, a megtévesztés (*delúzió*) vagy az álcázás (*kamuflázs*). A második terénum leginkább a kultúrtörténeti esszé írott, illetve az egyetemi vagy konferencia-előadás inkább élőszóbeli beépített kódjait jelenti. A szövegben tehát a lektűr keveredik az intellektuális elitirodalom jellemzőivel, leginkább a *midcult* (a magaskultúra egyes tartalmainak populáris formában történő feldolgozása, átadása) és az *infotainment* (a szórakoztató, de igényes információátadás, felvilágosítás) kortárs jelenségeire hasonlítva. Szerb ugyanakkor tehát nem csupán a populáris regiszter mintáit követi a regény megírása során, hanem teret enged a társadalmi, irodalmi, kulturális elitizmusnak is. *A Pendragon legendában* a kulturális-társadalmi exkluzivitás egyik meghatározó megtestesítője tehát az ezoterikus (csak a beavatottak számára elérhető) hagyomány. E vonulat jelentőségét alátámaszthatja, hogy a regény másodszor *Rózsakereszt* címmel jelent meg 1944-ben.[6] Architextuális kódokat tudatosan ötvöző szövegről beszélhetünk tehát, Wirágh András például egyenesen „gótikus detektívregénynek" nevezi.[7]

A főhős, Bátky megszállott filológus, folyton szövegekről beszél, illetve többször szó szerint is citálja azokat, például a rózsakeresztes

4 Havasréti József, *Ponyvaregény és kulturális exkluzivitás. Szerb Antal*: A Pendragon legenda, *1934*, Literatura 2011/2., 142–171.
5 *Uo*., 143.
6 *Uo*.
7 Wirágh, *I. m*., 120.

*Fama Fraternitatis*t, de szövegek, intertextusok között léteznek a többi szereplők is: Cynthia folklorikus „szövegeket" gyűjt, az Earl pedig (mágikus) szövegeket kíván „életre kelteni". Szinte mindenki olvas ebben a regényben, az olvasás ugyanakkor a nyomozás allegóriájává is válik.[8] Az eltűnt kézirat központi motívuma az európai szépirodalom egyik legnagyobb topikus közhelye (minihypotextusa), csakúgy, mint a könyvtár, a (kísértet)kastély, a sűrű erdő, a kripta, vagy éppen az örökség utáni hajsza közhelyes szövegelemei, emblémái. A történetmesélés módja szintén vissza-visszatérő beszédpanelekre épít; aforizmákkal, bölcselkedésekkel, hétköznapi szentenciázgatásokkal teletűzdelt a narráció, melyek egytől egyig profán, mindennapos intertextusokként azonosíthatók. A főhős Bátky egyébként is sznob, szereti fitogtatni műveltségét, folyton idézget, szellemeskedik, anekdotázik (az anekdota nem mellékesen egyébként is egy kiemelt intertextuális alakzat). Érdekes felvetés, hogy az esszé mint műfaj jelenlétét a regényben megkérdőjelezi, hogy a szerző az esszé alapjául szolgálható kultúrtörténeti anyagot anekdoták sorozatába írja szét, a tudományos esszé így egy szétmálló legendáriummal találkozik.[9] Jelentékenyek a szövegben a feliratok is mint explicit intertextusok. Ilyen például a „Százhúsz év múlva feltámadok." sírfelirata vagy a „Hiszek a test feltámadásában." családi jelmondata. A nevek játékában is tetten érhető az intertextuális felhajtóerő, amennyiben Eileen St. Claire neve Szent Klárára, Maloney neve a dinnyére, Morviné a morfiumra, illetve az álomra, Roscoe neve pedig magyaros fonetikájában a rossz(fiú) szóra alludál, míg Pendragon nemes egyszerűséggel (mesebeli) sárkányfejet jelent.

A regény markáns sztereotípiákkal dolgozik a figurák terén is, a lovagias szerelmes alakjától kezdve a hóbortos professzoron át az esetlen bölcsésztudós, az elvarázsolt hercegkisasszony, a minden hájjal megkent gengszter, illetőleg a gyönyörűséges végzet asszonya démoni karakteréig. A közhelyes személyiségmarkereken túl nemzetkarakterológiai sémákkal is szembesülhetünk, főként az angol (és német) ideologémákkal játszva. A hagyományos nemi szerepek koncepciózusan felnagyított öröksége szintén jelentésbefolyásoló tényező a regényben.[10]

Mint Havasréti kimutatja, *A Pendragon legenda* szövege egyrészt megőrzi a 17. századi gondolkodásra jellemző okkult-empirikus, más-

8 Bárczi Zsófia, *Álcázott szöveg. Műfaji játékok Szerb Antal* A Pendragon legenda *című regényében*, Literatura 2002/2., 197–207.
9 *Uo.*, 205.
10 Havasréti, *I. m.*, 155–156.

képpen spekulatív-racionális episztemológiai kettősséget a maga kabbalisztikus és materialista színeivel, de utal a korabeli harmincas évek efféle törekvéseire is. Az aktuális orvostudomány, illetve a kísérleti élettan eljárásai összekapcsolódnak az ezoterikus módszerekkel a korban,[11] jellegzetes interdiszkurzív-ideológiai mintázatot, ha úgy tetszik, extratextuális hátteret kölcsönözve a regény fiktív cselekményének. Babona és józan ész, racionalitás és irracionalitás különféle szövegekben közlekedő kölcsönhatásaként is olvasható tehát a regény; az oknyomozás és a fantasztikum, a krimiséma és a tudományos diskurzus tradíciói keverednek benne. Szerelmi történet, beavatástörténet, bűnügyi történet, horrortörténet e regény egyszersmind, miközben a persziflázs, a szatíra, a groteszk, a mese, illetve a kommentár textuális alakzatait is működésbe hozza, az elitista magaskultúra és a népszerű tömegkultúra, a tudományos és a populáris távlat koncepciózus mixtúrájaként, olyan távoli „hypotextusokat" mozgatva, mint például a *Don Quijote*, a *Frankenstein* vagy a *Faust*.

Bárczi Zsófia meggyőzően fejti ki, hogy a regény klasszikus műfajokhoz kötődő viszonyát az *irónia* átfogó működése mozdítja ki a regényben, mely nem csupán egy-egy szó vagy mondat erejéig érvényesül, hanem átjárja a történetmondást is. Leginkább a cselekményszintű, illetve a szereplőiszólam-szintű megszakításoknak és közbeékeléseknek köszönhetően keverednek a regényben a különféle szüzséelemek. Az irónia alapja mindazonáltal itt a *rájátszás* egy-egy ismert műfaj működésére. A cselekmény alluzórikus jellegének köszönhetően az olvasóban eleve elvárások ébrednek a cselekmény további alakulásával kapcsolatosan, ezeket az elvárásokat azonban a regény rendre kisiklatja, elkanyarodva, egy másik műfaj szüzséjébe hatolva, folytonos váltásokkal dolgozva.[12] A regény egyik lehetséges kulcsa tehát a többszintű és itt jelentékeny humorral átitatott „architextuális irónia", ami a műfajok felülírását, illetve a műfajokkal való összjátékot lehetővé teszi, leginkább az esszéista beszédmód imitálásának köszönhetően.[13]

A Pendragon legenda metatextuális dimenzióját az ebben a mikroelemzésben is hivatkozott szakirodalmak adják, de persze nem csupán ezek, hanem az összes eddigi, az adott regényről írt recenzió, elemzés vagy kritika. A mű szakmai visszhangja egyébiránt saját korában átlagon felülinek mondható, de újabban is egyre inkább kezdik újra felfedezni.

11 *Uo.*, 152.
12 Bárczi, *I. m.*, 198–199.
13 *Uo.*, *I. m.*, 207.

A könyv maga is transztextuális, sőt transzmediális „láncszemmé" vált a hatástörténeti fejleményben, hiszen sikeres film (rend. Révész György, 1974), képregény, színdarab és musical is készült már belőle.

*

Miként az intertextualitás kapcsán Genette neve, úgy a fikcionalitás témájában Wolfgang Iser az egyértelműen elsődleges referencia mindmáig Magyarországon. Kézikönyvi szintű tudás, hogy Iser minden egyes szépirodalmi szöveget *fikciónak*, vagyis *valós* és *imaginárius* mindig változó arányú ötvözetének tekint. A fikcióképzés aktusaiban az (implicit) szerző a „valóság" számára fontos vonatkoztatási mezőit, diskurzusait gondosan kiválogatja magának, ezzel párhuzamosan pedig egyre inkább formát ad a fantáziák, invenciók, képzelgések és benyomások kezdetben csak strukturálatlanul gomolygó imaginériusának. Mégpedig úgy, hogy a szelektált valós elemeket, illetve az egyre inkább körvonalazódó imaginárius elemeket egybedolgozza, azok kompozicionális integrációját hajtva végre. Ilyeténképpen mindkét komponens, a valós és az imaginárius is túllép kezdeti önmagán, fikcionális határátlépések, transzformációk sorozatában részesülve, közösen alkotva meg végül az adott szöveg „kompozit-univerzumát": az *életvilág*ból (valós) és a személyes *belvilág*ból (imaginárius) a fiktív *szövegvilág*ot. Vagyis egy szöveg soha nem *vagy* teljesen kitalált *vagy* teljesen valóságos, hanem mindig e kettő adott arányú keveréke, melyek viszonya akár egy adott művön belül is dinamikusan változhat[14] (minderről jóval bővebben szintén az illető tankönyvben).

Szerb Antal e regénye nem csupán azért olvasható a fikcionalitás e „triadikus" elméletének szinte tankönyvi pontosságú tükörszövegeként – természetesen indirekt módon, hisz a szerző nem ismerhette Isert –, mert már a címe is játszik a sárkányok imaginárius világával (vö. „Pendragon egyébként a walesiek nyelvén Sárkányfejet jelent."[15]), illetve az olvasás metareflexív alakzatával (vö. *legenda*, azaz 'olvasandó'). Hanem az alábbiakban részletezendő egyéb összefüggések mellett azért is, mert a főszereplők e könyvben hangsúlyosan különféle szövegek (kéziratok, régi traktátusok) alapján értelmezik a történéseket, vagyis a „valóság" egészen látványosan „diszkurzív vonatkoztatási mezők" for-

14 Wolfgang Iser, *A fiktív és az imaginárius. Az irodalmi antropológia ösvényein*, ford. Molnár Gábor Tamás, Osiris, Budapest, 2001.

15 Szerb Antal, *A Pendragon legenda*, Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, Budapest, 2016, 8. (https://mek.oszk.hu/14800/14898/pdf/14898.pdf)

májában épül ki számukra. Méghozzá olyasféle – főként okkult, hermetista, rózsakeresztes – diszkurzívák formájában, melyeknek, ahogy szoktuk mondani, a fele sem igaz. Szerb Antal *A rózsakeresztesek* című esszéjében lényegében fikciós műveknek titulálja a rózsakeresztesek történetéről, eredetéről szóló írásokat, sokkal inkább mítosznak tekintve a rózsakeresztes társaságot, mint a „történelem" szereplőjének:[16] „Az igazság az, hogy Christian Rosenkreutz nyilván sohasem élt. A tudósok azt is kimutatták, micsoda más legendák alapján állította össze a két könyv szerzője a Rosenkreutz-mesét."[17] A „rózsakeresztes valóság" tehát anekdoták, vándormotívumok, allegorikus mesék szőttese, melyekben a fikcionálás határátlépése az imaginárius irányába meglehetősen radikális. Ez a szövegbázis ugyanakkor *A Pendragon legendá*ban megelevenedik, legalábbis a cselekmény legfőbb viszonyítási pontjává válik. Vagyis ebben az *irodalmi* műben a szereplők világlátásának alapja egy lényegét tekintve szintén *irodalmi* szövegegyüttes lesz (még akkor is, ha hőseink esetleg faktuális dokumentumként olvassák azt, vagy ingadoznak a megítélését illetően).

„Élet" és „irodalom" tehát összeér a regény szereplőinek világában, főként a főhős-narrátor, Dr. Bátky Jánosében, aki egyébként is megveszekedett bibliofil, akit fétisszerű vonzalom köt a könyvekhez, s aki az embereket felettébb szereti szépirodalmi karakterekhez, élethelyzeteit pedig szépirodalmi fordulatokhoz hasonlítgatni (vö. „Tudtam, hogy nem nagyon hasonlítok az amerikai filmek hős fiatalembereire, akik játszva boxolják tönkre a new-yorki alvilágot, ha szivük hölgye veszedelemben forog"[18]). Ráadásul ez a főhős maga sem tudja mindig biztosan, hogy álmodik-e éppen (vö. *imaginárius*), vagy ébren van (vö. *valós*): „Felettem pedig, a balkonon, valaki állt. Vagy lebegett, mit tudom én, minden olyan valószínűtlen volt. Fekete ruhában és a malomkő-gallért csak én képzeltem hozzá? vagy az egész alak magam-szülte fantom volt a titkos értelmű éjszakából?",[19] „Well, ami azt illeti, nagyon érdekes éjszakám volt és nem tudom, mit láttam ébren és mit álmodtam",[20] „Ez a földalatti bolyongás olyan ismerős volt: hányszor álmodtam, hogy végtelen sötét folyosókon járok, célom-tudatlan, és egyre növekvő félelemmel".[21]

16 Wirágh, *I. m.*, 126.
17 Idézi: Havasréti, *I. m.*, 147.
18 Szerb, *I. m.*, 45.
19 *Uo.*, 78.
20 *Uo.*, 33.
21 *Uo.*, 66.

Emellett a regény műfajszignáljai is kivételes összetettséggel mutatják fel a fikcióképzés effektusait, az *önbejelentés* aktusai által (így nevezi Iser azokat a fogásokat, amelyekkel a szövegek leleplezik önmaguk fikcionalitását). Azontúl, hogy a sportos német hölgy, Lene Kretzsch jelenetei a regényben szinte kivétel nélkül akciófilmbe illők – s rendszerint neki magának is filmélmények szülte megoldása a nyomozás[22] –, a detektívregény, a kalandregény, a gótikus rémregény, a kísértethistória, a gengszterregény, a filozófiai esszéregény, a csodaregény, a szerelmes regény kódjai egyaránt mintázzák a szöveget (mint erről az előző részben már szó volt), mind sajátosan ironizált módon: a regény eltávolítja magától e műfaji elemeket, és karikírozva mutatja fel azokat. Állandó műfaji megszakításokkal él, rendre „elkanyarodik", egy másik műfaj szüzséjébe „ugrik fejest". Az irónia alapja ebben az esetben tehát az allúzió, az összekacsintó *rájátszás* egy-egy ismert műfaj szüzséjére.[23]

Ezeknek a megszakításoknak, közbeékeléseknek köszönhetően elevenedhetnek meg a szövegben legfőképp a detektívtörténet és a gótikus rémregény aktivizált műfaji hagyományai. A történet e két fő kód, a *krimi* és a metafizikai jellegű *thriller* kódja szerint olvasható tehát leginkább. Amikor a bűnügyi-oknyomozó vonulat az erősebb, akkor a regény fikcionalitása jellemzően a valós felé közelít, míg a másik esetben az imaginárius jelleg válik markánsabbá. Ezek – persze előzetes olvasói műveltségtől függően – mindazonáltal mint emlékezetes irodalmi *klisék* jelennek meg, így a befogadónak egy hangsúlyosan kimódolt, önreflexív regényvilágba kell belehelyezkednie. Méghozzá úgy, hogy másrészt folyamatosan csalódnia is kell a megszokott sémák felismerésekor kialakult, a műfaj által diktált olvasási szokások mintájára létrejött várakozásaiban.[24] Merthogy a regény nem hierarchizál, ezeket váltogatva építkezik, egyik mellett sem köteleződve el. A titokzatos és borzalmas események, a gótikus mese elemei látszólag rendre lelepleződnek, s mint a detektívtörténet részei találnak racionális magyarázatra egy ideig (nem mellesleg nappal), mégis folytonosan csődöt mond a detektívtörténetekhez használható kód is, a rákövetkező megmagyarázhatatlan események hatására (rendre éjjel).

A gótikus mese ugyanakkor nemcsak a cselekmény szintjén szervesül a regény szövetébe, hanem rejtettebben, allúziók formájában is. Az ágy például, amelyben Bátky az első llanvygani éjszakát tölti, Anna

22 Wirágh, *I. m.*, 123.
23 Bárczi, *I. m.*, 201.
24 *Uo.*

királynő korabeli, vagyis abból az időből származik, amikor az angol gótikus történetek virágkorukat élik.[25] Miként Bárczi Zsófia kiemeli, a gótikus színterek (kastélyszoba, laboratórium, sírbolt, éjjeli erdő) plasztikus leírásai olyan sejtelmes és fenyegető hangulatot árasztanak, amelyek egyre inkább fokozzák a természetfeletti működésének érzetét a reális, hétköznapi világban. A regényben megszólaló walesi szöveghagyomány is e „megfoghatatlan borzalomra" (ld. thriller, imaginárius) játszik rá.[26] Vesd össze: „Az álmok mindig walesiül beszélnek",[27] „A walesi nyelv nagyon csodálatos. Minden egész másképpen, egészen túlvilágian hangzik".[28]

A regényben ezzel párhuzamosan egyértelműen tetten érhető a *valós* „beépített társadalmi tapasztalatok és megfigyelések rétege" is, meglehetősen összetett módon, az etnikai csoportok, a nemek, másrészt a különféle társadalmi különbségek és megkülönböztetések iránt is nagyfokú érzékenységet mutatva.[29] Például: „Vacsora után búsan kavargattam a sárga folyadékot és elmélkedtem, hogy vajjon az is a puritán és methodista vallási gátlások szomorú következménye-e, hogy az angolok képtelenek iható kávét főzni".[30] Vagy: „Kimondhatatlan öröm fogott el, hogy shillingek és pennyk voltak a zsebemben, hogy újra a pénz volt a dolgok közepe – az ember."[31]A regény valóságábrázolásának (társadalomábrázolásának) képe ugyanakkor szintén erősen stilizált, „üvegházi jellegű",[32] tipikus figurákat felvonultató igyekezettel (esetlen bölcsész, hibbant tudós, butácska szőkeség, a végzet asszonya, dörzsölt gengszter, kékvérű arisztokrata). Vagyis a klisészerűség, a nagyon is karakterisztikus *mintha*-jelleg itt is erőteljesen, már-már demonstratíve hangsúlyozódik.

A regény önmaga keletkezését, az „írás" aktusát is reflektálja egyes kiszólásaiban (pl. „A szálakat szövik a párkák",[33] ám ami fontosabb, hogy *önbejelentő*, metareflexív módon lépten-nyomon utalgat önmaga fikciósságára, illetve a fikcionalitás effektusaira, tematizálva (sokszor szinte parodizálva) valós és nem valós bonyolult kölcsönviszonyát: „A legendás Rózsakereszt sírja felett álltunk. A mese, melyen annyit

25 *Uo.*, 203.
26 *Uo.*, 203–204.
27 Szerb, *I. m.*, 61.
28 *Uo.*, 125.
29 Vö. ehhez: Havasréti, *I. m.*, 155.
30 Szerb, *I. m.*, 80.
31 *Uo.*, 145.
32 Havasréti, *I. m.*, 163.
33 Szerb, *I. m.*, 15.

gúnyolódtak a századok, nem volt mese."[34]) „– Nem helyeslem az eljárásodat, Osborne – mondta komolyan [Cynthia]. – Ha így folytatod, tönkreteszed a folklore-kutatást. Ezentúl sose fogom tudni, micsoda az igazi monda és micsoda a humbug. – Ez a helyes, – mondta Osborne – régente is így lehetett: a fele csoda és a fele móka",[35] „Az earl feje rendkívül vonzó volt. Régi könyvek első lapján látni ilyen fejet, de babérkoszorúval. Mainapság ilyen fejek nem igen teremnek",[36] „– És hol laknak azok a magyarok? – Magyarországban. Ausztria, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia közt. – Ugyan, kérem… Ezeket az országokat Shakespeare találta ki",[37] „Még sosem olvastam régi várról, amelynek ne lett volna titkos kijárata. Sőt nemcsak a regényekben, hanem igazán volt. Ez egyike a ritka eseteknek, amikor élet és irodalom közt bizonyos szerves összefüggés mutatkozik",[38] „– Ez a tó nincs a térképen – mondta Osborne. – Talán még nem volt 1928-ban, amikor a térképet készítették".[39]

A térkép e vonatkozása, a kartográfiai referencialitás kisiklatása szintén szövegszervező elem a műben. Llanvygan kastélya, illetve Llanvygan mint walesi falucska ugyanis – ellentétben más megnevezett helységekkel a regényben, mint például London, Abersych, Caerbryn – nem valós vonatkoztatási pont, szintén „nincs rajta a térképen". Ugyanakkor olyan lokáció, ahol életre látszik kelni a legenda, ahol a falubeliek hallani vélik az ősi narratívák éjféli lovasát, s ahol a „mesebeli" (Shakespeare-szerű) helyi próféta, Pierce Gwyn Mawr a hiteles beszélő. Minél inkább urbánus közegben vagyunk tehát – a Hyde Parkban a Sohóban, avagy a British Museumban –, annál józanabb és racionálisabb a diegézis a történetvezetés egészében, míg a rurális terrénumok rendre a mesék csodálatos világlátására játszanak rá. Az eredendően valóban létező walesi kistelepülés, Caerbryn e lapokon „furcsa, romantikus kis hegyi falu", ahol bár emberek laknak, de minden olyan másvilági, és még automobil sincs az egész környéken. Mindenesetre ez a falusi-városi faktor megint csak rávilágít a szöveg kompozitjellegére: Pendragon Anna-korabeli kastélya valós létesítmény, térképészeti találat Walestől északra, a skót felföldhöz egészen közel (melynek romja manapság is látogatható), e műben ugyanakkor

34 *Uo.*, 64.
35 *Uo.*, 41.
36 *Uo.*, 3.
37 *Uo.*, 13.
38 *Uo.*, 55.
39 *Uo.*, 133.

a szintén valós eredethez köthető Pendragon család szereplői kivétel nélkül kitalált alakok, miként az a jóval délebbre található lakhelyük is, az egyszerre valószerűen tipikus, illetve csodaszerűen fantáziatelített llanvygani kastélyrezidencia. Az író Szerb Antal többször jár az Egyesült Királyság e területein; ugyanakkor az is tudható, hogy a sztori helyszíne eredetileg Skócia lett volna, s menet közben helyeződött át a cselekmény Walesbe, bár mindkettő ugyanazt az (imaginárius) irányultságot jelzi: „A kelta örökre lázad a tények zsarnoksága ellen."[40] A regény ugyanakkor itt sem transzformálja a toposzhagyományt, hanem hiperbolizálja: a vidék, az isten háta mögötti rusztikus marad a fantázia világa – ahol minden megtörténhet –, a közismert városi terek pedig a „valóság", a realitás pózában tetszelegnek, azzal együtt, hogy a könyvtár, a kastély, a laboratórium, az ablaktalan házikó, az erdő, a kripta egyben heterotópiák is.

A legfontosabb témánkat érintő szembesülés mindazonáltal az lehet, hogy a regényben kiépül egy bizonyos „kronotopikus dichotómia", egy-egy jellegzetes tér-idő egység: az *éjszakák Wales*ben, illetve a *nappalok London*ban. Az első az *imaginárius*, a második a *valós* ez esetben is rájátszásszerű megfelelője a szövegben. A londoni valóshoz: „Oxfordban már óriási sikereket értem el kísértet-lemezeimmel és babygramofonommal. A legvalószínűtlenebb helyeken tudtam nyöszörgést, lánccsörgést és hosszabb középangol imákat előidézni. De mindez csak játék. Az igazi kaland eltűnt, meghalt. Nem bírta el a benzin szagát",[41] „Taxiba ültünk és áthajtottunk a Themze tulsó partjára. A Southwark-negyed teljes csúnyaságán keresztül rohantunk, végtelen gyártelepek között. Az utcák teljesen néptelenek voltak, vasárnap volt, Angliában."[42] Ezzel párhuzamosan a walesi imagináriushoz: „A nedves nyugati szélben a mező, amelyben álltunk, nagyon kietlen volt. Itt-ott egy facsoport sötétellett megokolatlanul, vagy egy bokor fantasztikus alakja. Ez volt az a mező, melyen az ember álmában áll és minden oldalról kígyók közelednek",[43] „A tó partján ott ült az öregasszony, fonta, fonta a hálót, mintha a sors lett volna, közben kavicsokat dobált a tóba. Eszembe sem jutott, hogy megkérdezzem tőle, merre kell mennem. Sőt megborzongtam attól a gondolattól, hogy meglát. […] A kelta erdőben voltam, ahol minden valószínűtlenség valószínűvé válik."[44] Ez a két,

40 *Uo.*, 50.
41 *Uo.*, 15.
42 *Uo.*, 117.
43 *Uo.*, 112.
44 *Uo.*, 138.

vegytisztán tulajdonképpen soha nem is létező (szimbolikus) fikciós végpont pedig megismétli a racionalizáló, realisztikus krimi, illetve a rózsakeresztesek allegorikus, titokszerű nyelvéhez hasonló irrealizáló thriller szövegbéli kettősségét is.

A regényben többször is előforduló *vonatút* London és Wales között ráadásul a fikcióképzés Iser-féle dinamikáinak allegóriájaként olvasható, mint folytonos *szövegbillegés* valós és imaginárius váltakozó arányú elegyei között egy mindenkori szépirodalmi szövegművön *belül* is: „A vonat szépen beszaladt az észak-walesi hegyek közé. Egyszer átszálltunk. A tájék egyre romantikusabb lett és mikor már nagyon vadregényes volt, megérkeztünk Corwenbe",[45] „Rhiulban átszálltam egy kisebb vonatra, mely lassan rágta be magát az észak-walesi hegység szívébe, sötétedő, misztikussá váló tájakon át. Az állomások neve egyre idegenszerűbb, barbárabb és ősibb hangzású volt. Bent voltunk a kelta erdőben, a mesék földjén".[46] Folytonos utazás történik tehát itt London és Wales, valós és imaginárius között, hol *inkább* a reáliákban, hol *inkább* a képzeletben járva. A vonat motívuma pedig még egy jelenetben felbukkan, amikor Bátky végre megcsókolja a „várkisasszony" Cynthiát, s kicsiben átéli a fikcióképződés látomásszerű beindulásának, az inventív katarzisnak, vagyis az ihletnek a processzusát: „Megcsókoltam, Cynthia sokáig tiltakozás nélkül simult hozzám. Ragyogó tavaszi napok, csillogó tavak, kék egek siettek egymásra bennem, *mintha vonaton ülnék*."[47] (Kiemelés tőlem – B. F. M.)

Nem véletlen, hogy a regény nyitott végű, amit a kortárs kritika jellemzően nehezményezett is:[48] a főszereplő – az olvasóval együtt – nem tudja megnyugtatóan és végérvényesen eldönteni, hogy tényleg minden valóság volt-e (a kísértetlovas, a fekete mise), vagy csak a képzelet (rém)álomszerű játékáról van szó. Központi jelentőségű, mit mond erről a főhős-narrátor: „– Nem is szólok semmit sem, Lene. Nem szólhatok. Vannak dolgok, amik igazak valahol itt bent és őrültséggé válnak, kimondva. Nem szabad magyarázni… Egyszerre két világban élünk és mindennek két értelme van: az egyiket mindenki megérti, de a másik túl van a szavakon és rettenetes."[49] A „*két világság*" e végszólama újfent produktívan összeköthető valós és imaginárius mindig egymásba érő

45 *Uo.*, 26.
46 *Uo.*, 108.
47 *Uo.*, 52.
48 Vö., Illés Endre, *Pendragon-legenda (Szerb Antal regénye)*, Nyugat 1935/3. https://epa.oszk.hu/00000/00022/00590/18553.htm.
49 Szerb, *I. m.*, 146.

távlataival, mely e mű több szintjén is szövegszervező, jelentésmeghatározó tényező tehát. Miként a regény elemzői fogalmaznak, a történet befejezése nem „titokmentesít": a titok, amelyet Bátky megfejteni igyekszik, ugyanis nem „bűnügyi" jellegű.[50] Havasrétinek az író Szerb Antal világlátását taglaló sorai is sokatmondóak e szempontból: kiábrándulás a kor szabványillúzióiból, kétkedés az érzékelhető világ valóságosságában. Nincsen egyértelműen meghatározható határvonal a valóság és a látszat, a játék és a valóság között; „Szerb maga is e miliőben szocializálódott Budapesten, a látszatok valóságossága és a társadalmi-kulturális distinkciók viszonylagosságában."[51]

Érdekes, hogy egyes értelmezők a regénybeli csúcsjelenet ablaktalan házikóját a freudi áthallásoktól aligha mentes tudattalan jelképeként olvassák, hangsúlyozva a főszereplő önkívületi állapotát – vagyis hogy az ott leírtak valójában nem történtek meg.[52] Mások ezzel szemben olyan szövegről beszélnek, amelyben nagy valószínűséggel megjelenik e csúcsjelenetben maga a Sátán is, s túlzásnak tartják minden transzcendens hatalomtól kiüresített világról beszélni e regény kapcsán – vagyis azt sugallják, hogy az ott leírtakat a szöveg valóságaként kell kezelnünk.[53]

Utóbbi esetben egészen biztosan el kell fogadnunk a *fantasztikum* jelenlétét, mely – Tzvetan Todorov nyomán – *megmagyarázott* „természetfelettiként", azaz *különös*ként áll elő kezdetben (amennyiben a szereplők minden „furcsa" éjjeli történést igyekeznek megmagyarázni, racionalizálni), majd átvált immár megmagyarázhatatlan, ugyanakkor a főhős által is *elfogadott* „természetfelettivé", vagyis *csodássá*.[54] Valós és imaginárius Iser-féle „két világsága" a csoda és a hétköznap bináris kódja Szerb Antalnál (lásd egyik esszéjének címét: *Hétköznapok és csodák*). Van olyan értelmező, aki szerint e regénye azt az embertípust parodizálja, aki a csodálatostól végképp elidegenedett,[55] s van, aki éppenséggel a csodaregény paródiáját látja benne.[56] Az itt elmondottak alapján – Iser koncepciójával a háttérben – azonban talán az a legcélravezetőbb, ha nem döntünk arról, hogy megtörtént-e a csúcsjelenet

50 Bárczi, *I. m.*, 201.
51 Havasréti, *I. m.*, 145.
52 Bíró Gergely, *Tudatregény – regényes tudat. Szerb Antal:* A Pendragon legenda, Magyar Napló 2014/11., 9.
53 Havasréti, *I. m.*, 166.
54 Wirágh, *I. m.*, 121.
55 Vö. Bíró, *I. m.*, 9.
56 Bárczi, *I. m.*, 197.

fekete miséje vagy sem, s hogy a „hétköznapok" vagy a „csodák" paródiája-e *A Pendragon legenda*. Mert Bátky sem választ a lehetőségek közül az „*egyszerre két világ*" jegyében.

Havasréti igen találóan úgy fogalmaz, hogy e regény sémái és motívumai többek között az okkult-hermetikus hagyományra vonatkozó olvasmányaiból és a ponyvairodalom jól ismert zsánerelemeiből mintegy „összeálltak" Szerb Antal képzeletében.[57] Vagyis sok-sok vonatkoztatási mezőből, műfaji struktúrából, ideologémából és diszkurzívából, s persze saját tapasztalatból és élményből állt elő e valós és sosemvolt (imaginárius) elemeket ötvöző, kompozitjellegű világ a Pendragon-család várával, annak lakóival, rosszakaróival, és a főhős Dr. Bátky Jánossal – aki egy kicsit természetesen Szerb Antal is – egy kerek lefutású, de nem véletlenül éppen ekként előadott, „többrétegű" történetben. Ez a regény sem „hasít" valóság és kitaláció között, hanem egyebek mellett éppen e kettő viszonylataival, összefüggéseivel játszik. Humorosan, elegánsan, afféle lektűrbe bújtatott allegorikus metaszövegként.

Szerb Antal számára azért lehetett különösen fontos a rózsakeresztes mítosz – állítja Havasréti –, mert az emberi szellem független alkotóerejének példázataként jelent meg előtte, a *megtestesülés* eszméjeként: az eszme itt ugyanis „(társadalmi) testté" válik. Ezt példázza Szerb szerint a rózsakeresztesség egész története is, amennyiben a rózsakeresztes „álomból" valóságos testületek, igazi tudós társaságok jöttek később létre.[58] Ez az utolsó aspektus pedig az esztétikai tapasztalat – itt az olvasás – virtualitásának felhajtóerejét, teljesítőképességét ünnepli; vagyis azt, hogy a befogadás társasjátékában igaziként fogadunk el valamit, ami persze egyértelműen nem az, ám a fikció ezzel az egyértelműséggel együtt is visszahat(hat) az olvasó saját szubjektív valóságára – a *szöveg*világ az *élet*világra –, s megváltoztathatja azt.

57 Havasréti, *I. m.*, 142.
58 *Uo.*, 148.

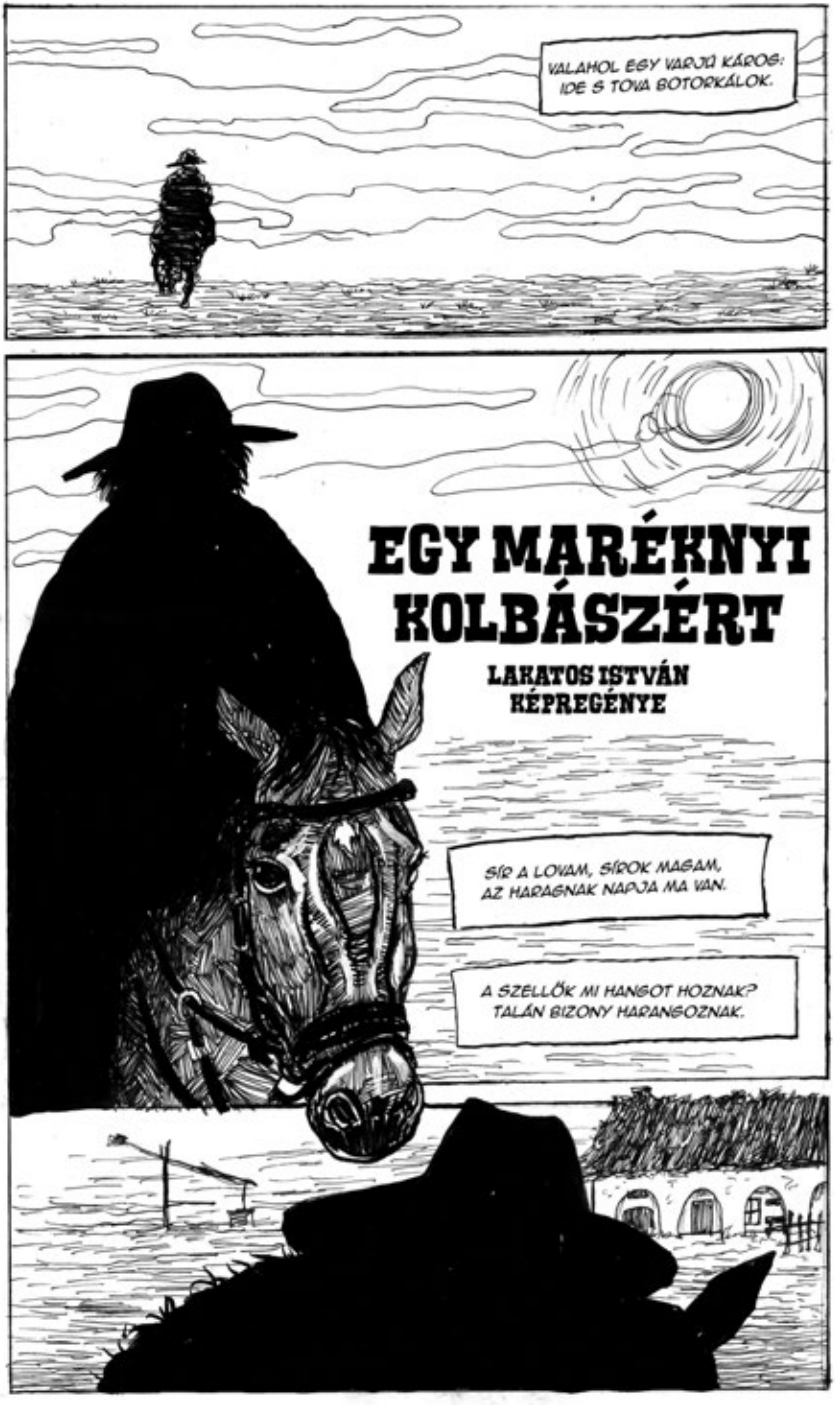
VALAHOL EGY VARJÚ KÁROG:
IDE S TOVA BOTORKÁLOK.
EGY MARÉKNYI KOLBÁSZÉRT
LAKATOS ISTVÁN
KÉPREGÉNYE
SÍR A LOVAM, SÍROK MAGAM,
AZ HARAGNAK NAPJA MA VAN.
A SZELLŐK MI HANGOT HOZNAK?
TALÁN BIZONY HARANGOZNAK.

GYERE CSAK, MÁR VÁRTALAK.

EGYÉL NÉHÁNY FALÁST, IGYÁL EGY KIS BORT. TELE HASSAL KÖNNYEBB MEGHALNI, MEGLÁSD.

ÚGY.
ESZEM, MERT MEGÉHEZTEM.
EGY KANCSÓ BOR IS JÓL FOG ESNI.
NAGY UTAT TETTEM MEG...
...HOGY MEGÖLJELEK, GACSAJ IMRE.
MAJD MEGLÁTJUK, BAKOS.
VALAMELYIKÜNK MA MEGHAL
KOCSMÁROS, BORT IDE!

RÉG TALÁLKOZTUNK, CIMBORA. SOK JÓ EMBER HALT MEG, MÍG RÁM TALÁLTÁL.
ÖRDÖG VOLT MIND, AHOGY TE IS, IMRE. DE MOST ADJ ENNEM, MERT ÉHEN VESZEK.
EGYÉL CSAK. EGYÉL.
LETESZEM AZ ASZTALRA EZT A PISZTOLYT, HOGY GYORSABB LEGYEN.
OSZT TUDOD-E HASZNÁLNI AZOKKAL A KACSKA, NYOMORÉK KEZEIDDEL?

URAIM... ELNÉZÉST, HOGY MEGSZAKÍTOM EZT A PÓCSLIBIKÓKÁT... AZ A HELYZET...
...HOGY A RAJZOLÓNAK FÁJ A FOGA, ÉS EGYÉBKÉNT IS MEGÖÖGLIK EBBEN A MELEGBEN. HA NEM ADJA MÁR LE VÉGRE A KÉPREGÉNYT, SZÉTRÚGJÁK A SEGGÉT.

SZÓVAL... GYEREKRAJZ-RENDŐRÖK, TARTÓZTASSÁK LE EZEKET.
GACSAJ IMRE, MAGA KÜLÖNÖSEN BETEG ÁLLAT.
MEGERŐSZAKOLTA BAKOS CSAJÁT, MEGÖLTE, AZTÁN MEGETETTE A HOLTTESTET A DISZNÓKKAL. A BELŐLÜK KÉSZÜLT KOLBÁSZT KÍNÁLTA BAKOSNAK...
A TÖRVÉNY NEVÉBEN!
HAHAHA!

MICSODA BETEG ÁLLAT, AZ IS, AKI ILYET KITALÁL!
MELLESLEG, EGY FELFÚJHATÓ KÁLYHACSŐ VAGYOK, HA ÉRDEKEL VALAKIT.

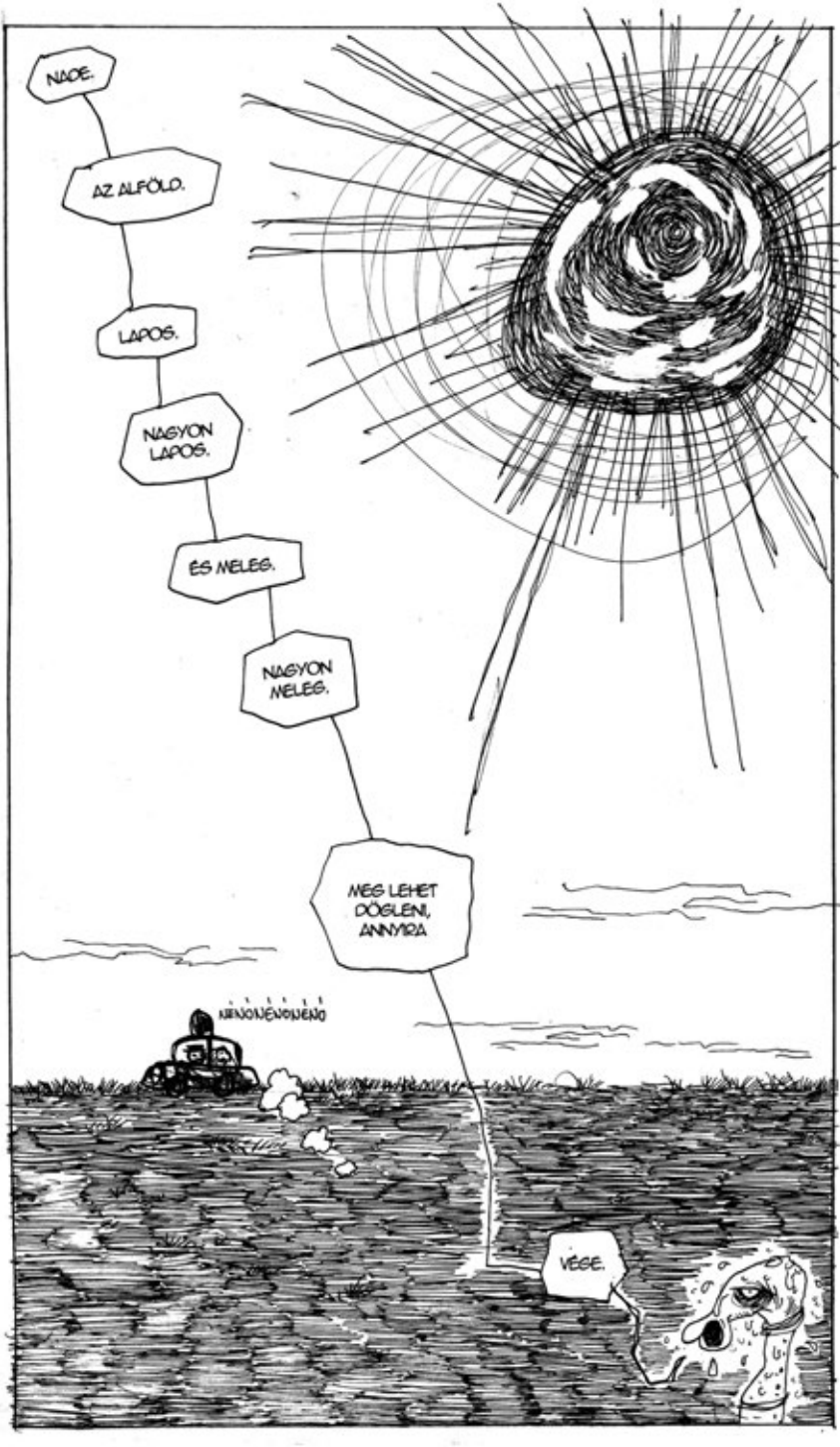
NAGE.
AZ ALFÖLD.
LAPOS.
NAGYON LAPOS.
ÉS NELEG.
NAGYON NELEG.
MEG LEHET DÖGLENI, ANNYIRA
VÉGE.

Pardavi Vanda

AGUSTINA BESSA-LUÍS ÉS A JELENKORI PORTUGÁL PRÓZA

Amikor világirodalomról beszélünk, talán nem feltétlenül a portugál próza és a portugál írók jutnak először eszünkbe, mégis José Saramago és Fernando Pessoa neve valószínűleg ismerősen hangozhat az irodalmat kedvelők körében. A portugál irodalom azonban ennél sokkal több kiemelkedő írót és költőt tud felsorakoztatni, s közülük szerencsére egyre többet megismerhetünk magyar nyelven is. Jelen írás kifejezetten Saramago egyik kortársát, Agustina Bessa-Luíst és munkásságát kívánja bemutatni, ehhez azonban először célszerű röviden áttekinteni a jelenkori portugál próza jellemzőit. A portugál irodalom megismeréséhez fontos kiemelni néhány történelmi eseményt is, amelyek nagyban hozzájárultak az új irodalmi tendenciák kialakulásához.

Az 1974-es áprilisi szegfűs forradalom, amely véget vetett a Portugáliában 1933 óta fennálló Salazar-diktatúrának, magával vonta a demokratikus folyamatok helyreállításának kezdetét és az afrikai gyarmatok dekolonizációját. A dekolonizáció azonban, ahogy arra a neves történész, José Hermano Saraiva rámutat, mindenféle átmenet nélkül zajlott, így a katonai erők stratégiai megfontolások és tárgyalások nélkül hagyták el a területeket, ami a felszabadult államok instabilitásához és polgárháborúhoz vezetett például Angola és Mozambik esetében. A katonai erők hirtelen távozása ezáltal védelem nélkül hagyta azokat a portugálokat is, akik már otthonuknak tekintették ezeket az országokat, és arra ösztönözte őket, hogy visszatérjenek Portugáliába pénzügyi támogatás és védelem reményében, megkapva a *retornados*, azaz a visszatérők elnevezést. A dekolonizációnak egy másik, kulturális következménye is van. Saraiva rámutat arra, hogy Afrika elhagyása alapvetően egy olyan portugál történelmi időszak végét jelenti, amely a felfedezésekkel kezdődött, és a diktatúra idején nagyon fontos ideológiai kérdéssé vált, mivel hozzájárult egy imperialista és hatalmas

Portugál Gyarmati Birodalom képéhez. Ezt a veszteséget, ami csorbította a Portugál nagyhatalmi identitásképet, csak Brazília 1822-es függetlenné válásához lehet hasonlítani.[1] Ezek az események, mint a diktatúra és a gyarmatok elvesztése, később természetesen az irodalomban is megjelennek, hiszen bizonyos értelemben megkövetelik a portugáloktól, hogy új elképzelésük legyen arról, hogy milyen szerepet akarnak betölteni a világban és hogyan is gondolkodnak önmagukról.

Helena Kaufman hasonlóan vélekedik Portugáliáról, mint Saraiva: Portugáliának mindig is volt egy meglehetősen marginális önképe magáról és az Európában betöltött szerepéről, ami keveredik egy nagyhatalmi gyarmatbirodalom képével. Ez az erős, gyarmatosító identitáskép vész el a gyarmatokkal együtt 1974 után. A Portugál Gyarmati Birodalmat fenyegető válságok ugyanakkor már korábban is előfordultak, mint Kaufman rámutat, az első, az 1578-as Alcácer Quibir-i csata után volt, amikor D. Sebastião portugál király eltűnt, így az ország királyi utód nélkül maradt, s ezáltal 1640-ig elveszítette függetlenségét. Az eltűnt király visszatérésének reménye hozta létre később a szebasztianista mozgalmat, amelyben a király visszatérése esetén nemcsak Portugáliát, hanem az egész katolikus civilizációt is megmentené. A másik hasonló veszteség akkor következik be, amikor a birodalom 1822-ben elveszíti Brazíliát. A harmadik jelentős dátum, amelyet Kaufman kiemel, az 1890-es év, amikor Portugália megkapja az úgynevezett Angol Ultimátumot, amely egyértelműen megmutatja, hogy Portugáliának már nincs befolyása arra, hogy követeléseket támasszon az afrikai területeken, nincs beleszólása a nemzetközi politikába.[2]

Ezek a történelmi események azok, amelyek előmozdítják, illetve provokálják Portugália szerepének újradefiniálását, ami központi témát foglal majd el az irodalomban is. A témát kutatók egyöntetű véleménye az, hogy 1974 után – a fent említett történelmi okok miatt – a portugál irodalom átalakul. Isabel Allegro de Magalhães szerint a forradalom a változás előmozdítója, amely megváltoztatja nem csupán a politikát, a társadalmi-gazdasági helyzetet, de a kultúrát is. Mindent lehet a forradalom előtti vagy utáni eseményeknek nevezni.[3]

Eduardo Lourenço tanulmányában kiemeli, hogy a forradalom nem hozott azonnali változást bizonyos írók munkásságában, akik már

1 José Hermano Saraiva, *Portugália rövid története*, Equinter, Budapest, 2010, 330–350.
2 Helena Kaufman, *Is The Minor Essential?: Contemporary Portuguese Fiction and Questions of Identity*, Symplokē 5. (1997/1–2.), 169–170.
3 Isabel Allegro de Magalhães, *Portuguese Fiction Written by Women after April 1974: Some Innovative Features*, Portuguese Studies 10. (1994), 177.

korábban is publikáltak. Vergílio Ferreira és Fernando Namora mellett megemlíti Almeida Faria, Nuno Bragança és Agustina Bessa-Luís nevét, akiknek már a forradalom előtt is jelentek meg műveik, és akik írásmódjában nem figyelhető meg hangsúlyos változás, ami a regényeiket illeti. Lourenço szerint az április 25-i forradalom mint „jelenség anélkül éri el őket, hogy lényegében megváltoztatná a látásmódjukat, bár néha befolyásolja azt, mint Bessa-Luís esetében is, aki apolitikus[nak tekinthető] április előtt, és szokatlanul véleménynyilvánító (a maga ironikus és játékos módján) utána".[4] Ez az idézet kiemelkedő fontossággal bír a Bessa-Luís műveit elemző kutatóknak, hiszen egy általános tulajdonságot rendel a forradalom után írt műveihez, miszerint az irónia használata nagyobb szerepet kap. Az idézett mondatban az, hogy az írónő felveszi a véleménynyilvánító hozzáállást, abban nyilvánul meg, hogy a forradalom után előszeretettel ír történelmi eseményekről és politikáról is. Bessa-Luís saját maga is leírja véleményét a forradalomról a *Crónica do Cruzado Osb* [A Keresztes Osb krónikája] című regényében, azonban Lourenço véleménye szerint tehetsége jobban megmutatkozik a *Fanny Owen* című műben.

A forradalom előtti és utáni irodalmi különbségek további kiemelésére említhetjük Maria Alzira Seixo tanulmányát, amely az 1974 és 1984 között írt regények új jellemzőit foglalja össze. Először is kiemeli, hogy a forradalom évében még mindig nem tapasztalhatók eltérések az azt megelőző irodalomhoz képest, sőt, megemlíti, hogy az 1974-es év az irodalmi alkotások számát tekintve „csekélynek" mondható, ellentétben az ezt követő évekkel, amelyekben a lelkesedés és az írás iránti kedv megnő.[5] Seixo megfigyeléseiből kiindulva kiemelhetjük, hogy a forradalom után a regények témája más irányt vesz, megjelenik a politika, a forradalom előtti és utáni nehéz helyzet is bemutatásra kerül, beleértve a gyarmati háborút és annak következményeit. Carlos Reis, az elismert irodalomtudós hasonlóan vélekedik: szerinte új irodalmi tendenciákat figyelhetünk meg, amelyeknek egyszerű magyarázata van: a cenzúra és az öncenzúra egyaránt megszűnik.[6] Az íróknak végre lehetőségük nyílik arra, hogy a gyarmati háborút annak minden borzalmával együtt mutathassák be, mint António Lobo Antunes teszi regényeiben.

4 Eduardo Lourenço, *Literatura e revolução*, Colóquio/Letras 78. (1984/2.), 7–17.
5 Maria Alzira Seixo, *A Palavra do Romance, Ensaios de Genologia e Análise*, Livros Horizonte, Lisboa, 1986, 48–49.
6 Carlos Reis, *Conferência: Auto-Reflexividade na Literatura Portuguesa da Atualidade, Romance e História depois da Revolução José Saramago e a Ficção Portuguesa Contemporânea* 1994, 170.

A történelmi események és annak generációkra kivetülő hatása megmutatkozik a családi sagákban, illetve életrajzokban is, így Almeida Faria és Agustina Bessa-Luís műveiben. Fontos azonban kiemelni, hogy ezekben a regények értelmezik és átírják a történelmet. Reis arra is felhívja a figyelmet, hogy azok az írók, akik nem alkalmazzák ezeket az új tendenciákat, másképpen járulnak hozzá a jelenkori portugál regény átalakításához, ugyanis a narratív technikák megújításába kezdenek. Ilyen újításokat találunk Maria de Velho Costa, Maria Gabriela Llansol és Lídia Jorge műveiben.[7] Ahogy ebből a rövid áttekintésből látható, az 1974-es forradalom vízválasztó volt mindenféle tekintetben, és új tendenciákat hozott létre a portugál irodalomban, ami Bessa-Luís munkásságára is hatással volt. De miért is fontos kiemelni Agustina Bessa-Luís műveit kortársai közül? Erre a kérdésre próbál jelen írás választ találni.

Maria Agustina Ferreira Teixeira Bessa-Luís idén októberben ünnepelné századik születésnapját, ugyanis 1922 októberében született, és 2019 júniusában elhunyt. Első elbeszélését, a *Mundo Fechado*t [Zárt Világ] 1948-ban publikálják, ám ami ténylegesen meghozza számára az irodalmi elismerést és országos ismertséget, az az 1953-ban publikálásra kerülő *A Sibila* [A Szibilla] című regény. Az írónőről monográfiáját is jegyző Álvaro Manuel Machado szerint Bessa-Luís *A Sibila* című műve világirodalmi remekmű, melyben az írónő egy teljesen egyedülálló univerzumot hoz létre. Kivételes tehetséggel rávilágít a korabeli portugál „társadalmi, kulturális és történelmi valóságára, egyfajta mitikus szintre emelve azt".[8] Bessa-Luís prózájának továbbá egyik fő jellemzője, hogy nem csatlakozik a korabeli irodalmi tendenciákhoz.[9] A már idézett irodalomtudós, Eduardo Lourenço hasonlóan vélekedik erről a regényről, kiemeli, hogy a műnek nincs konkrét kezdete, sem vége.[10] Az írónő számos másik művében is megjelenik ez a vég nélküli univerzum, amelynek nincs hagyományos keretes szerkezete. Ez a jellegzetesség Bessa-Luís prózájának egyik sajátos vonása. Az egyik műve, amelyben megtaláljuk a hagyományos lezárást, a *Fanny Owen* című történelmi regény, amelyben hagyományosabb cselekményt és szerkezetet mutat be, és emiatt részletesebb bemutatásra kerül majd jelen írásban.

7 Reis, *I. m.*
8 Álvaro Manuel Machado, *A Novelística Portuguesa Contemporânea,* Instituto de Cultura Portuguesa, Lisboa, 1977, 15–16.
9 *Uo.,* 64, 65.
10 Eduardo Lourenço, *O Canto do Signo, Existência e Literatura*, Editorial Presença, Lisboa, 1994, 160–161.

Ahhoz, hogy jobban megértsük Bessa-Luís irodalmi választásait, történelemről alkotott véleményét, időhasználatát és szereplőit, kiindulópontként, akár egyfajta magyarázatként is felhasználhatjuk az írónő egy interjúban adott válaszát. Egyik alkalommal megkérdezték tőle, hogy „használja-e az embereket »nyersanyagként« az írásaihoz". Amire az írónő így válaszolt: „Nem. Úgy gondolom, hogy ez bizonyos értelemben árulás. Soha nem írok olyan emberekről, akiket ismerek, akik közel állnak hozzám, vagy akik az én generációmhoz (vagy legalábbis kortársaimhoz) tartoznak."[11] Gyakran helyez története középpontjába korábban élt, valós történelmi személyeket, és igen sokszor visszautazik az időben, hogy más korszakokat bemutathasson, ezáltal számtalan történelmi regényt alkot.

Ahogy Machado rámutat, az 1950-es években, amikor Bessa-Luís irodalmi elismerést szerez, közömbösséget tanúsít a kor aktuális irányzatai iránt, mint például a francia egzisztencializmus vagy a Portugáliában igen népszerű neorealizmus és a kevésbé elterjedt szürrealizmus iránt.[12] Eduardo Lourenço hasonlóan vélekedik az írónőről. Szerinte Bessa-Luís a *Sibila* megjelenésével nemcsak egy, a neorealista eszméktől idegen világot képvisel, hanem egy új irodalmi fejezetet indít el a portugál irodalomban, és részben lezárja a neorealista korszakot, amely Alves Redol *Gaibéus* (1939) című műve óta szinte kizárólagos tendenciaként szerepelt.[13]

Habár Bessa-Luís, ahogy már kiemeltem, konkrétan nem köthető egyik tendenciához sem, mégis felfedezhetünk két portugál írót, akik meghatározóak voltak számára, s akiknek hatását, műveit olvasva, észrevehetjük. Az egyik Camilo Castelo Branco (1825–1890), aki a 19. századi portugál irodalom egyik legkiemelkedőbb írója, míg a másik Raul Brandão (1867–1930), akit előszeretettel portugál Dosztojevszkijnek is neveznek.

Camilo Castelo Branco hatása többek közt abban mutatkozik meg, ahogyan az írónő bemutatja az ország északi régiójának társadalmát és szokásait, ahogy ábrázolja a katolicizmus és a pogányság elemeinek keveredését, és ahogy bemutatja a társadalmi és gazdasági konfliktust a város és vidék között. Machado monográfiájában azt is kihangsú-

11 Andréia Azevedo Soares, *Agustina Bessa-Luís: Sou perigosa porque conheço profundamente a natureza humana,* Publico 2004. június 28. Lásd: https://www.publico.pt/2004/06/28/culturaipsilon/entrevista/agustina-bessaluis-perigosa-conheco-profundamente-natureza-humana-1875171.

12 Machado, *I. m.,* 64.

13 Lourenço, *I. m.,* 161.

lyozza, hogy Bessa-Luís annyira autentikusan ábrázolja a Minho és Douro közti vidéket, mint ahogy William Faulkner megjeleníti az Egyesült Államok déli részét vagy Marcel Proust Normandiát.[14] Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni – ahogy azt Machado is teszi –, hogy Bessa-Luís karakterei jóval összetettebbek és kidolgozottabbak, mint Camilo Castelo Branco szereplői. Mind ez a sajátosság, mind az analitikus és egyben expresszionista nyelvezet, amit használ, pedig inkább Raul Brandãóhoz hasonlítható.[15] Érdekesség, hogy a már említett *Fanny Owen* című regény egyik fontos szereplője Camilo Castelo Branco, sőt, Bessa-Luís még tanulmányt is írt róla.

Brandãót azért is fontos megemlíteni, mert szinte minden későbbi, Bessa-Luísszal egy időben alkotó portugál íróra hatással volt, hozzá köthető ugyanis a portugál próza megújításának kezdete. Ami pedig Bessa-Luíst illeti, ő is előszeretettel alkalmazza a Brandão által kedvelt metaforikus fragmentációt, de ahogy Machado hangsúlyozza, „a látható és a láthatatlan közötti ingadozás" ellenére az ő elbeszélő technikája más, mint Brandãóé, ugyanis nincs meg benne az a »patetikus és látomásos« jelleg. A töredezettség egyébként Bessa-Luís harmadik regényében, a *Contos Impopulares*ben [Népszerűtlen történetek] jelenik meg először.[16] Bessa-Luíst és munkásságának esszenciáját az alábbi idézet foglalja legjobban össze:

> A portugál próza mindazon tapasztalatait összegezi és mítosszá alakítja, amelyek a Raul Brandão-i regényvízióktól fogva összegyűltek a társadalomról, a történelemről és a kultúráról, egyfajta barokk víziót alkotva a portugál valóságról. Ezáltal ez a regionalizmus és az egyetemesség határán billegő regény kritikusai szerint nemcsak megújította a portugál prózát, hanem a „heideggeri fenomenológiát megidézve fölvetette az időbeli formáiban létező emberi megismerés lényegi kérdéseit is".[17]

Összegezve tehát kijelenthetjük, hogy Agustina Bessa-Luís műveiben elszórtan fellelhetjük bizonyos irodalmi tendenciák lenyomatait, de ezeket az elemeket olyan sajátságos módon ötvözi, illetve egészíti ki, hogy az egy teljesen új irányzatot hoz létre, ennélfogva nem teszi lehe-

14 Álvaro Manuel Machado, *Agustina Bessa Luís a Vida e a Obra,* Arcádia, Lisboa, 1979, 25.
15 Machado, *A Novelística Portuguesa Contemporânea,* 64.
16 *Uo.,* 65.
17 Álvaro Manuel Machado, idézi Pál Ferenc, *Arcképek a portugál irodalomból*, Kráter, Pomáz, 2015, 160–161.

tővé, hogy egyetlen konkrét irányzatba besoroljuk az írónőt. Bessa-Luís egyediségét tovább hangsúlyozva nem lehet elmenni a mellett a tény mellett, hogy műveinek van még egy sajátos megkülönböztető jegye, amely elhatárolja őt a neorealizmustól, ez pedig az, hogy regényeiben a felvetett társadalmi és történelmi problémákra nem kínál megoldást, teljes mértékben hiányzik belőle a „kompenzáló utópia".[18] Legfőbb célja, különösképpen a történelmi regényeiben, az, hogy az olvasót arra ösztönözze, hogy a történelmi tényeket ne mindenféle fenntartás nélkül fogadja el, gondolja azokat bátran újra. S annak ellenére, hogy Camilo Castelo Branco és Raul Brandão nyomát követve kezdett el írni, ahogy az a fenti példákon át érezhető, amit létrehoz, mégis valami egészen új. Brandãót a modern portugál próza egyik első képviselőjeként említik, aki forradalmasítja a portugál regényt, és Bessa-Luís lesz az, aki folytatja ezt az utat.

A történelmi regényt „hibrid műfajnak" nevezi Maria de Fátima Marinho, amely „transztemporális funkciót tölt be saját kora és az elmúlt idők között".[19] Martin Kuestert idézve az alábbi módon jellemzi: „ami a történelmi regényt történelmivé teszi, az a történelem fogalmának aktív jelenléte mint alakító erő – amely nemcsak a regény szereplőire, hanem a regényen kívül a szerzőre és az olvasókra is hat".[20] A történelmi regény a 18. század végén jelenik meg először, amikor a korabeli írók nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a történelemnek, és elkezdik részletesen bemutatni műveikben a történelmi eseményeket, régmúlt idők szokásait, hogy milyen ruhákban jártak az emberek és milyen volt a környezet, melyben éltek, mindezt a lehető legvalósághűbben.

Walter Scott (1771–1832) alkalmazta először tudatosan ezeket a követelményeket.[21] Őt tekintik a hagyományos történelmi regény egyik első képviselőjének, és a 19. századi Portugáliában is az ő mintáját igyekeznek követni, hogy a múltat a lehető legpontosabban bemutathassák. A holland irodalmár, Elisabeth Wesseling kiemeli, hogy a scotti történelmi regénynek nem állt szándékában „leplezni saját fikciós jellegét", célja az volt, hogy bemutassa a hétköznapi emberek mindennapi életét, és a „történelmi ismeretek terjesztéséhez" is hozzá kívánt járulni, Scott ugyanis azon a véleményen volt, hogy ezen regényeknek lehet egyfajta

18 Lourenço, *I. m.* 309.
19 Maria de Fátima Marinho, *O Romance Histórico em Portugal*, Campo das Letras, Porto, 1999, 12.
20 Marinho, *I. m.*, 12–13.
21 Elisabeth Wesseling, *Writing History as a Prophet,* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1991, 27.

tanítói jellege.[22] A skót író úgy határozta meg regényét, mint „fiktív elbeszélés, amely a történelmen alapul", és néha ugyan kismértékben, de megváltoztatott bizonyos történelmi tényeket, hogy érdekesebbnek tűnjön a cselekmény, ám alapvetően nem akart a történelemmel ellentmondásba kerülni. Éppen ezért inkább fiktív szereplőket helyezett az események középpontjába, így „a történelmi szereplők csak alkalmanként jelentek meg", afféle mellékszerepben.[23] Ezeket a tulajdonságokat azért fontos kiemelni, mert a modern és posztmodern történelmi regényben ez a nézőpont meglehetősen átalakul.

Ha egy mondatban szeretnénk összefoglalni, hogy mi a legfőbb különbség a hagyományos, a modern és leginkább majd a posztmodern történelmi regény között, megállapíthatjuk, hogy míg a tradicionális változatban a múlt feleleventésének volt egyfajta szórakoztató vagy épp tanító jellege, és a múltat sokszor idealizálva mutatták be, addig a modern történelmi regényeket alkotó kortárs írók előszeretettel szemlélik és kommentálják kritikus szemmel a történetírást a „történelmi tudás természetének és funkciójának vizsgálatával"[24] egyetemben. Az első változások már a viktoriánus korban elkezdődtek, ugyanis a korabeli kritikusok nehezményezték, hogy Scott karakterei nem eléggé kidolgozottak, kissé felületesnek tartották őket. A másik kritika az anakronizmusokkal és azzal kapcsolatos, hogy véleményük szerint Scott sok kronológiai hibát vét. Wesseling ezekből a változásokból kiindulva egy másik viktoriánus igényre hívja fel a figyelmet, miszerint nem volt elég a szereplők külső körülményeit bemutatni, hanem fontos volt „erkölcsi éleslátást is tanúsítani", amikor a szereplőkben végbemenő lelki jelenségek és folyamatok kerültek elemzésre.[25] Wesseling szerint ezek a kritikák és különösen a pszichológiai ábrázolás hiánya azok az okok, amelyek arra ösztönzik az írókat, hogy vagy elhagyják ezt a műfajt, vagy más alternatívákat kezdjenek használni, mint amilyeneket Scott használt.[26] Ezek az „elégedetlenségek," amelyek a 19. század végén kezdtek megjelenni, a 20. században tovább erősödnek, azt állítva, hogy a skót modell pszichológiailag nem eléggé kidolgozott.

Wesseling a posztmodern újítások előfutáraiként említi Virginia Woolfot és William Faulknert, mégpedig két jellemző okán: egyrészt

22 *Uo.,* 33.
23 *Uo.,* 41, 46
24 Elisabeth Wesseling idézi Maria de Fátima Marinho, *O Romance Histórico em Portugal*, Campo das Letras, Porto, 1999, 37.
25 Wesseling, *I. m.,* 52–56.
26 *Uo.,* 55–56., 58.

azt a törekvést említi, miszerint az írók a szereplők egyéni tudatában minél jobban elmélyülnek, másrészt a történelem szubjektivizálását emeli ki.[27] A tényleges törés azonban a posztmodernizmussal jön el, s itt feltétlenül ki kell emelni a kanadai irodalmár, Linda Hutcheon általános jellemzését a posztmodern és a történelem viszonyáról. Hutcheon kiemeli, hogy a posztmodern fő gondolata a „kritikai reflexió" és a kritikai újraértékelés, amely soha nem nosztalgikus visszatérés vagy visszaemlékezés.[28] Ez a megfigyelés azért kulcsfontosságú, mert a hagyományos történelmi regénynek egyik alapvető tulajdonsága, hogy a múltat idealizálja, és ez a sajátosság a kortárs történelmi regényben megváltozik. A kortárs regények, s itt kiemelhető Agustina Bessa-Luís is, nem idealizálják a történelmet, sem pedig a történelmi szereplőket. Éppen ellenkezőleg, az a céljuk, hogy az olvasót másfajta gondolkodásra ösztönözzék. Amikor kritikai újraértékelésről beszélünk, számos portugál történelmi regényben észrevehetjük, hogy parodizálják a történelmet, például a fontos hódításokat is – amelyek hozzájárultak a már elemzett Portugál Gyarmati Birodalom képéhez –, vagy éppen fordítva: dicsőséges, gazdag hódító helyett elszegényedett és megtört gyarmatosítóként mutatják be a visszatérő portugálokat. Felmerülhet a kérdés, hogy a paródia ilyen jellegű használata nem járul-e hozzá a már ismert történelmi kép lerombolásához, elferdítéséhez. A paródia Hutcheon szerint „az önreflexió egy modern formája", amelynek célja, hogy megörökítse és egyben megkérdőjelezze a múltat, s az irodalmár éppen e miatt a kettősség miatt ezt nevezi „posztmodern paradoxonnak".[29]

A kortárs történelmi regénynek tehát, a scotti változattal ellentétben, már nincs nevelő jellegű szándéka. A linearitás a posztmodern változatban nem játszik döntő szerepet, az író a múlt saját értelmezését kínálja, nem törődve a kronológiával, ezért az anakronizmusok sem számítanak már hibának. Fő célja a kortárs történelmi regénynek, s így magának Bessa-Luísnak is az, hogy az olvasó elkezdjen kritikus szemmel olvasni és megkérdőjelezni a hagyományos történelemképet. Ehhez a megkérdőjelezéshez az egyik gyakran használt forma a paródia, amelynek a célja, a látszat ellenére, a történelem megörökítése és nem annak megsemmisítése. Ez a szándék teszi kétértelművé a posztmodern történelmi regényeket. Az írónő számtalan prológusában kifejti, milyen részletes

27 *Uo.*, 75–77.
28 Linda Hutcheon, *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction,* Routledge, New York – London, 1988, 4.
29 *Uo.*, 126.

kutatómunkát végzett ahhoz, hogy az adott történelmi személyt minél valósághűbben ábrázolja, ugyanakkor több lehetséges magyarázatot is felvet, amikor a szereplők szándékait mutatja be.

Az 1979-ben megjelent *Fanny Owen* az egyik első történelmi regénye, amely több olyan tulajdonsággal is rendelkezik, ami a többi Bessa-Luís regényre nem jellemző. Az egyik legfontosabb, hogy zárt szerkezetű, azaz van konkrét eleje és vége is a történetnek. Ez talán azzal is magyarázható, hogy a portugál rendező, Manoel de Oliveira, miután felkérte az írónőt, hogy írja meg a párbeszédeket a Fanny Owenről szóló filmjéhez, végül a teljes történetet megírta. Talán emiatt is volt szükséges, hogy a történet lezárásra kerüljön. A regény főszereplői, a már említett író, Camilo Castelo Branco, Fanny Owen és José Augusto Magalhães Pinto mind létező személyek voltak. Az írónő, hogy a párbeszédei minél hitelesebbek legyenek, Fanny Owen és Magalhães Pinto naplóit tanulmányozta, ami pedig Castelo Brancót illeti, az író regényeiből és feljegyzéseiből merített ihletet. Ezenkívül Castelo Branco egyik kisregényét is felhasználta, melyben az író saját maga beszéli el kapcsolatát Fannyval, és saját maga publikálja levelezését José Augustóval.

A történet három fejezetből áll. Az elsőben megismerjük a főszereplőket és a Camilo Castelo Branco és José Augusto közti ellentétet. A másodikban a szerelmi szál bontakozik ki José Augusto és Fanny között, illetve itt José Augusto és Castelo Branco már barátokként jelennek meg, és előbbi elmeséli Castelo Brancónak azon tervét, hogy megszökteti Fannyt, ami újból konfliktushoz vezet köztük. A harmadik fejezetben megtörténik a lányszöktetés és a házasság is, azonban egy rövid harmonikus időszak után Castelo Branco beavatkozása miatt az események tragikus fordulatot vesznek.

Ahogy már említettem, ez a regény merőben eltér a többi Bessa-Luís-műtől. Az írónőre jellemző, hogy női karakterei igencsak erős személyiséggel rendelkeznek, bár nincsenek idealizálva. Fanny ezzel szemben, köszönhetően a kornak is, amelyben született, teljesen romantikus karakter, aki ki van téve az őt körülvevő férfiak erősebb akaratának. Érdekesség, hogy bár Fanny a címszereplő, mégsem ő van a történet középpontjában. A fókuszban az emberi kapcsolatok állnak, Fanny és José Augusto szerelme, valamint Castelo Branco és José Augusto kétértelmű kapcsolata, amely az egyik percben barátság, a másikban pedig ellenségeskedés, illetve egyfajta harc Fannyért. Ahogy azt jelen írásban már többször kiemeltem, Bessa-Luís előszeretettel

kérdőjelezi meg a tényeket, ami a posztmodern történelmi regény egyik fő jellemzője, és sokszor különböző hipotéziseket kínál a felvetett kérdéseire. Az írónő karaktereit bemutatva gyakran nyúl a pszichoanalízishez, azonban fontos megemlíteni, hogy mindezt egyfajta töredezettséggel teszi. Ez azt jelenti, hogy részben megismerjük a szereplők érzéseit, bizonyos gondolatait, ám állandó félbeszakításokkal, Bessa-Luís csupán részleteket tár fel az olvasó előtt. A fő kérdés a műben, hogy mi motiválhatta Castelo Brancót abban, hogy szánt szándékkal beavatkozzék José Augusto és Fanny házasságába, amikor tudta, hogy ez milyen következménnyel jár majd.

Az írónő nem tesz fel kérdéseket, és nem is kínál válaszokat, hanem arra ösztönzi az olvasót, hogy önmagától lehetséges magyarázatokat keressen a történtekre. Agustina Bessa-Luís egyik sajátossága az a különleges írásmód, ami az olvasót arra sarkallja, hogy tovább gondolkodjon, és merjen kételkedni. Számos történelmi regényében vet fel különböző hipotéziseket, ami bizonyos szereplők szándékait vagy épp érzéseit illeti, és azokra kínál válaszokat is. Azért szükséges a többes szám használata, mert a válaszok különbözőek, és gyakran ellentmondanak egymásnak.

Bessa-Luís műveit olvasni néha igencsak kihívásokkal teli, ám mindenképpen megérné magyarul is bemutatni, ugyanis az egyedi világ, amelyet létrehoz műveiben, és a különleges elbeszélésmódja bizonyára elgondolkodtatná az olvasni szeretőket.

Fekete-Nagy Fanni

ALLÚZIÓK SZÖVETE EILÉAN NÍ CHUILLEANÁIN KÖLTÉSZETÉBEN

Eiléan Ní Chuilleanáin a kortárs írországi irodalmi élet kiemelkedő alakja, eddigi életműve nemcsak költőként, hanem egyetemi tanárként, kutatóként, műfordítóként és szerkesztőként is jelentős. A magyar olvasók a Kabdebó Tamás által szerkesztett, *Harminc vers* címen 2003-ban megjelent kötetből ismerhették meg költészetét,[1] emellett ő volt a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia által szervezett Seamus Heaney emlékelőadás-sorozat meghívott előadója 2017-ben. Visszafogott nyelvezetű versei sokszor az egyszerűség látszatát keltik, ám már korai költészetében is észlelhető a rá jellemző rejtett összetettség. Fontos visszatérő témái a jelen kapcsolata a történelmi múlttal, a női alakok reprezentációja az irodalomban, a képzőművészet, valamint a hit és az ír katolicizmus ellentmondásos hagyatéka. Versei nagyon ritkán követnek kötött versformát, rímeket csak elvétve alkalmaz, költői képei is inkább nevezhetők kifinomultnak és aprólékosnak, mintsem meglepőnek vagy díszesnek. Faragó Borbála több tanulmányában is meggyőzően érvelt amellett, hogy Eiléan Ní Chuilleanáin költészetének egyik központi eleme az elhallgatás, és hogy verseiben a lényeget sokszor éppen a kihagyott, fel nem fedett részletek jelentik.[2] Jelen tanulmányban az allúzióval, mint Eiléan Ní Chuilleanáin költészetének másik meghatározó szervezőelvével foglalkozom. Olvasatomban az utalások Ní Chuilleanáin költészetében nem csupán költői eszközök, hanem verseinek alapvető építőelemei. Carmela Perri, az allúziót definiálni és kategorizálni törekvő 1978-as tanulmánya végén felveti, hogy az utalásokat nemcsak költői eszköznek (az ő megfogalmazásában „technique of literature"), hanem, például az allegória mintájára, műfajnak is kellene tekintenünk. Ilyen módon – Perri szerint – nemcsak allegorikus versről, hanem „utalásos versről" vagy „utalásos regényről" is beszélhetünk („allusion-poem"

1 Eiléan Ní Chuilleanáin, *Harminc vers*, ford. és szerk. Kabdebó Tamás, Editio Plurilingua, Budapest, 2003. A versek részleteit lentebb ebből a kötetből idézem.

2 Faragó Borbála, *„Alcove in the Wind:" Silence and Space in Eiléan Ní Chuilleanáin's Poetry,* Irish University Review 37. (2007/1.), 68–83.; Uő., *„Watch me wherever I go": Ambivalence and Misdirection in Eiléan Ní Chuilleanáin's Poetry = Place and Memory in the New Ireland*, szerk. Britta Olinder – Werner Huber, Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2009, 101–111.

és „allusion-novel"), amennyiben a műnek meghatározó jellemzője az utalásokkal átszőtt nyelvezet.[3] Értelmezésemben Ní Chuilleanáin költészete ilyen értelemben vett „utalásos költészet", miszerint versei nagy részének jellegzetes rendezőelve az utalások használata, melyet két verselemzésen keresztül fogok szemléltetni.

Természetesen az allúzió sokféle formát ölthet egy szövegben, és magának a fogalomnak is számos definíciója létezik.[4] Eiléan Ní Chuilleanáin költészetének nemcsak gyakoriságuk, hanem éppen sokszínűségük okán is meghatározó elemei a költő által a versekben aprólékosan összefűzött utalások. Az általa alkalmazott allúziók mind alakjukat, mind forrásszövegeiket tekintve rendkívül sokfélék. A költő verseiben szinte minden elképzelhető szövegszinten jelennek meg utalások. Bár gyakoriak a Dávidházi Péter által „kifejezéskénti bedolgozás"-nak fordított,[5] úgynevezett „phraseological adaptation"[6] jellegű utalások, amikor egy korábbi szöveg rövid, jellemző részlete jelenik meg az utalást tartalmazó vers szövegébe beágyazva, Ní Chuilleanáin több, főleg korai verse korábbi irodalmi művek hosszabb részleteinek átdolgozásán alapszik, vagyis ezek a szövegrészletek pretextussá, előszöveggé válnak a vers egészére nézve. Jó példák erre a Ní Chuilleanáin első kötetében, az 1972-es *Acts and Monuments*ben[7] megjelent *A második utazás* [The Second Voyage], illetve az *Odüsszeusz a nők árnyaival találkozik* [Odysseus Meets the Ghosts of the Women] című versek, melyek az Odüsszeia egyes részeinek átiratai, vagy a *Túlélők* [Survivors] című, szintén korai vers, mely Noé bárkájának 1Mózes 7–9. fejezetbeli történetét értelmezi újra. Utalásos költészetének egyik érdekessége, hogy az ilyen, egy hangsúlyos előszövegre támaszkodó verseiben is előfordulnak más szövegekre utaló rövidebb részletek, melyek ilyenformán párbeszédbe lépnek a vers egészén végigvonuló hosszabb pretextusokkal. Egy-egy versben tehát nem csupán egy korábbi szöveget használ fel, hanem sokszor meglepő kapcsolatokat teremt az irodalmi hagyomány különböző szövegei között. Ezenfelül szintén fontos jellemzője Ní Chuilleanáin költészetének, hogy egyes verseskötetei, más kortársaihoz viszonyítva,

3 Carmela Perri, *On Alluding*, Poetics 7. (1978/3.), 289–307.
4 Magyarul az allúziókról és az intertextualitás definiálásának kérdéseiről lásd: Kulcsár-Szabó Zoltán, *Intertextualitás: létmód és / vagy funkció?*, Irodalomtörténet 1995/4., 495–541. Angolul a kérdésről lásd még William Irwin, *What is an Allusion?*, The Journal of Aesthetics and Art Criticism 59. (2001/3.), 287–297.
5 Dávidházi Péter, *„Vagy jőni fog": Bibliai minták nemzetiesítése a magyar költészetben*, Ráció, Budapest, 2017, 403.
6 Gregory Machacek, *Allusion*, PMLA 122. (2007/2.), 522–536.
7 Eiléan Ní Chuilleanáin, *Acts and Monuments*, Gallery Press, Dublin, 1972.

témájukat tekintve meglepően egységesek. Az egyes kötetek verseiben gyakran megfigyelhetőek egymáshoz kapcsolódó, visszatérő témák, illetve motívumok. A kötetek ilyen értelemben vett koherenciáját erősítik több esetben a kötet címében található utalások. Erre talán az egyik legszembeszökőbb példa a költő 1994-ben megjelent *The Brazen Serpent* [A rézkígyó] című kötete, ahol a költő a címbeli utalás alapjául szolgáló ószövetségi idézetet (4Mózes 21, 6–9) a kötet mottójaként is feltüntette. A kötetcímek Ní Chuilleanáinnál általában kijelölik a kötet központi szövegét is, amely az 1994-es kötet esetében *Az igazi* [The Real Thing] című vers. A bibliai mottó, valamint a központi vers által kijelölt témák pedig *The Brazen Serpent* [A rézkígyó] című kötet többi versében is vissza-visszaköszönnek. A különböző szövegszinteken együttesen jelen lévő utalások Ní Chuilleanáin költészetében folyamatosan kölcsönhatásba lépnek egymással a versekben, és kölcsönösen befolyásolják egymás lehetséges értelmezéseit. Ezek által a kölcsönhatások által jön létre a költő jellegzetesen rétegzett, utalásos költészete.

A fentiekre példaként Eiléan Ní Chuilleanáin két versében vizsgálom az utalások és előszövegek összjátékát. Bár az itt elemzett versek, *A második utazás* [The Second Voyage][8] és az *Imádság a tél közepén* [A Midwinter Prayer][9] a költő legelső, 1972-es kötetében jelentek meg először, az utalások használatának átfogó jellemzői az egész életműben, az ez idáig utolsó, 2019-es kötet verseiben is megfigyelhetőek. Fontos megjegyezni azt is, hogy bár ebben a két példában elsősorban ókori görög, bibliai, illetve középkori ír szövegekre történnek utalások, általánosságban elmondható, hogy Ní Chuilleanáin a forrásszövegek nagyon gazdag tárházával dolgozik az ókori mitológiától kezdve a kora újkori angol költőkön keresztül Baudelaire-ig. Az azonban ezekben a versekben is jól látszik, hogy a költő előszeretettel kombinálja a különböző forrásokra való utalásokat, és sokszor éppen ezek által a gyakran meglepő szövegközi kapcsolatok által értelmezi újra a forrásszövegeket.

A második utazás című vers előszövege Teiresziász Odüsszeusznak szóló jóslata az *Odüsszeia* tizenegyedik énekéből. Az eposz szövegében szereplő jóslat szerint Odüsszeusznak Ithakába való hazatérése után újabb utazásra kell majd indulnia, ezúttal a szárazföld belsejébe egy evezővel a vállán, hogy végleg megbékíthesse Poszeidónt. A homéroszi

8 Ní Chuilleanáin, *Harminc vers,* 20–21.
9 *Uo.*, 45–49.

szövegben Teiresziász egyértelműnek és teljesíthetőnek tünteti fel Odüszszeusz feladatát: „Íme, világos jelt mondok, nem véted el akkor. / Majd amidőn egy más vándor jő szembe veled s szól: / magszóró a lapát, mit fényes válladon őrzöl, / akkor a jó evezőt szúrd nyomban a földbe, Poszeidón / istennek pedig ott áldozz remek áldozatokkal […].”[10] Ní Chuilleanáin versének második, középső versszakában felidézi Teiresziász jóslatát Odüsszeusz szemszögéből, aki mintegy az indulás előtt elképzeli, hogyan fogja teljesíteni a küldetését. A vers első és harmadik versszakai ezzel szemben szabadabban nyúlnak a vers homéroszi előszövegéhez, és Odüsszeusznak a tengerrel való, feloldhatatlanul ellentmondásos kapcsolatát mutatják be. A középső versszakot keretbe foglaló részek szerint Odüsszeusz mindenáron meg akarja szelídíteni vagy inkább le akarja igázni az itt különféle állatokhoz hasonlított tengert. A harmadik versszakra azonban a hős Odüsszeusz megtörni látszik a tengerrel szembeni küzdelmében: „Arcát ellepték a könnyek, ízük olyan volt / mint a támadó tenger, mint önnön izzadságcsöppjei.” Így tehát a vers első és harmadik versszakai, amelyek keretbe foglalják a közvetlenül a homéroszi szöveghez kapcsolódó középső részt, kétségbe vonják Odüsszeusz szilárdnak tűnő elhatározását és a második utazásról szóló jóslat beteljesíthetőségét. A vers befejezése azt sejteti, hogy Odüsszeusz soha nem fogja tudni kivonni magát a tenger befolyása alól, és végső soron a tenger fog győzedelmeskedni az őt leigázni törekvő hős felett.

A második utazás című vers további érdekessége, hogy az első versszakban az Odüsszeusz szemszögéből írt szövegbe a költő belesző egy bibliai utalást is: „Úgy vélte, ha a hullámokban jó érzés lenne / Kicsorbulnának, behorpadnának ütései nyomán / Nevük is lehetne, mint Ádám vadállatainak.” Bár az ókori eposz kontextusában a rövid utalás 1Mózes 2,19-re anakronisztikusnak és oda nem illőnek tűnhet, közelebbről vizsgálva ez az utalás fontos aspektusaira világít rá a versbeli Odüsszeusz természettel való kapcsolatának. A névadás hatalmat, alá-fölé rendeltségi viszonyt jelölő gesztusa azt jelzi, hogy Odüsszeusz a saját hatalmában állóknak akarja tekinteni a tenger hullámait, azt kívánja, hogy azok engedelmeskedjenek neki, akár a háziállatok. Ezt támasztja alá, hogy néhány sorral később birkákhoz hasonlítja a hullámokat. Ugyanakkor a bibliai utalás eredeti kontextusában a névadás nem pusztán a hatalom kifejezése. 1Mózes 2,15 szerint az embernek feladata van az éden

10 Homérosz, *Odüsszeia,* ford. Devecseri Gábor, Interpopulart, Szentendre, 1993.

kertjében: „hogy művelje és őrizze" azt.[11] Eszerint az ember felelősséggel tartozik a teremtett világ iránt. A versben Odüsszeusz ezzel szemben láthatóan erőszakkal próbálja hatalma alá hajtani a tengert, így nem csoda, hogy „a víz forrongott hajója teste alatt". A vers tehát a bibliai utalás segítségével nemcsak túlzottan magabiztosnak, hanem erejével, hatalmával visszaélő embernek festi le az Odüsszeia hősét.

Ní Chuilleanáin verse tehát nem csupán adaptálja az ókori eposz egy részét, hanem párbeszédbe lép a korábbi művel, és a jóslat motívumát felhasználva továbbgondolja az Odüsszeia történetét. *A második utazás* című vers azért is tekinthető fontosnak Ní Chuilleanáin életművében, mert jól mutatja a költőnek az irodalmi hagyományhoz való kettős viszonyulását. A vers nem egyszerűen tiszteleg a homéroszi hagyomány előtt, hanem megkérdőjelezi az azóta sztereotípiává vált leleményes, magát minden helyzetből kivágó, saját sorsát kezében tartó mitikus hős alakjának befolyását. Az irodalmi hagyomány jól ismert elemeinek új szemszögből való felidézése, illetve azoknak az allúziók komplex használatán alapuló megkérdőjelezése és újraértelmezése későbbi verseiben is vissza-visszatérő jellegzetessége Ní Chuilleanáin költészetének.

*A második utazás*hoz hasonlóan az *Imádság a tél közepén* című, hosszabb versben is nagyon régi, az ír kultúrában és irodalomban fontos szerepet játszó szövegekhez nyúl a költő. Itt azonban ahelyett, hogy egy előszöveg képezné a vers alapját, a költő több különböző szöveg részleteit és motívumait ötvözi egységes, gazdag költeménnyé. Az *Imádság a tél közepén* című versben egy névtelen, titokzatos száműzött utazik téren és időn át, hogy elérje az „Istenhozzádi szigetek"-et, amelyek valahol messze nyugaton fekszenek. A verset és a vándor útját egymást követő évszakokra és időpontokra történő utalások tagolják novembertől májusig haladva. A vers azonban nem csak egy félévnyi időt ölel fel, mert különböző előszövegek segítségével a költő egy századokon átívelő kulturális utat is ábrázol a kereszténység előtti Írország hiedelemvilágából indulva a kereszténység térnyerésén át egy elképzelt, harmonikus jövendőig. A vers két legfontosabb előszövege Ézsaiás könyvének 11. fejezete és az *Immram Brain* című középkori ír elbeszélő költemény,[12]

11 Szent István Társulati Biblia, Szent István Társulat, Budapest, 2011. Lásd: https://szentiras.hu/SZIT.

12 A teljes mű ír nyelven és angol fordításban itt olvasható: https://iso.ucc.ie/Immram-brain/Immram-brain-text.html. Az angol fordítás a következő: Kuno Meyer, *The Voyage of Bran son of Febal to the land of the living*, David Nutt, London, 1895, 1. kötet, 2–34.

melyek a vers képrendszerének alapját adják. Emellett az ír mitológia egy fontos szereplőjére, Fionn Mac Cumhaill-ra, valamint Lukács és Máté evangéliumainak 2. fejezetére is történik utalás a vers fontos fordulópontjain. A leegyszerűsítve pogánynak és kereszténynek nevezhető forrásszövegek azonban nem alkotnak éles ellentétet a versben, hanem együttesen válnak a vers narratívájának fontos építőelemeivé. A különböző eredetű kulturális hagyományok tehát kölcsönhatásba lépnek a vers szövegén belül, de az előszövegek által Ní Chuilleanáin arra is felhívja a figyelmet, hogy ez a jelenség sem új keletű: az *Immram Brain* című költeményben is már jellegzetes módon keverednek a keresztény hitvilág és a kereszténység előtti mitológia elemei.

A száműzött vándor alakja, a vágyott úti cél, a nyugaton fekvő, földi paradicsomnak tűnő szigetek és maga az utazás motívuma kötik Eiléan Ní Chuilleanáin versét az *Immram Brain* című, 8. századi ír elbeszélő költeményhez, valamint tágabb értelemben a népszerű középkori irodalmi műfajhoz, az immramhoz.[13] Ezeknek a műveknek a hősei utazók, akik Írországtól nyugatra hajóznak, és útjuk során különféle varázslatos kalandokat élnek át. A műfajra jellemző az epizodikus szerkezet és a keresztény és pogány elemek keveredése, ami szintén elmondható Ní Chuilleanáin verséről. Az *Immram Brain*ben a főhős, Bran, egy titokzatos látomás hatására útitársaival nyugatra hajózik, míg több kaland után elérik a Nők szigetét, ahol időtlen boldogságban élhetnek, és semmiben sem szenvednek hiányt. Később azonban az egyik utazót gyötörni kezdi a honvágy, és meggyőzi Brant, hogy legalább egyszer, utoljára látogassák meg ismét Írországot. A Nők szigetének királynője figyelmezteti őket, hogy ha elérik Írországot, a hajóban kell maradniuk, nem léphetnek a partra, különben soha nem térhetnek vissza a szigetre. Ám Írországot elérve Bran honvágytól szenvedő társa a figyelmeztetésről megfeledkezve a partra ugrik, ahol a teste porrá válik, mintha régen halott lenne. Ní Chuilleanáin versében a száműzött akár Bran is lehetne, aki kétségbeesetten próbál visszajutni a Nők szigetére, ahol nincsen szenvedés és nem múlik az idő. Az átfogó párhuzamok mellett szövegszinten több hasonló motívum, például a negyedik versszakban a hullámokon ringó szigetek és a gyümölcstől roskadozó faágak is előszövegéhez kötik az *Imádság a tél közepén* című verset. Ní Chuilleanáin verse azonban több fontos eltérést mutat az *Immram Brain*hoz képest:

13 A műfajról bővebben lásd David N. Dumville, *Eachtrae and Immram: Some Problems of Definition*, Ériu 27. (1976), 73–94.

a száműzött útja nem tengeren, hanem szárazföldön zajlik, és a Nők szigetének időtlenségéhez képest a költőnő versében nagyon is jól láthatóan telik az idő.

Az első versszak egyértelműen meghatározza a száműzött utazásának kezdetét: „Samhain előestéjén Fionn egy éjen át / Állt a Nagykirály előcsarnokában, nyitott szemmel / Hallgatta a tűzre, zenére felfegyverzett démonokat." Samhain a mai halloweennek megfeleltethető ünnep ír neve, vagyis október 31-ének éjjeléről van szó, amikor a hiedelmek szerint megnyílik a kapu az élők világa és a túlvilág között. A sorok az ír mitológia finn mondakörének egy fontos történetére utalnak, a hős Fionn Mac Cumhaill első hőstettére, amikor sikerült megvédenie a Nagykirály csarnokát egy démontól, mely azelőtt évről évre felgyújtotta azt.[14] A vers az utaláson keresztül nemcsak egy időpontot jelöl meg, hanem megidézi a túlvilággal kapcsolatos kereszténység előtti ír hiedelmeket is. A vers folytatásában a negyedik versszakban a holtak sírjaira boruló levágott virágok képe már inkább a Samhain ünnep későbbi keresztény megfelelőjét, a halottak napját jeleníti meg. Az ötödik versszakban pedig már az utolsó ítélet vasárnapjáról van szó, mely a liturgikus naptár szerint az advent előtti utolsó vasárnap november végén. Noha a pogányság hiedelmei után a keresztény hit elemei is megjelennek, a vers elején felidézett ünnepek mind valamiképpen a halálhoz és a túlvilághoz kapcsolódnak.

A vers közepének fordulópontja a tizenegyedik versszakban található: „A hidegben, romok közt szült a lány; / A fagy visszhangozza az égi angyalok szavát, / A hideg csillagok tömjénnel, arannyal / Szolgáltak. A hó megkímélte a magot. / Az év fordult, új születést hozott." Ha ennyiből nem lenne felismerhető, a következő versszak elején a csillag és az istálló említése teszi egyértelművé az utalást Krisztus születésére. Ní Chuilleanáin tömör költői összefoglalója vegyíti a Lukács 2,1–20 és Máté 2,1–11 leírásait: az angyalok szózata a pásztoroknak Lukács evangéliumában szerepel, míg az arany és a tömjén, a napkeleti bölcsek ajándékai, Máténál. A költő hasonlóan használja fel Jézus születésének történetét, mint a mondát Fionn Mac Cumhaill-ról. Az utalás mindkét esetben egy hosszabb, több változatban létező történet néhány soros, kulcsszavakra támaszkodó megidézése, amely egyben egy időpontot és egy nagy jelentőségű ünnepet is jelöl. Karácsony ünnepe ebben a kon-

14 A monda magyarul itt olvasható: Augusta Gregory, *Istenek és harcosok*, ford. Erdődi et al., szerk. Pődör Dóra, General Press, Budapest, 2006, 172–179.

textusban a kereszténység kezdetét jelképezi, a Megváltó születésének leírása pedig szemben áll a vers első felének halállal kapcsolatos motívumaival. Ez azonban még nem hoz azonnali megváltást a száműzött számára, aki tavasszal tovább bolyong az elveszett szigetei után vágyakozva. Végül a vers utolsó versszaka visszautal a hó által megkímélt magra: „A decemberi halott földbe hullatott magocska / Virágzó fává nőhet május havára." Fontos itt kiemelni a feltételes mód használatát, mivel a korábbi részekkel szemben az utolsó versszak nem múltbéli eseményekről, hanem végig jövőbeli reményről beszél. A száműzött továbbra is csak álmodozik egy új, békés világról, ahol „A szeretet helyet kap és az ember is".

A vers különböző motívumait és utalásait a másik hosszabb előszöveg, Ézsaiás könyvének 11. fejezetének segítségével kapcsolja össze a költő. Az ószövetségi szövegrészben szerepel egy fontos prófécia a Messiásról, melynek beteljesülését a kereszténység Jézus Krisztusban látja. A versben ezáltal kapcsolódik össze az ószövetségi előszöveg a vers közepén található újszövetségi allúzióval. A vers vissza-visszatérő, növényekkel kapcsolatos képrendszerét az *Immram Brain* mellett Ézsaiás 11,1 verse is ihlethette: „Vessző kél majd Izáj törzsökéből, hajtás sarjad gyökeréből."[15] Ebben az igeversben a hajtás vagy vesszőszál a Messiásra utal; míg versében Ní Chuilleanáin földbe vetett maghoz hasonlítja Jézus születését. Az utazás és a szigetek – Ní Chuilleanáin versében valószínűleg az *Immram Brain*ből kölcsönzött – motívuma szintén felbukkan Ézsaiás 11, 11–16 verseiben, ahol az Úr azt ígéri, hogy összegyűjti népét még a tenger szigeteiről is, és ők visszatérhetnek Izráelbe a „föld négy széléről". Az ézsaiási előszövegben megjelenő, hazatérő zsidókban felismerhető a versbeli „száműzött" vándorlása egy megígért földi paradicsom felé. Ézsaiás könyve egy tökéletesen békés jövőről is beszél, melyet a Messiás hoz majd el a földre: „Nem árt és nem pusztít szent hegyemen senki, betölti a földet az ÚR ismerete, ahogyan a tengert víz borítja" (11,9). Az *Imádság a tél közepén* utolsó versszakában egy hasonló új világot láthatunk, ahol „a szeretet is helyet kap és az ember is". Mindez azonban egy jövőre vonatkozó ígéreten alapszik, melyet csak remélni lehet, ahogyan olvassuk a vers utolsó sorában, „ezt kéri az ima".

Ní Chuilleanáin száműzött vándora a kereszténység előtti idők ír mondáinak félelmetes túlvilágképétől indul el a vers elején, de végig

15 Szent István Társulati Biblia, Szent István Társulat, Budapest, 2011. https://szentiras.hu/SZIT.

valami reményteljesebbre vágyik. A kereszténység térhódításával a száműzött előtt egy új túlvilágkép sejlik fel. Ní Chuilleanáin a középkorban lejegyzett *Immram Brain* című elbeszélő költeményhez hasonlóan kombinálja a kereszténység előtti mondák világát a bibliai allúziókkal.[16] A középkori immram előszövegként való használata felhívja rá a figyelmet, hogy ez az a két hagyomány, melyeken a legkorábbi fennmaradt ír irodalmi szövegek is alapszanak. Ní Chuilleanáin előszövegek és rövidebb allúziók újszerű kombinációit hozza létre versében, ezáltal kiemelve a régi szövegek párhuzamait és kapcsolódási pontjait. Így ezek a szövegek az *Imádság a tél közepén* című versben nem a régmúlt relikviáiként tűnnek fel, hanem újra élővé és hatóvá válhatnak a kortárs költő versein keresztül.

Noha Eiléan Ní Chuilleanáin viszonylag rövid versei is igen összetettek, látszólagos egyszerűségük mögött és mélyebb rétegeik sokszor csak többszöri újraolvasásra kezdenek el feltárulni. A versekben előforduló allúziók jellemzően szerteágazó irodalmi háttéranyagot mozgósítanak, és a költemények szövegközi kapcsolatainak feltérképezése általában meglepő összefüggéseket tár fel. Az utalások több szövegszinten együttesen vannak jelen, melyek kölcsönhatásba lépnek egymással, s ezen interakciók pedig áthatják a verseket. Eiléan Ní Chuilleanáin nem öncélúan használja az utalásokat, hanem gyakran nagy hatású régi szövegeket értelmez újra verseiben. Az újraértelmezés sokszor éppen az allúziókon keresztül, a régebbi szövegek párhuzamba állítása vagy összevetése által valósul meg. Eiléan Ní Chuilleanáin már korai verseiben újra és újra felülvizsgálja és kérdőre vonja azokat az irodalmi és kulturális hagyományokat, amelyekre saját költészete is épül. Versei folyamatos párbeszédben állnak saját szövegelőzményeikkel, az allúziók ilyen módon szerves részei és központi építőelemei Ní Chuilleanáin alapvetően utalásos költészetének.

16 Az Immram Brain túlvilágképéről lásd Proinsias Mac Cana, *The Sinless Otherworld of Immram Brain*, Ériu 27. (1976), 95–115.

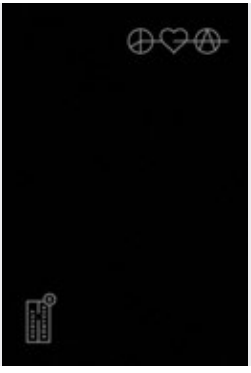

Fischer Botond

Buddha Jazz

Erdélyi Híradó Kiadó –
Fiatal Írók Szövetsége
Kolozsvár, 2022

Nagy Balázs Péter

MENEKÜLÉS A „SZŰKÖS IDŐKBŐL”

Csábító bár a gondolat, de kevésbé célravezető egyetlen verseskötet kapcsán a költészet ontológiai mibenlétével foglalkozni, ha másért nem, hát azért, mivel egy kritika (terjedelmi és műfaji okok miatt) csak durva redukcióval teljesíthetné ezt a célt. De akad másik indok is, mégpedig az, hogy a posztmodernitás (sok más mellett) azt is megtanította, hogy a nagy narratívák korával egyetemben az egységes, integratív lényegszerűség ideje is lejárt, hogy átadja helyét az individuális, önelvű és önértékű különnarratíváknak. Jelenünk – kiábrándult jelen. Kiábrándult mind saját magából, mind múltjából, és éppen ezért képtelen máshogyan viszonyulni jövőjéhez, mint lemondóan, hiszen az anyatejjel szívta magába az iróniát. Természetesen most is léteznek zárványok, amelyek még ha nehezen is, de ebben a kiábrándult korszakban is tartják hitüket, reményeiket. Efféle zárvány például az az egyre erősödő divathullám és tendencia, hogy fiatalok a természethez és a földhöz visszatérve falura, tanyára költöznek a nagyvárosok lármája, ricsaja elől egy nyugodt, egyszerű élet reményében. Oda, ahová nem ér el a kapitalista Moloch

bűze. „Divathullámként" és „tendenciaként" hivatkoztam rá az imént, de igazából kétségbeesett próbálkozásnak kellene nevezni, amely bármennyire tiszteletre méltó, tiszta és jó értelemben véve naiv – a lángoló irónia martalékává lesz. Hiszen legyünk őszinték: kényelmesen iszogatva a Kisüzem, a Nyitott Műhely, a Lumen vagy a Bulgakov asztalainál, ironikus félmosollyal konstatálhatjuk ismerőseink ilyen és ehhez hasonló terveit – nem azért, mert rosszindulatúak, hanem mert zsigerileg kiábrándultak vagyunk. Éppen ezért az ilyesféle próbálkozásokat hajlamosak vagyunk úgy értelmezni, mint amelyek nem vesznek tudomást a realitásról, vagy ki akarják játszani – esetleg egyenesen kizökkenteni – azt a struktúrát, amelynek immanens részét képezi az önmagát is felszámolni tudó akarat. Azaz például ha a kapitalizmus életére törünk, nem tehetjük máshogy, csak a kapitalizmus fegyvereivel, így viszont bárhogyan erőlködünk is, az csak erősíteni fogja nemezisünket. *Kapitalista realizmus* című kötetében Mark Fisher az ehhez a felismeréshez köthető attitűdöt *reflexív impotenciá*nak[1] nevezi, és találóbb megfogalmazást aligha lehetne találni. 1946-ban, Rilke halálának huszadik évfordulóján Martin Heidegger előadásában egy, már a Hölderlin korától elhúzódó világkorszakról beszélt, a „szűkös időről", a „világéj" korszakáról, amelyben „[…] az embernek meg kell tapasztalnia a világ szakadékát, és ki kell bírnia azt".[2]

2022-ben, úgy hiszem, kijelenthető, hogy e világéj (végre?) teljesen kibontakozott, erre maga Heidegger is utal a maga reményteljes (vagy eltagadó, vagy relativizáló) megfogalmazásában: „A világéj talán most a közepe felé tart. E világkorszak talán éppen most válik teljes mértékben szűkös idővé. Vagy talán mégsem, még nem, még mindig nem, a mérhetetlen nyomorúság és minden szenvedés ellenére, a névtelen szenvedés, a tovább burjánzó békétlenség és a növekvő zavarodottság ellenére sem. Nehéz léptű az idő, mert még talán az iszonyat sem képes arra, hogy önmaga számára a fordulat alapja legyen, amíg nem történik fordulat a halandókkal."[3] Számos jel enged arra következtetni, hogy korszakunk a világéj közepébe jutott, hogy azt az örökké kimerevített percet éljük, amikor legnagyobb a sötétség, és a történelem – ha nem is ért véget, de – alig találja haladásának irányát: tapogatózik, relativizál

1 Mark Fisher, *Kapitalista realizmus*, ford. Tillmann Ármin – Zemlényi-Kovács Barnabás, Budapest, Napvilág, 2020, 43.
2 Martin Heidegger, *Költők – mi végre?* = Uő., *Rejtekutak*, ford. Schein Gábor et al., Budapest, Osiris, 2006, 234.
3 *Uo.*, 235.

és ironizál, mint a minden utáni ember, mint mi mindannyian. Csábító bár, de kevésbé célravezető önmagában a költészet lényegéről beszélni a huszonnegyedik órában. De hogy mégis megteszem, annak Fischer Botond *Buddha Jazz* című kötete az oka, illetve a metamodernitásnak az a *konok* értelemkeresése és értelemadása, amellyel a szűkös időt szemléli.

„[…] eljön a pillanat, mikor Sziddhárta is rágyújt / mikor a nap majd nyugaton / mikor apró zsidópuják az égből / mikor halott gyermekeket mos partra a tenger" (*56689639402016* [24]) – fogalmazza versbe Fischer Botond jelenünk léttapasztalatát. Heideggernél pedig ez olvasható: „Mintha ama lényegi viszony számára, amelybe az embert a technikai akarás a létező teljességével szemben belehelyezi, fenntartható lenne valamiféle melléképület az elkülönült tartózkodáshoz, amely többet nyújthatna, mint átmeneti kiutakat, amelyek öncsalásba vezetnek. Ilyen átmeneti kiút a görög istenekhez való menekülés is."[4] És átfordítva a kötetre: menekülés Buddhához, egy ismerős Buddhához, egy már ismerős kultúrkörhöz, hiszen nem Fischer Botond az első, tágan értelmezett nyugati költő, aki kultúridegenként a keleti hitvilághoz menekül: „[…] én vagyok fischer botond, a rák jegyében szü- / lettem, és a legnagyobb félelmem az elrákosodás kínja, / a fizikai fájdalom, lám nincs tetoválásom se, az aszcen- / densem Allen Ginsberg" (*Declarație pe proprie răspundere* [35]). Ginsberg hatása, azaz a beat mint kulturális réteg hatása nemcsak ilyen *literális* síkon mutatható ki a kötetben, de látható egyfajta igény arra vonatkozóan, hogy a *Buddha Jazz* az *Üvöltés* versnyelvét és intencióját imitálja, hogy azt „rekontextualizálja" egyfajta „posztironikus"[5] gesztus égisze alatt. Ilyen gesztusok továbbá azok a túlpörgetett hapax legomenonok,[6] amelyek látszólagos öncélúságuk ellenére nem kizárólag a posztmodern poétikákból jól ismert nyelvjátékot reprezentálják, hanem ezen túlmutatva, az olvasót egyfajta ön-

4 *Uo.*, 256.

5 Mindkét fogalom jellegzetesen metamodern kifejezés, jelentésüket tekintve egészen egyértelműek, amire viszont felhívják a figyelmet, hogy a metamodernitás szándékát tekintve a posztmodernen túli „újkomolyság" jegyében kívánja a világot és annak problémáit szemlélni, arra válaszokat adni. A metamodern fogalmak tisztázásához Robin van den Akker és Timotheus Vermeulen írásai és előadásai ajánlhatók. E ponton szeretném megragadni az alkalmat, hogy köszönetet mondjak Bálint Bernadettnek, aki rendelkezésemre bocsátotta az e témában írt szakdolgozatát, illetve nemegyszer termékeny vitákat folytatott velem.

6 A teljesség igénye nélkül néhány példa: „magányboldogság" (*Kaffka Margit halálára*, [5]), „narancshéjsötét" (*Talán december*, [7]), „testprivilégium" (*Sárga litánia*, [13]) „fából savkarika" (*Buddha Jazz*, [45]).

vizsgálatra késztetve a mindennapok valóságára hívják fel a figyelmet, vagyis azokra az *érzelmi struktúrák*ra, amelyek determinálják a modern ember életét.

Nem lehet nem észrevenni, hogy a kötet heterogenitása mélyén egy alaposan megfontolt koncepció működik (ami egyébként szintén az *Üvöltés*sel rokonítható), hiszen a *Buddha Jazz* két tematikus regiszterben és háromféle kulturális kánonban mozog. Metamodern gesztusként a kötetben kiemelt szerephez jut a világra való rátekintés (*Bolygó, delfinek*; *Black*), amely világnak integratív része a lírai én, aki folyamatosan *oszcillál* az apa és a fiú szerepében a transzgenerációs trauma metaforáját adva. Ez az oszcilláció kimutatható az egyes versekben (*Talán december* [5]; *Apafecnik* [7]; *Daidalosz, a kurva anyád* [10]; *Nikotin* [18]; *Marijuana* [19]),[7] de akár egyetlen versen belül is megtörténik a fiúból apává való „átalakulás”. A *Nikotin* című vers jól reprezentálja, ahogy a lírai én az apaság problémáját tematizálja egy Camus-parafrázissal világítva meg a két szerep közti kapcsolatot („Ma halt meg apám. Vagy talán tegnap, nem is tudom pontosan” [18]). A szöveg első tizenhárom sorában a vers beszélője inkább az apjára emlékező *költő*ként jelenik meg, míg a „Mikor megölelsz valakit, és a péniszeddel érzed a péniszét, akkor egyforma magasak vagytok?” sortól kezdődő passzusban a vers költője apaként realizálódik, aki a fia „zajongása” és „vinnyogása” miatt nem tudja „[…] ezt a kurva verset se megírni így” [18].

„Gépházlüktetés, gáttalan habzsolás / Gyermekem szégyene, gyéren a gyógyulás / Hideglelés, halálvágy, a határ is hol van, hányás” (*Szorongásábécé* [16]). Az idézet a kötet egyik összegző verséből való, amely magába sűríti mind a tematikai, mind a formai diverzitást, amely meghatározza a *Buddha Jazz*t. Szintén olyan szöveg, amely közvetlenül reflektál a mindennapi életből jól ismert érzelmi struktúrákra, azokra a tipikus attitűdökre, amelyeket e világkorszakban mindenki kénytelen megtapasztalni. E ponton viszont mindennél világosabban adja magát a kérdés, miszerint Fischer Botond valamilyen közösség nevében kíván-e felszólalni, természetesen az individualitáson átszűrve azt? Vagy kissé lágyítva: kiknek „szól”, kik az elsődleges címzettjei ennek a kötetnek? Az intellektuális oszcillációt nem csupán a már említett síkon lehet tetten érni, de megmutatkozik abban a három kulturális dimenzióban is, amelyből inspirálódnak a szövegek, illetve ahová a lírai

7 Ez utóbbiról André Ferenc és Horváth Benji remek elemzést rögtönöz a Magyaradás *Lélektréning* című sorozatának egyik részében. Vö.: www.youtube.com/watch?v=1M8fYp7pJgM.

én (olykor-olykor úgy tűnik) elmenekülni vágyik. Az első az abszolút archaikus buddhizmus, főleg Sziddhárta alakja, ami önmagában megnyitja azt az értelmezési keretet, hogy a szövegekben kibomló én folyamatos határhelyzetekben találja magát, fiúból apa lesz, apából költő, költőből újra fiú, és így tovább, ahogyan Sziddhárta is Buddhává „alakult". A második, már ugyancsak említett regiszter a beat és főleg Allen Ginsberg, aki mára egyértelműen a világirodalmi kánon része, ugyanakkor egészen a hetvenes évekig kívülállónak, szubkulturális tényezőnek számított. A harmadik regiszter pedig a hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes évek angolszász alternatív és punk kultúrája (Antisect, Pearl Jam, Kurt Cobain, Courtney Love), amely azt a kívülrekedtséget érzékelteti, amelyet a kötetben megkonstruált lírai én és – induktíve – bármelyik ember érezhet e szűkös időben. Nyilván nem célravezető olvasóközönséget meghatározni a *Buddha Jazz* kapcsán, mivel egyértelműen redukciót feltételezne, amelyet viszont a költészet maga nem viselhet el, mindazonáltal a kötet – újra – ráébreszti az értelmezőt a líra ama sajátosságára, hogy a legszorosabb értelemben véve (persze, hiszen ez immanens lényege) *mindenkit* megszólítani és megérinteni képes, hogy helyettünk, rólunk, értünk *van* (nem lehet eléggé hangsúlyoznom, hogy heideggeri értelemben).

A valósággal való szembenézésnél messzebb már nem lehet menekülni. Mivel a metamodernitásnak nincsenek még egységesen kidolgozott poétikai alapelvei, nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy ez a fajta szembenézés és (ön)reflexió, amely Fischer Botond kötetét jellemzi, tendenciózus lenne.[8] A Hölderlint parafrazeáló Heideggert parafrazeálva nem szükséges feltenni a kérdést, hogy Fischer Botond a szűkös idő költője lenne, mert ebből a szűkös időből nem egyetlen költő egyetlen költészete által vezet kiút. Sokkal inkább a költészet mint olyan képes segíteni abban, hogy a nyomait keresve valódi megoldásokat, ne csak menekülőutakat találjunk – ennek pedig a *Buddha Jazz* is a része.

8 A *Hervay könyvek* első kötetének szerkesztői, André Ferenc és Horváth Benji a *Címtelen föld* című antológia előszavában hosszabban foglalkoznak a metamodernitással. Izgalmas gondolataik közül egyet emelnék ki: „Az én nem individuális entitásként néz körül, hanem rendre univerzalitásra törekszik – miközben tisztában van azzal, hogy minden törekvése a lehetetlent kísérli meg, de azt is tudja, hogy szükségszerű valamerre elmozdulni, ha változást akar." *Címtelen föld – fiatal erdélyi metamodern líra*, szerk. André Ferenc – Horváth Benji, Fiatal Írók Szövetsége – Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2020, 20.

Deres Kornélia

BOX

Jelenkor
Budapest, 2022

Taródi Luca

VISSZABÁBOZNI A TUDATELŐTTIT

„A tudatelőtti felnőtt a gyerekkort bábozza vissza. Visszabánt. / Mosd hát ki hipóval a méhedet. Legyen belül végre csönd. / Legyen itt a kezdet lánya" (*Civil tér,* 74) – írja Deres Kornélia *BOX* című, harmadik verseskönyvében, amely áprilisban jelent meg a Jelenkornál.

A tudat, a tudatalatti absztrakt működéséről, az elme mélyében meghúzódó traumák felszínre bukásáról, megnevezési lehetőségeiről, illetve azok nyomairól szól ez a kötet. Mint egy freudi analízis során, megérteni az álmokat és az emlékeket, majd nyelvileg újradefiniálni lényegünket, felszínre hozni azokat a transzgenerációs mintákat, melyek már születésünk előtt adottak voltak, aztán megküzdeni velük – ezt a feladatot tűzte ki célul a *BOX*. Deres Kornélia legújabb kötetét olvasva, mintha egy éber álomban eltöltött élet groteszk karneválját látnánk elvonulni magunk előtt, mely a tudat legmélyéről indul. Ennek a rögös, személyes harcokkal teli alámerülésnek a legvégén pedig talán ott a feldolgozás, a változás lehetősége.

A cím kettős jelentése utalhat a küzdősportra, valamint a dobozra, melyet *Termékeny düh*[1] című alapos írásában Závada Péter az elmére mint önmagára záródó feketedobozra vonatkoztat, kijelölve a kötet alapvető mozzanatait és helyszínét. A *BOX* hat fejezetből áll (*Rengeteg;*

1 Závada Péter, *Termékeny düh,* alfoldonline.hu/2022/05/termekeny-duh/.

Kérem, fáradjanak ki a történetemből; Lófarkas őseid; Még kifordulnék magamból; Paradise Alley és *[NO] Exit*), melyek gyakorlatilag a traumafeldolgozás, önmegismerés egyes stációit járják be a személyes tapasztalás, emlékek, rokonok – leghangsúlyosabban egy destruktív apa – képét, a társadalom és a külföldi tartózkodás hatásait szem előtt tartva. A könyv mottója egy Kemény István-parafrázis („mert megváltozni öngyilkosság"), mely így szól: „Nem változni: öngyilkosság". Ez a fordított gondolkodásmód az egész kötetre jellemző. Hiszen a gyermeknek nincs más választása, mint beleszületni egy rengeteg erdőbe, melyet ősi szavakból szőttek. (Ahogy a *Rengeteg: át sose vágtad* [26] című versben olvassuk.) Ki kell tehát törni ebből a rengetegből ahhoz, hogy új mintákat, viselkedési sémákat és egyúttal életet nyerjen a fogvatartott. De ez a kitörés kockázatos, hiszen közben önmagát is elveszítheti, épp ezért számos megnevezést, a kötet többi eleméhez hasonló jelzőt láthatunk, mellyel a szubjektum a saját anyagi lényegiségét próbálja meg definiálni, azokat a neveket, jelzőket, amelyeken hívták, és azokat, amelyeknek még hívhatja magát; ilyen például a kis barna, Sámánka, kis hős, kis bogyós, vagy a kis zseni. „Ismerős arcok áznak egy lekésett sorozatban. Hétdecis / fejadagért ropják, mint a betanított vadak. / Olyan ódivatú ez a stíl. Ez a hanyatlás, unásig ismert körök. / Önkéntes ópiátokon lovagolsz tovább. / Te kis hős. Te kis bogyós. / Nem változni: öngyilkosság" (*Egy Kelet-Európai célnak megfelel,* 37). Az állandóság hanyatlás is egyben, olyan állóvíz, mely felszínen tartja a felmenőktől hozott mintákat, és foglyul ejti az emberi testet.

A versek egy énelbeszélői és E/2-es nézőpontból megszólító szubjektum nézőpontjából váltakoznak, mintha maguk a szövegek is párbeszédet folytatnának – nemcsak soronként, önmagukkal, hanem egymással is. „Lehet-e bejárni egy utat, két elmével?" – teszi fel a kérdést a lírai én a *Zsibbadt képek* (49) című versben, utalva arra a megkettőződött állapotra, melynek résztvevői a kötetben végig egyfajta platóni párbeszédbe elegyednek egymással. Habár a mondatok ziláltak, rövidek, és véletlenszerűnek hatnak, az egységes versszerkezet és elbeszélői stílus megalkotja azt a homogén láncolatot, melyre a sokat taglalt öröklődési lánc, tematikai körkörösség is ráerősít. Nem beszélve arról, hogy már a kötet elején tisztázódik, hogy egy gépies test újraprogramozása várható, leválás, harc a traumák erdejéből való kijutásért. Az egységesség révén viszont néhol rigmusszerűek a sorok, ezáltal pedig néhol zsúfolttá, nehezen értelmezhetővé válik a szöveg – noha ennek ellenkezője talán nem is volt cél.

A kötet elbeszélői ideje ehhez mérten a múltba igyekszik, a jelen csak egy megfigyelői nullpontként funkcionál, melyből hátrafelé nyúlnak az elrendezés szálai. A külső, a szubjektum tudatától független idő csak sejthető a test erodálódása révén, a belső, saját időtapasztalat pedig a változás és a bejárt út mértékével és mikéntjével kerül szinkronba. „Kopó fogak közé űrhajózom, húzok / egy testbe bele. Megint. Nyirkos barlang / a szájbolt, nem adnak erre ingyen / semmi szót. Új feladatom kifigyelni / az itt lakókat, akik véresre cincálják / minden alvásomat. Ez már a múlt, / vagy még a jövő?" (*Kötődési rendek,* 28)

Deres előző, *Bábhasadás* című kötete hasonlóképpen testen belüli tájakat járt be, ugyanakkor a *BOX*-ban már inkább a tudatalatti, szellemi terek lassú leválását láthatjuk a test fizikai tereiről, valamint a mondatok is töredezettebbnek, véletlenszerűbbnek hatnak. A *BOX* versvilágára alapvetően jellemzők az erős, drámai kifejezések és a meglepő, reflexív képzettársítások. Az előző kötethez hasonlóan itt is felbukkannak a tengeri élőlények, melyeket a *Litera* hasábjain megjelent interjúban[2] a szerző az elfojtott, tengerszint alá szorított érzelmekkel állít párhuzamba. A biopoétikai vonal, a transzgresszió; a természet és az állattá *leendés,* valamint, ezzel ellentétesen, a test gépivé válása meghatározó a kötet világalkotása szempontjából. A szubjektum gyakran a kultúra révén próbál meg kilépni abból az ösztönök által uralt világból, mely a kulturális berögződések révén eltorzult működési mechanizmusokat kreál, de a várva várt felszabadulást csak a kötődések és elvárások alól felszabadulva hozhatja meg.

A könyvben csupa olyan természetközeli szökésvonalat, tudat alatti safeplace-t láthatunk (az erdő, a mező, a tenger mélye vagy a hegy), melyek keretet adhatnak azoknak az emlékképeknek, melyeket aztán fantasyszerű lényekkel – mint testet öltött traumáival – népesíthet be a szubjektum, vagy éppen el is rejtőzhet ezek közé, ha éppen erre van szükség. „Van valami hirtelen ezekben az erdei terekben. / Körkörös átgondolatlanság. Mégis zöldbe / vezetnek legbékésebb álomképeim, hullámzó / semmiségek felé. Gyalogolok le, / macskalépcsőkön" (*Mániás mező,* 55).

A versvilág totemként megjelenített állatai szintén meghatározóak a feldolgozás szempontjából. Ilyen például a farkas, mely az egyik ciklus (*Lófarkas őseid*) címében is szerepel, valamint a medve, a majom és

2 Kazsimér Soma, *Deres Kornélia: Nem számítanak már a képzelt vagy valós elvárások,* litera.hu/magazin/interju/deres-kornelia-halember-a-bennunk-elo-tudattalan-a-testunkon-keresztul-lelegzo-osleny.html.

a már említett tengeri állatok. Ezek a tulajdonnevesített figurák, állatok gyakran kapcsolhatók a szubjektum felmenőinek megküzdési stratégiáihoz. Míg az egyik oldalon megjelenik az elfojtás, az alkohol, önsorsrontás és a változásra való képtelenség („A megfelelő minőségű elfojtás felér a szesszel, látni ezt a homlokodnak / vonalain" [*Egy Kelet-Európai célnak megfelel,* 37–38]), addig a másik, anyai ágon, a nagyapa személyében felmerül a boksz mint egészséges feszültséglevezetés.

Ez a – nevezzük így – szimbolizmus a kötet egészére jellemző. Érzelmek, ízek, szagok, mozdulatok és abszurd élőlények fogalmi egymásba játszatását láthatjuk, melyek egy összetett képiség felé viszik a megjelenítetteket. Olyannyira, hogy ezek a szinte feldarabolt képek, ezek a snittekből álló részletek kezdenek el dominálni a nyelviség felett. „Lazítsd a nyelved / A tudat elé beparkol egy karaván: / majomfejek burnuszban, bagolycsőr / vörössel kenve, bivalylihegés, / borztunika, totemkacaj. / Piszkos rituálé, zónaidőben" (*Nulladik néző [Árnyék],* 9).

A kötetben feltűnnek olyan alakok, megszemélyesített szervek, akik gátolni szeretnék a változás folyamatát, pártolják az állandóságot. Ilyen például a Szívkirály, a mocskos verőgép vagy a nyestfejű ügynök. De megjelenik néhány pozitív figura is, mint például az Ószeres, aki a régi dolgokon való túladással foglalkozik. Ebből a szempontból hasonlóan jelentős szerepe van a víznek, ez lehet a tenger, egy folyó (a Rajna) vagy éppen magzatvíz, melyből a kötet során többször is „kirántódik" a mesterséges köldökzsinór, jelezve az elválás drasztikus folyamatait. A magzatvíz itt azt a hajdani tengert is jelenti, mely viszszavisz egy szárazföldi lét előtti, ősnyelvi korba, ahonnan kerülőúton kellene újratanulni a beszédet, és emlőssé válni megint.

Bátran beszélhetünk tehát az elemek demokratizációjáról, mint ahogyan a nyelv, a szubjektum és maguk a kötődési formák is anyagivá válnak, a test belseje pedig berendezéssé, mely teret ad a harcnak, az átírásnak, az újratanulásnak, és mint egy színházi díszlet, átrendezhető. „Egy dobozban ébredsz. Jó kis kelés. / Sötéten és pecsét alatt, mint halálhírt / hozó levél. Előbb a pánik. Jól ismert / körvonalai: erő és demonstráció" (*Hibás körök*, 12).

Hasonlóan fontos szerepet tölt be a versekben a mozgás, illetve a hangzó beszéd-zaj közötti különbség. Míg egyik a mélybe zuhanás és a felszínre hozás aktusát segíti elő, addig utóbbi önelterelésként is felfogható – dúdolás, morajlás, zümmögés, tehát a jelentés nélküli, elterelő neszek. Hiszen a cél először az érthető megfogalmazása, a tényszerűségek nyers kimondása.

A kötet utolsó ciklusa, a *(NO) Exit* egyetlen, hosszabb verset tartalmaz, a *Civil tér* címűt, mely így végződik: „Táncolj, medve, táncolj" (75). Mindez arra enged következtetni, hogy ebből a ciklikusságból nem lehet kilépni, de változni, változtatni lehet, és meg is lehet érteni a múltat és a változást. Ennek legcélravezetőbb módja, a „kontroll kocka" (*Hunok ura,* 41): az összegzés révén szerzett ismeret, és az elme tudatos együttműködése az ösztönökkel.

Deres Kornélia új kötetét olvasva hosszú utat járhatunk be, mely során az emberi agy működésmechanizmusainak legvadabb gondolattársításai öltenek testet, hogy az emlékezet által szőtt kis közösségekbe, víz alatti városokba tömörüljenek. A *BOX* nem könnyű olvasmány annak, aki nem találkozott még hasonlóval. Ha nekivágunk a kötetnek, szokatlanul nagy feladatot kapunk mi, befogadók: el kell engedni minden tanult mintánkat, és rábízni magunkat a reflexió felszabadító sokszínűségére.

Horváth Eve

Privát idegenvezetés

Kalligram
Budapest, 2022

Sánta Miriám

ANGYALT KERESNI A PONYVÁK SZUNNYADÓ SZELLEMEKRE HASONLÍTÓ ALAKZATAIBAN

Egy olyan lírai énnel van dolgunk Horváth Eve második verseskötetében, aki úgy kezdi a verset: „mindig megörvendek, ha a lírai / éntől különbözöm, aki siet / loholva élni" (*oroszrulett* [67]), és úgy folytatja,

hogy „Felmutattad az embert, / hogy aztán mélyebbre rántsd." (*Margarita!* [82]). Olyan lírai énnel, aki megkérdőjelezteti a versbeli valóság és a versen kívüli valóság különbségét, tehát felteszi a kérdést: nem azt írom-e, ami vagyok, és az vagyok-e, amit leírtam?

Az *oroszrulett* folytatásából kiderül, hogy ez a lírai én „fiatal, fehér, heteró férfi" (67), és ettől fogva kódolhatóvá válik az ehhez társított, úgynevezett hagyományos megszólalásmód. A befogadó felől ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy csak azért furcsa ezzel a megszólalásmóddal való azonosulás, mert megszoktuk, hogy a magyar költészet ilyen, vagy azért izgalmas a beszélő identitásainak, illetve nézőpontjainak váltakozása, mert alapvetően heterogén és nomád (azaz a folytonos mozgásban levésből, változásból születő) perspektívákról van szó? Legfőbb referenciapont erre a *szabadulási kísérlet* című vers, amely az első, nők közötti viszonzatlan szerelmet meséli el. Ha a *homo*erotikus nézőpontot vesszük alapul, akkor a *Privát idegenvezetés*re mindenképpen *hetero*gén költészet jellemző, ha pedig az identitások konkrét (életrajzi alapú) és nyelvi (poétikai) váltakozását, akkor mindenképpen nomád. A kritika feladata rámutatni arra, hogy a kategorizálhatóság a versek befogadását egyszerűsíti, mivel elkülöníthetővé válnak szövegtípusok és identitásalakzatok, viszont a lélek valós hovatartozását nem tudja adekvát módon megmutatni, hiszen az identitást nem lehet kőbe vésni – az önbevallás sem elegendő. Ahogy Gabi Abrão amerikai költő mondaná: „I am constantly shapeshifting, adapting and evolving".[1]

Most mégis ki kell mondanunk: ez itt vérbeli butch-költészet, amely rendkívül bátor azáltal, hogy felmutatja sebezhetőségét, méghozzá úgy, hogy a nonszensz megszólalásmódot is elutasítja. Poétikai szempontból autenticitásával, az irónia és a humor őszinte használatával, vallomásos beszédmódjaival, illetve az atomizálódott figyelem, a felvillanásszerű képek, a popkulturális utalások és a nyelvi kontamináció eszközei által a metamodernség vonulatába is belesimul.

Mindez olyan tapasztalati együttes hozadéka, amely tükrözi a mai magyarországi, illetve a tágabb magyar nyelvterületi életforma kihívásait és küzdelmét (külföldi munkavállalás), az egyszerre kisebbségiként és többségiként újból kisebbségivé válás tanulságait, az ezek között való „ugrálás" (magyarként külföldön, melegként Magyarországon) során szerzett benyomásokat, illetve a tisztánlátással és önreflexióval való felfegyverzettséget is, ami által vívni lehet csendes har-

1 „Folyamatosan formát váltok, alkalmazkodom és fejlődök." – a szerző fordítása.

cainkat – kollektív eldönthetetlenségeink és interszubjektivitásunk képviseletével.

A kötet három nagy ciklust tartalmaz, három „álomszín" bevezetésével. A maga száznegyven oldalnyi szövegével meglehetősen vaskos a második verseskönyv, amelyre ráfért volna az alaposabb szerkesztés. A *Privát idegenvezetés* lapjain különben sehol nem tűnik fel a szerkesztő neve, ami arra enged következtetni, hogy maga a szerző végezte el ezt a feladatot. És bár a versek kétségkívül kirajzolnak egy nagyobb tematikák mentén – család és múlt, megpróbáltatások és gyakorlatok, valamint számvetés, letisztulás, „földet érés" – kibontakozó ívet, akadnak töltelékszövegek is, amelyek önmagukban megállnák ugyan a helyüket, de nem adnak hozzá ehhez a kötetanyaghoz. Horváth Eve versei kivétel nélkül arra törekednek, hogy elmondjanak valamit a világ(unk) ról és az egzisztenciá(nk)ról, és azt a lehető legintenzívebben tegyék: a nyelvi játék erejével, szentenciózusan, lélegzetelállítóan – a szó fojtogató és legszebb értelmében egyaránt –, a brutalitás és plaszticitás között ingadozva, de mindig a hétköznapok relációjában. Meglátásom szerint azok a szövegek nem illenek bele a kötetbe, amelyek sem az idegenségtapasztalat, sem a humor, sem az identitás központi témaörvényeként, sem a filmszerűség és a gótika esztétikája felől nem ragadhatók meg, és a hétköznapiságot sem képesek úgy visszaadni, hogy azzal tényleg azonosulni lehessen.

A humor kétségkívül a kötet egyik legnagyobb húzóereje – a *Privát idegenvezetés* alanyi költészet ugyan, de nem kíván hermetikusan zárt magánmitológiát teremteni, amelybe szimbólumokon keresztül vezet az út, hanem a felvállalt tökéletlenség és játékosság erejével beszél. A szövegekben található intertextusok autentikus felhasználásával a szerző mellőzi az öncélú vendégszöveg-fetisizmus túlburjánzását. Például: „az ember végül homo, itt elakadtam" (*szabadulási kísérlet* [33]), „bevettem két daedalont, s mint daidalosz ikaroszhoz, úgy igyekeztem hozzád" (*légifolyosó* [35]), „kinyomtatom magam (…) full Hádész felbontásban" (*között* [113]). Ezenkívül remek helyzetkomikum is jellemzi az egyes szöveghelyeket, mint például a következő részletben: „egy átlagos vasárnapon csocsoszán / áriáját bekapta a magnó / anyám üvöltve futott kitépni / a kazettát és ott állt / belegabalyodva / a fényes barna szalagba" (*Puccini a lakótelepen* [29]), vagy a kosárlabdaedzést megidéző, már említett viszonzatlan szerelem emlékeként „kikosarazott az edzés után" (32), és ahogy a lírai énre, írásra vonatkozó kettős reflexió esetén már láthattuk: „persze, hogy remeg / hiszen elrontotta

az időmértéket, hát hogy néz ki ez a strófa" (131). A szójátékok külön tételt képeznek. Talán a kötet leginkább szembetűnő poétikai eszközei, mivel egyfelől bravúrt jelentenek a szövegek szintjén, ugyanakkor rámutatnak az egyes versekben megjelenő lelki folyamatokra, valamint az ezekre adható megküzdési mechanizmusokra, válaszokra is. Lényegük a kizökkentés, a nehézség feloldása és az önfeloldozás: „tetszett volna nem tetszeni! mondja egy / részeg fogas"; „kedv, remények, lila foltok"; „ha volna, elvetném / mint a magot, kisarjadhat alóla egy / behemót vagy fagót"; „három nővér hajlong ablakom előtt, / csehovi tujáink vagy jehova tanúi?"; „egy mokány férfi, hangja akár a mákony" (71–73). Karinthy szövegvilágát, Weöres zeneiségét vagy a limericket idézik ezek a részletek, amelyek a *jön egy utasszállító gép és végül elviszi mind* című versből valók.

Az idegenség tapasztalatát jelenítik meg a külföldi munkáslét aspektusait taglaló szövegek. Pontosan idéznek fel olyan részleteket, mint például amikor elfogy az ember pénze és éhezik, az éjszakai műszakot, a tökéletességre való állandó törekvést, a kizsákmányolás elleni harcot, a sokszor ugyanabban a helyzetben lévő, ám különböző országokból érkező vendégmunkások közti hierarchiát, a nem egyenlő bánásmódot, vagy azokat a pillanatokat, amikor két bevándorló mozdulatokból vagy tekintetváltásból is érti egymást. Mintha a kötetben többször is tematizált, motívumként megjelenő cigaretta és alkohol valahol a felnövéstörténet részeként már a tinikor óta jelen lenne, hogy kellékévé váljon a determinisztikus hangulatú vendégmunkáslétnek, amely – ironikusan – pont azért vette kezdetét, hogy egy jobb élet reményét kínálja fel. De mint bármilyen identitás, ez sem egyszerű, tiszta vagy homogén. A sok tekintetben Horváth Benji, Vass Csaba vagy Tolvaj Zoltán költészetével rokonságot mutató *tekercs,* és az *ország vagy* című szövegek egymás mellé szerkesztése talán a kötet legerősebb részét képezik. A *tekercs* az idegen szavakkal kontaminált nyelvet puszta funkcionalitásával mutatja meg. Ez az ötvözet akkor jön létre, amikor a magyar versszövegbe angol, német, olasz kifejezések (az előbb említett szerzők esetében román, spanyol is) kerülnek, amelyek gazdagítják a jelentéshálózatot. Épp emiatt nem a nyelvvesztésre mutatnak rá, mint mondjuk Domonkos István költészetének külföldtapasztalata, inkább az utólagos reflexió által teremtett nyelv sajátjai. Ilyen módon a zeneszámok címei, a popkulturális utalások, az egyszerűség és a lokalizáció kedvéért beékelt hétköznapi, nem magyar szavak egy leszűkített világot tükröznek, amely mégis a globalitástól függ – az anyanyelv mellőzése

egyszerre veti fel a közölhetetlenség és a közérthetőség lehetőségét (például a *shine on me*, a *sprachlosigkeit* és a *között* című versekben). Az *ország vagy*ban ugyanakkor fontos szerepet kap az önmegszólítás, amely mintha bebetonozottnak láttatná a nemzeti hovatartozást: bárhova is mennél, egy országot képviselsz és rólad ítélik meg hazádat („életed rád zárták, / mint egy kriptát. / most már élheted. / letagadod, de a nyomok / visszavezetnek" [52]).

A popkulturális utalások mellett hangsúlyosan van jelen a kötetben a filmszerűség és a gótika, méghozzá egymásba fonódva, mivel előbbi leginkább a pszicho-horror műfaji felvillanásait, a thriller képi világát idézi. A filmszerűség a pergő, gyors egymásutánban megjelenő képek és szószerkezetek szintjén érhető tetten, amely néhol átcsap az ecói „lista mámorába". Az *ars goetia* ellentmondásosan letisztult kaotikusságával mintha az 1983-as *Az éhség* című Tony Scott-filmet idézné meg, a *diplodocus bőrdzsekiben* pedig El Kazovszkij színes képi világát villantaná fel, miközben a művész punk beállítottságát is tükrözné. A *vörösmarty tér* David Cronenberg alkotásaiból ismerős képeket tár elénk. Ez a dominánsan nominális szerkezetekből álló megszólalásmód visszamegy egészen a Kassák-hagyományig (például a *mindehhez* vagy az *unitas multiplex* versekben), a kísértetiesség miatt ugyanakkor megőrzi gótikus jellegét is. A *széljegyzetek*-sorozat darabjai ugyancsak dialógust teremtenek a gótika eszközeivel, ám ez a korpusz egyenetlen – a jó szöveghelyek közé olyanok is vegyülnek, amelyek megmaradnak annak, amik: széljegyzetek.

Összességében a *Privát idegenvezetés*ről elmondható, hogy megteszi azt, amit ígér: végigvezet egy fejlődéstörténeten, amely mégsem más, mint az itt és most rögzítése. Nem a múlt feletti sérelmek vagy a jövőbe vetített képzelgések költészete ez, hanem a mindenkori jelen megszelídítése. A versek megszólalója kemény és csüggedő, bátran félő és bátran szemlélő. Befogadó és teremtő egyszerre. Végül álljon itt a könyv tán legszebb sora: „elég egy félmosoly, hogy elömölj bennem, akárki krisztusa" (122).

Sütő Csaba András

Megnéztem újra

Napkút
Budapest, 2021

Nyéki Gábor

„MINDEN FELKERESHETŐ, MAXIMUM NEM TALÁLOD OTT”

Sütő Csaba András 2021-ben megjelentetett kötete a visszaemlékezés motívumát, a lírai én életének különféle állomásait és az azok archiválására tett próbálkozások sorozatát állítja középpontba, ezen szándékára pedig már címében és egyéb paratextuális jegyeinek segítségével utal. A belső és külső borítókon a videokazetta és a fülhallgató mellett egy floppylemezt is látni, ezeket egy, a szerzőről iskoláskorában, illetve nemrégiben készült portrékép fogja közre. Az említett fotók azt az előfeltevést képezhetik meg, miszerint a *Megnéztem újra* verseinek időbelisége az egyéni múlttól a jelenig tart. A kilencvenes évek jellegzetes tárgyai pedig azt vetítik előre, hogy ez az időszak különös fontossággal bírhat majd az olvasás során.

A kötet első blikkre mindössze huszonkilenc verset tartalmaz, ez a szám azonban csalóka, hiszen több darab is különféle részekre tagolódik, amelyek saját címmel szerepelnek. Ekként tekintve Sütő több mint hatvan alkotását adta most közre. A könyv világának főbb fejezetei első olvasáskor viszonylag egyértelmű módon azonosíthatók: a *Megnéztem újra* a lírai én gyerekkorától kezdve az iskoláséveken át a költői eszmélésig kíséri az olvasót, de a személyes élettörténetbe mintegy beékelve kísérlet történik a szülőváros múltjának és jelenének megírására is: a kötet világában az egyén és környezetének viszonya központi kérdés lesz.

Sütő jobbára sikerrel kerüli el, hogy a múltat giccses nosztalgiával jelenítse meg, az ahhoz fűződő viszony ennél sokkal rétegzettebb. A gyerekkor például nem idillikus, és legkevésbé sem eszményi: nemegyszer érthetetlen, mások által kijelölt keretek között kell mozogni, és felnőttekhez vagy egyéb szabályrendszerekhez igazodni. A naptár nyertese az, aki nem évvesztes (*A hatvannégy ütemű szabadgyakorlat*), aki pedig rossz buszra száll, sokáig kénytelen utazni, hiszen a sofőrnek nem illendő szólni, azt tábla tiltja (*Busszal jártunk sárgabusszal az a városi*). Ez az időszak általában rideg magatartásmintákat is közvetít, és megalázásokhoz, traumatikus élményekhez vezet: „és az elszabaduló // pokol kapujában // ágyából kirángatva // pohár vízzel pofán öntve // száját leragasztva // könnyein keresztül nézi // nélküle mihez kezdünk // a nyolccal a kilenccel és a tízzel” (*Megy az alumíniumlétrával* [65]). A *Megnéztem újra* hajlamos gyakran a leghétköznapibb történetek felől közvetíteni mindezt, és általában ügyesen kerüli el az (ál)naiv gyermeki szemlélődés csapdáját. A gyermekkori szorongást pedig csak mélyíti, hogy a szülők alig töltenek be bármiféle szerepet a jelenetekben.

Az önéletrajziságot illetően Sütő lemond az időbeliség lineáris ábrázolásáról: bár a felszínen úgy tűnhet, az egyes versek rendezésekor a legkorábbi eseményektől a legújabbakig haladunk, lépten-nyomon kerülnek elő olyan sorok is, amelyek megszakítják a linearitást, vagy éppen az életesemények körkörösségének képzetét erősítik bennünk. Ugyan a megszólalói szándék szerint az élet különféle állomásainak *újranézése* történik (erre erősít rá a címen kívül az említett VHS-kazetta is a borítón), a lírai én éppen ennek során szembesül ezek többségének a problematikusságával. A versekben nemcsak azzal kell számot vetnie, hogy az évek alatt jelentősen megváltozott minden („Minek mennél városodba kérdeztem // nincs már neked ott semmi // elköltözött a vaskakas a nyugati széllel”, *Út a semmibe* [79]), de azzal is, hogy paradox módon mégsem változik semmi: a kötet időfelfogása, akár a megidézett busz közlekedése: „hurokjárat / ha kiment / vissza is jön” (*Visszafelé* [13]). A versek főhősének életét különben gyakran veszik körül az efféle ellentétek, lásd például a kedvelt focicsapat kapcsán: „a klubot szerette attól ami // ott folyt sokszor okádott” (*Már körbeitta a kreszta házat* [68]).

A múlt és jelen egybeolvasásának kihívásai újra meg újra visszatérnek, ahogy az a dilemma is, hogy alakítja-e a jelenbeli pozíció a múlt értelmezését. Nem véletlen a *Nyugati jelen* előtt idézett T. S. Eliot-sor: „Múlt és jövő idő // Ami lehetett volna és az, ami volt // Egy célba fut és az mindig jelen van” (42). Központozás nélkül zakatolnak a *Meg-*

néztem újra sorai, amelyek általában szűretlen gondolatfolyamként törnek elő, segítségül hívva a képversek eszköztárát is. A megszólaló nemcsak azzal a tapasztalattal gazdagodik, hogy a múlt a jelenről leválaszthatatlan, de azzal is, hogy az emlékek a maguk teljességében és mennyiségében visszaidézhetetlenek: „tölteni a távolt amibe visszanéz // sokat markol és épp eleget fog // a többi menjen peregjen szanaszét" (*Eleje vége* [87]). Vélhetően nem is ez a legfontosabb, inkább az ugyanebben a szövegben kimondott tény: „minden felkereshető // maximum nem találod ott" (84).

Jól mutatja a *Megnéztem újra* ambiciózusságát, hogy tematikáját kiszélesítve akarva-akaratlanul az embert körülvevő város történetének / történelmének megírása is beszűrődik az események láncolatába. A vershelyszínek könnyen lokalizálhatók: zömmel Győrben vagy a környékén (Vámosszabadi, Kisbácsa, Révfalu) járunk. Színre kerülnek a lírai én különböző életszakaszainak az említett településekhez köthető emblematikus pontjai: feltűnik az Eszkimó fagyizó, a Nosztalgia kávéház, a Kurta kocsma vagy a Black Piano. Hamar belakható a tér, hiszen említés szintjén annak valamennyi kulcsfontosságú helyszíne előkerül, a vasútállomás, az ETO-pálya, de a győri vár is – utóbbi talán jól jelzi, hogy a szerző nem pusztán az elmúlt évtizedekben végbemenő, épített környezettel kapcsolatos változásokra reflektál, hanem mindezt igyekszik egy szélesebb, történelmi léptékű kontextusba is beágyazni. Hangsúlyos szerepet kap például a város pozíciójából fakadó kettős természete: ezen a vidéken a kelet-közép-európaiságon túl a Nyugat hatásai is erőteljesen érvényesülnek. Hozzáadódik mindehhez a rendszerváltás is: a tévékészülékeket, háztartási eszközöket, fűtőanyagokat lecserélik, megjelennek a kábelcsatornák. Ennek kapcsán Sütőnek akadnak különösen érzékletes megfigyelései is, amelyek egyszersmind arra is rámutatnak, hogy meddő ezt az időszakot szimplán a szétválasztott kelet és nyugat felől megközelíteni: „csak ne kétdimenziósan // gondolkodjon nőjön fel // egy háromban élő nemzedék (*Égtajték* [35]).

A központi térhez sajátos nyelv is társul, amely szintén a kötet erényeihez sorolható: a szerző erős megoldásokat alkalmaz, bátran használja a tájszavakat vagy imitálja a gyermeknyelvet, a szlenget („pilács", „bicigli", „trigó", vinyó, „öt perc azt kész"), sőt, egyéni szavakat is alkot: „rendszerint megnézte // a hotdogárust a sarkon // a három hatalmas // tüskére húzott kiflivel // a sorban ácsorgók // étszámától függően" (*Könyvtár délelőtt* [15]) – sikerrel gazdagítva az egyes versekhez kap-

csolható térélményeket. A térábrázolás adja a kötet legszínvonalasabb pillanatait: legyen szó akár a likócsi ártér fáiról vagy a helyi csapat stadionjáról, a szerző félszavakból is ismerős, átélhető helyszíneket képes teremteni.

A *Megnéztem újra* második felében, a gyerekkor után az ifjúkor, főként a költővé válás folyamata, ezzel együtt pedig az elődökkel történő párbeszéd válik dominánssá. Az írott szöveghez fűződő viszony kezdetben még a populárisabb művek felől érhető tetten: az érés talán már a *Kincses sziget*tel vagy Karl May és Nemere köteteivel kezdődik, de ugyanilyen természetességgel szövődnek a sorokba a Paradise Lost és a The Cure dalszövegei (a figyelmesebbek még a Bad Boys Blue egy örök érvényű slágerével is találkozhatnak).

A kötet aztán számos elődre direkt módon reflektál (idézetek sorát találni Poundtól, T. S. Eliottól, illetve Pilinszkytől, Szabó Lőrinctől és Krasznahorkaitól is), az intertextusok és a velük folytatott dialógus azonban meg is terheli a szöveget: különösen a terjedelmes *Nyugati jelen* című vers esetében válik ez érzékelhetővé, amely zabolázatlan, látomásos és öntörvényű, de ha akarjuk, éppen ennyire túlzsúfolt, zavaros és szétesős is. Világos, hogy a gyűjtemény ezen szakasza valamiképpen az irodalmi szocializáció részleteit szeretné összegezni, központi helye is egyértelmű (a kötet közepén helyezkedik el), de éppen a megszólított irodalmi hagyomány sűrítettségének és letisztultságának vannak híján az idesorolható szövegek. A *Nyugati jelen*hez hasonló az *És ha egyszer,* amely a *Szálkák*kal dialogizál, inkább kevesebb, mint több sikerrel. Az ilyen darabok, bár kétségtelenül nagyratörők, de mindenképpen nehezen kapcsolódnak a többihez, amelyek narratívájukban, felépítettségükben és hangulatiságukban jóval megkomponáltabbnak bizonyulnak.

Sajnos felemásan működik a kötet humora is. Helyenként nagyszerű: „Nem volt rám felkészülve a vizuális nevelés" (20), mondja a megszólaló a *Nem ért le a lábam elsőben* című versben. Bizonyos esetekben a szerző jó érzékkel vegyíti a komikumot a tragikummal: „agyukból jótékony köd szitált // amíg egymásnak eresztették // a vapsuvappot a rock and roll rugójával // verekedés nem lett belőle // pedig ágáltak erősen // a boldogság magyar bajnokai" (*Járt a trófeában és kifelé* [70]). Önirónia nak sincs híján, amikor az irodalmi babérokra törő kétfős társaságra a „győri próza új védvonalaként" hivatkozik (*Valaki kirakta a pontot* [73]). Jól bánik a groteszkkel is (elég ennek kapcsán újra elolvasni a korábban már említett *Hatvannégy üteműt*, amely egyértelmű

csúcspont). Talán éppen ezért zavaró, amikor kevésbé friss, inkább erőltetett sorokkal találkozik az olvasó: „egy kicsit fölvillámlottak // mert komoly voltok voltak ott" (*Megsejtett akkor egy utcát* [76]). A versek lezárása nem egyszer suta, ötletszerű vagy kevésbé szervesen illeszkedik az előzményekhez (például a *Könyvtár délelőtt* vagy a *Megnéztem újra* esetében) – Sütő érezhetően a lehető legteljesebben kíván szólni, és néhol elvész az anyagában. Talán ilyen értelmű széttartó természete miatt támadhat a legnagyobb hiányérzetünk a kötet olvasásakor.

Bár a konklúzió szerint a választott tárgy teljességében megragadhatatlan – még egy rövid passzus ide: „De mi hiányzik ebből a városból // valami átkozottul nincs // és van aki ebben a nincsben él // és vannak akik elmennek" (*De mi hiányzik ebből a városból* [74]) – a záró szöveg *[CÍM NÉLKÜL],* mint egyfajta lehetséges végkövetkeztetés mégis afelé mutat, hogy részeredmények azért felmutathatók („felfeslik a rajongás // esztelenné forr a rend // kapirgál a megtisztított // fénytől ragyogó maketten" [88]). Az *Előtanulmányok* alcímmel ellátott könyv tehát bizonyos értelemben célt ért: az anyag összeállt, az eddigi legfontosabb történések, emblematikus helyszínek szemlézése kétségkívül megtörtént.

Erdős Virág

könnyei

Magvető
Budapest, 2022

Somoskői Beáta

AZ ELHAGYATOTT BEJÁRÁSA

Verset olvasni leginkább egyedül lehet. Verset írni még inkább. Mindkettőnek meg kell adni az időt, ami olykor máshogy jön el, mint ahogy számítanánk rá. Az egyedüllétet választhatjuk, a magány azonban ránk talál. A karanténidőszak alatt a kényszerű bezártság csak az egyik vonulata volt annak a rendnek, amelynek elfogadása könnyen vagy nehezen ment, de nem volt opcionális.

A kötetkezdő mű, a *Viszony* egyből fogódzót kínál Erdős Virág *könnyei* című új verseskönyvének értelmezéséhez, melyben a műveket szerepvers helyett inkább megélt létként definiálhatjuk. A futár és a költő egybemosódik a szövegekben, ugyanakkor el is válnak egymástól, az egyik a másik mögé lopózik, hogy onnan dokumentálhassa megfigyeléseit. A nézőpont folyamatosan változik, és nem csupán a versen keresztül megszólaló szubjektum két lét(ezés)e között formálódik kapcsolat, hanem a lakás küszöbének két oldalán állók percnyi találkozása alatt is kialakul valamiféle viszony. Az étel, evés és az alapvető emberi megnyilatkozások körül gravitáló én-te relációt a futárnak állt művész tekintetén át láthatjuk. A kettős identitás okán a táplálás és a táplálkozás fogalmai többféle jelentéssel töltődnek fel. „A testem reklámfelület, az arcom maszk. / Én egy keresztnév vagyok, te egy keresztnév vagy. / A biciklim egy mozgó pont, a vacsorád egy háromjegyű szám" (9). Az én és a másik viszonyrendszerét ábrázoló mondatok a személytelenséget

és az egymásrautaltságot is felmutatják a pillanatok alatt kialakuló, majd ugyanolyan hamar szertefoszló benyomások tükrében. Az egyenruhába és maszkba bújt dolgozó mögött ott rejtőzik az ember, aki figyel, elemez és főként érez, de ez utóbbi gyakran feledésbe merül.

Mind a művészi hivatások, mind az emberek felkeresésével kapcsolatos foglalkozások központi kérdése a cím vagy éppen ennek hiánya. A *Nincs cím* a címének többletjelentésével operál, a megnevezés elmaradhatatlan voltát hangsúlyozva. A versben a *Himnusz* megalkotása vagy a világháború megnyerése semmiségként képződik meg, amennyiben nem kap elnevezést, amivel utalni lehet rá. A név, a hívószó elmaradása okozta hiányt erősíti a „hiába" határozószó sorkezdő helyzetben való ismétlődése. A köteten átívelő gunyoros hangvétel a *Nincs cím*ben a társadalom megbélyegző és megítélő jellegét emeli ki és kritizálja. A több versben felbukkanó bibliai szál (például: *evangélium és biodiverzitás,* vagy az ezt követő *Ül, fekszik, marad,* és a *lost*), illetve Jézus-motívum itt is lényegi, ám ebben a szövegben az emberi vagy isteni teljesítmény elsikkad a megalkotott szabályok vagy az érdektelenség miatt. „Akkor hiába tanultál meg […] racionálisan gondolkodni / és hiába lakattál jól hétmilliárd éhes szájat *egyetlen* darab halból" (31).

Az elembertelenedés problémáját leginkább a hajléktalanság folyton visszatérő felvillantásával teszi elemi erővel transzparenssé a kötet. Ám pont ezek a másodpercnyi pillanatok teszik a leírtakat kitörölhetetlenné, akár egy, a film közben felbukkanó képkockát, amely nem illik a mozgókép szövetébe. Az *Ül, fekszik, marad* visszatérő motívumokat mutat fel, mint a mozdulatlanság és a mozgás egymással ellentétes kettőse – amely a futárkodás elemi velejárója a kiszállítás és a várakozás által –, vagy a hajléktalan emberek, akik bár láthatatlan lakói lettek a városoknak, a pandémia alatti képük egyszerre meghatározó, nyomasztó és kikerülhetetlen. Az elhagyatott város a hajléktalanok látványán keresztül elevenedik meg a versben. „A templom oldalában fekszik, mint egy lomtalanított szent" (21) – olvassuk, és ez a sor mintegy összegzi a megelőző versegység képeit, amelyek az utcákon, aluljárókban, bevásárlóközpontok előtt ülő vagy fekvő elhagyatott embereket láttattak, akiket már mindenki maga mögött hagyott. A versben fellelhető bibliai és keresztény párhuzamok (Mammon, Oszlopos Simeon) még élesebbé teszik az ellentmondást az emberség és az embertelenség között, hiszen a vagyont éltető démoni hatalom, illetve a csodákat tevő szent alakja egymást kizáró jelentéssel bírnak, ám mivel mindkettő egy-egy hajléktalan hasonlójaként bukkan fel, a vers erős társadalomkritika is egyben.

Ahogy elnéptelenedik a város, úgy válnak még szembeötlőbbé a rések és a hibák: a kátyúk, a gödrök, illetve az elhagyatottság és a magány. A *lírai önarckép pandémiával* című szöveg tömör, állóképszerű formában tárja elénk a mozdulatlan hasznavehetetlenséget a sötétség („kivilágítatlanul" [13]), illetve a diszfunkció („bedöglött" [13]) szavaival. Az elromlott kerékpár által elindított folyamat, a kilátások nélküli várakozás és a lekapcsolt óriáskerék látványa összekapcsolódik a versben. A korábban a város megtekintésére szolgáló szerkezet mozdulatlansága jelölőjévé válik mindannak a bénultságnak, amely a karantén ideje alatti bezártságot jellemezte.

A településismeret, valamint a hely feltérképezése Erdős Virág könyvének alapvető vonulatát adják. A versek minden esetben ironikus vagy épp bíráló aspektussal töltik meg ezt a tematikát (*Honismeret, KÁIN SQUARE, lost*). A társadalomra, a világra, a városra mint élettérre való reflektálás összekapcsolódik az ént, a belső világot illető elemzéssel, vagy épp az én vágyott elhagyásával, a reflexív szubjektum akaratlagos háttérbe szorításával. *A biciklizésben az a jó, hogy addig sem vagyok* kijelöli a pozíciót, ahol az alanyi költészet látszólagos megtagadása történik. A cím elkezdi, a verssorok pedig egyenként befejezik a gondolatot. Az egyén konkrét és elvont élettereiben, -helyzeteiben – „egy spontán baráti összejövetelen / egy váratlanul előkerült családi fotón / összezárva másokkal / egyedül a démonaimmal / egy most kezdődő kapcsolatban / egy rosszul végződő történetben" (32) – válik semmissé, nem létezővé, a megidézett események pedig meg nem történtté lesznek. A versben csupán egyetlen tagadás található: a címben – ha e szó nélkül olvassuk a művet, akkor olyan felsorolást kapunk, amely végigveszi, hogy mihez képest, hol található az egyén. Mivel ezt a nem létezést a biciklizés képzi meg, a vers azt feltételezi, hogy ez a tevékenység a megtapasztalás új szintjét teszi elérhetővé, lehetőséget ad az áttekintésre és az értékelésre, mindemellett pedig mentsvárként is szolgál.

Formailag hasonlóan épül fel az *Azóta néha észreveszem magamon,* amely ugyancsak címében indít el egy gondolatot, amelyet aztán a felsorolásszerű verssorok egymásutániságán keresztül folytat, illetve fejez be. Egyfelől láthatjuk a biciklis futárt, aki foglalkozása szokásainak rabja lesz: „Idegen címekre járok haza. / A családnevemet memorizálom. / Kapukód-kombinációkon agyalok. / Bármit főzök, bezacskózom" (40). Másfelől megjelenik a költő, aki élete hétköznapi tevékenységeinek összefüggéseit elemzi, a felemelőt vagy épp kiábrándítót: „Olyan ügyekért is sokat pedálozok, amikért nem kéne. / Olyan sofőröknek is

beszólogatok, akik a közelembe se jöttek. / Időnként célt tévesztek, / olyankor megpróbálom újratervezni az életem" (40). Mindkét oldalnak szembe kell néznie önnön sebezhetőségével és hibáival, míg eljutunk a konkrét, megfogható szinttől az elvont rétegekig. A metaforaalkotás, az ember képessége, hogy meglássa a tárgyakban és történésekben megbújó képeket, a másféle jelentést, megállíthatatlan, elidegeníthetetlen. „A lift egy állat gyomra, / a csengőgomb egy szemgolyó, / az ajtóban / én állok" (41). A címek és a megnevezések keresése nem szándékos, a tettek önmagukból és a szokásokból következnek.

Az egyéniség szerepei *A képviseleti költészet apoteózisa* című versben is megmutatkoznak. A futár-lét, a költő-lét és az ember-lét összefüggései, tapasztalatai fonódnak össze a szövegben. Felmerül a kérdés, hogy mindezek mögött miként és miben ragadható meg az egyéniség és az egyediség. „Sokalltátok a számát és hagytátok megdögleni. / És most azt kérdezitek, hogy miért // beszélek helyette én. // Megírtátok a sorsát és beolvastatok neki. / Valaki diktálta föntről a ritmusképletet, de ki" (47). Az azok helyett való megnyilatkozás, akik valamilyen okból nem állhatnak ki, nem nyilváníthatnak véleményt, a művészet egyik legalapvetőbb attribútuma. Az első strófában felsorolt módszerek, amelyekkel megfoszthatnak egy embert az önrendelkezési jogától (megnémítás, megvakítás), utat nyitnak ahhoz, hogy semmissé, tehetetlenné tegyék a társadalom szemében az illetőt. A beszéd és a látás erőszakos elvétele az alapvető méltóságtól való megfosztatást jelenti. Egy olyan ember, csoport vagy eszme képviselete, aki vagy amely valamilyen szempontból páriának minősül, mindig nehéz, hiszen ilyenkor szembe kell nézni az ellenállással vagy a társadalom érdektelenségével.

A szerepvállalás vagy szerepváltás nehézségét elemzi a *pedig nem* című írás is, amely erős költői képekkel operál, melyeket a soráthajlások, illetve a mondatközi és a mondatzáró írásjelek hiánya még áthatóbbá tesz: „koncentrál a város mint a / földbe ásott gégecső" (48). A forróság és a jégeső feszültségteremtő és fojtogató atmoszféráját erősíti a város gégecsővel való összehasonlítása, amely a hely mindent elnyelő voltát erősíti. A rímes-játékos forma ironikus hangnemet feltételez, önreflexív jellegét pedig nem titkolja, sőt nyíltan kimondja: „kortárs költő kerékpárt hajt / kínjában (ez én vagyok)" (48). A zeneiséget nyomatékosító alliteráció hangnemet kölcsönöz a jelentésnek. A kötetben többször jelentős pozícióba kerülő embertelenség itt is megjelenik, és a szöveg nyilvánvaló utalást tesz József Attila *Téli éjszaka* című művére: „égi jelek mindenfelé / földi jelenség / látványos de kevésbé szép / embertelenség" (49).

Több versben központi pozícióba kerül a kortárs művészet. A *Normál hangerő* felsorolja jelenünk művészeti szereplőit, említi szerepvállalásukat, és voltaképpen reflektál a karanténidőszak ezeket az életutakat megkérdőjelező voltára. „Láttam nemzedékem legjobbjait / az ösztöndíjpályázat kuratóriumában / […] a díjazottak listáján / a díjazottak listájáról kihúzottak listáján" (50). Szintén a költők helyzetét elemzik a *Most őszintén,* valamint a *Misszilis* című alkotások. Utóbbi ironikus módon hozza előtérbe azt a kérdést, hogy mennyit is ér egy szellemi alkotás vagy maga az alkotó.

Egy különlegesen végigtekintett, pokoljárástól mennybemenetelig tartó élettörténet állomásait tárja elénk a *lost*. Az önmagára utaló, lábjegyzetekkel kiegészített mű passiótörténetként kalauzolja az olvasót a versbeszélő életének kiemelt pontjain: „én rögtön láttam, hogy a mennyország / nem a dob utca negyvenhat per ában van. **** / ezért földalattira szálltam, / és elindultam az egyetem térre, hogy megkérdezzem a többieket" (63). A boldogságkeresést nehezítik a megélt kudarcok, ezeket azonban retrospektív pozícióból meséli el a versbéli megszólaló, így életútjának egyszersmind nyugvópontját is adja.

Erdős Virág kötetének utolsó előtti műve a *duna*, amely voltaképpen metaforák sorjázása, és ismételten egy életutat mutat be. Az Európát átszelő folyó a kontinens és az itt élők szimbóluma is egyben. Mindemellett a fővárost is kettészelő folyam a magyarok tudatában éppúgy központi helyen szerepel, mint irodalmunkban. A Duna vonalán történő politikai-társadalmi változások folyamatosan és megállíthatatlanul hatnak egymásra: „sodródásom feneketlen mélység. / másodpercenkénti víztömeg. / kedves tájam *fejlesztési térség*. / nemvers nemfolyó csak híg szöveg" (87). A folyó és az emberi sors sodródása érzékletes és erőteljes, irodalmi hagyományokra visszatekintő párhuzam. A vers felteszi a kérdést: mit lehet tenni egy folyóval és mit lehet tenni egy emberrel?

A záró alkotás címe vizuálisan is teljessé teszi a kötetet, illetve két nagy egységének könnycsepp-jelölését. Utal a *duna* című alkotásra is, hiszen a hullámjellel (~) címzett vers akár a számos vízfodor közül is lehetne az egyik. A szavakat, amelyek voltaképpen felsorolják, hogy milyenek lehetnek a könnyek, könnycseppek rajzai követik. Karakteres lezárása ez a kötetnek, amely rövidségével és tömörségével eléri, hogy az olvasó a szavakat lassan olvasva átérezze azokat a történeteket, amelyeket Erdős Virág könnyei tesznek láthatatlanból láthatóvá.

Nyerges Gábor Ádám

Nincs itt semmi látnivaló

PRAE.HU
Budapest, 2022

Demeczky Ádám

MIND NYOMORULTAK VAGYUNK

A 2022-ben megjelenő *Nincs itt semmi látnivaló* Nyerges Gábor Ádám hatodik verseskötete. Tapasztalt szerzőről van tehát szó, amint az a könyv koncepciózus szerkezetén és tematikai egységességén is érezhető. Ahogyan a cím is jelzi, struktúráját és metaforikáját tekintve a *Nincs itt semmi látnivaló*ban meghatározó a rendőri eljárások szókészlete. A ciklusok címei – *Helyszíni vizsgálat*, *Kísérlet*, *Körülmények*, *Bizonyíték hiányában*, *Szembesítés* – közül is erre utal a legtöbb, és noha a versek szövegében már csak szórványosan tér vissza a bűnügyi zsargon, a formális nyelvezet, a kutatás, a kérdések feltevése, a bizonytalanság tényleg a kötet egyik meghatározó eleme.

Ez már csak azért is különös – bár nem meglepő módon a kérdések válasz nélkül maradnak –, mivel a *Nincs itt* témája nem éppen nyitottságot, előretekintést vagy kíváncsiságot sugall. A kapunyitási pániktól rezignáltan szenvedő férfi hangja nem új jelenség a kortárs magyar lírában – elég például Szálinger Balázs *M1/M7*-jére gondolni (beszédes címek: *Megnőnek a fiúk*, *Férfibúcsú*, *Közétek dobva búcsúzom*) –, sőt a szerző életművében sem. Már Nyerges előző, *Berendezkedés* című verseskönyvében is megjelent ez a problémakör. Az új kötet egyöntetűsége miatt pedig a kilátástalanság ezúttal különösen erős benyomást tud kelteni. A meghatározó problémák a magány, a kiábrándultság, a személytelenség, a rossz társadalmi közérzet, a szakítás utáni fájdalom és

az ezek mögött felsejlő düh. A felsorolt érzések és helyzetek legtöbbször formális, eltávolító hatást keltő nyelvezet dominálta szabadversekben kerülnek színre, de fontos és visszatérő tónus még a nosztalgikus giccs, a kötet legjobban sikerült szövegei pedig talán a kötöttebb szerkezetben megírt, tragikomikus hangvételű költemények.

Utóbbiakra – és egyben a nyílt kérdésfelvetésre – példa a *Bevezetés a gyakorlati filozófiába*. A vers rímszerkezete Ladányi Mihály humoros műveit idézi: „Itt egy kérdés, eldöntendő. / Merengésed helyből meddő. / Ez nem filozófia szak. / Régen tudtál válaszolni" (10). Az első két sor kínrímeit pedig csak a töprengés szókratészi feloldását hozó zárlat esetében követi összecsengő befejezés, mintegy jelölve a disszonancia feloldódását. A kérdések azonban az első ciklus után ritkulnak, a *Nincs itt semmi látnivaló* világa pedig már a *Berendezkedés* című kötetre is jellemző szakmai nyelvezet és az édes-bús nosztalgia kettősében pácolódva magára zárul. További dilemmát jelent az értelmező számára, hogy ezek a versek nem igazán tudnak újat mondani. A társadalmi problémát felvetők megmaradnak az általánosságoknál, mint a *Mediterrán*, a *Hazánk asszonyai* vagy a *Csakazértis/legalább* (kórházak, iskolák, óriásplakátok), és nem közvetítenek azon túl semmit, hogy Magyarország halszagú („egy országnak becézett / építési területen, Európától / mind keletebbre, / műanyaggal telt begyű, / kitartó halak, / párolgó, iszapos tóban" [72]). Bár a kötet fontos jellemzője a játék, az irónia, illetve az elbizonytalanítás, mégis félreérthetetlenül körvonalazódik az elhagyott férfi dühe, és bár ennek a tónusnak is komoly hagyománya van költészetünkben, a *Paraziták kevesek által ismert élete* vagy a *Jótékony* a lenéző hangnemük miatt bennem kifejezetten visszatetszést keltettek.

Azonban ez minden bizonnyal nem az egyetlen vélemény lesz a fentebb kiemelt versekről. A *Paraziták kevesek által ismert élete* például megőrizte a *Berendezkedés*nek az új kötet által nagyobbrészt levetkőzött tulajdonságát, az elbeszélői pozíciók nyitott lehetőségeit és nagy számát, legalábbis önmagában szemlélve lehet kíméletlen vallomás – mint ahogyan formailag az is. Ebben az esetben a vers zárósora – „Szinte felért egy érzelemmel" (29) – szánalomra méltó odaszúrás helyett kegyetlen számvetést fejez ki. És végső soron szerintem ez a kötet tétje: képes-e elbizonytalanítani a kevésbé pozitív első olvasatokat, és valami mást, értékesebbet nyújtani helyettük. A szöveg túlzásai és bizonytalanságai utalnak arra, hogy itt semmit sem szabad magától értetődőnek venni, az olvasó voltaképpen nyomozásra kap felkérést.

Azonban mindez még nem teszi egyértelművé, hogy ez a poétika jól is működik, az egyes tényezők esetében különböző mértékben érdekes egyrészt maga az elbizonytalanítás, másrészt az, hogy annak mi a célja. Továbbá az sem minden esetben detektálható pontosan, hogy mi az irónia metaperspektivikusságának többi szemszöge, vagy egyszerűbben fogalmazva, mi rejlik a függöny mögött, milyen mögöttes tartalmak derenghetnek fel a szövegekben. Kezdetnek vegyük az írásra vonatkozó önreflexiót. A megkonstruáltságra, illetve az ennek határaira való figyelemfelhívás végig fontos szerepet játszik. Például a kötetben elő-előkerülő *legyen* szó jelzi azt, hogy az egyes trópusok és jelenetek végső soron esetlegesek, a tízszer is előforduló *úgynevezett* kifejezés pedig újra és újra rámutat a körülöttünk lévő világot leírni igyekvő szófordulataink kétségességére. Így hát a tudatosság inkább a kötet, semmint az egyes versek jellemzőjeként jelenik meg, és általában rámutatni a versek megírtságára vagy a nyelv intranszparenciájára nem mond sokat, valamiféle védekező gesztusnak tűnik inkább. Ellenpélda erre a *Legyen*, amiben – például Petri *Levélminta* című verséhez hasonlóan, ha borúsabb megközelítésben is – ezek a bizonytalanságok fonódnak össze központi témaként egy-egy alapvető emberi problémával.

Az említett gesztusok néhol könnyebbé teszik a rátalálást egy már jóval érdekesebb jelenségre, a hasonlatok kérdésére. A kötet számos hasonlata közül sok hosszan kifejtett, részletes, furcsa, és nehezen kapcsolható a tárgyához, például a magányos őszi estét leíró *Elképzelhető* egyik versszaka így hangzik: „A közvilágítás ilyentájt úgy csillan föl, / mintha egy szabadosabb felfogású / hitközség leányneveldéjének lenne / eminens növendéke, akinek véletlenül / kifizették egy italát a pultnál, mire / zavarba jönne, hiszen nem tudható, / mi ilyenkor a zavar elvárható, de még / nem túlzásba vitt, illendő mértéke" (15). Bár az olvasónak mindig számolnia kell azzal a csábítással, hogy ha valamit kevésbé lát jónak egy műben, azt valamilyen trükkel, iróniának, paródiának, mimikrinek tekintve fordítsa át, de ebben az esetben a szöveg megkérdőjelezhetetlenül kritikusan viszonyul önmagához, amit a legnyilvánvalóbban az *Egy ember eltüntetése* önellentmondása mutat: „Bár a dolgok többsége hasonlat által úgyis csak / bajosan megragadható, mint egy titokban már estébe váltott délután" (38). Önmagában ez még kevésbé lenne izgalmas, hiszen azt megjeleníteni, hogy nem lehet már ártatlanul írni egy őszi estéről, még nem jelent sok újdonságot – a vers többi részében az eltávolító hatásért a váltakozó érzelmesség és formális nyelvezet felel –, de találunk a kötetben olyan szöveghelyeket is, ahol önálló

életre kelnek a hasonlatok. Egyrészt emberi történetek jelennek meg ilyen formában (*Stabil*), de az igazán érdekes az, amikor a leírt tárgyak kerülnek előtérbe, és a költészet alanyi vonatkozása ennek inkább már csak ürügyéül szolgál. A *Kiégő*ben, amelynek fókuszában egy villanykörte áll,[1] már olyannyira megfordul a helyzet, hogy az elhagyott szerelmes itt hasonlatként szerepel, ez a felállás pedig a *Minden a legnagyobb rendben* elhagyott vőlegényként reccsenő megragasztott székében teljesedik ki, ahol a hasonlat és a szerkezet is letisztultabbá válik (már a *Berendezkedés* óta tartó pozitív folyamat), illetve az önkritikus árnyalat is tapinthatóbb lesz.

Mielőtt újra egészében nézve írnék a kötetről, mindenképpen szeretném megemlíteni a *Tisztes távol* című verset, amelyet humorát, társadalomszemléletét, leíróképességét és érzékenységét tekintve is a *Nincs itt* kiemelkedő darabjának látok. Ez a szöveg nem illeszkedik ugyan a kötet fősodrába, nem feltételezzük mögötte a költemények többségét meghatározó beszélőt, de mégis talán ez közelíti meg legjobban a fentebb már tárgyalt fő kérdéseket. Hasonlóan jól sikerült alkotás a *Szürkület*, amely bár nem a *Bevezetés a gyakorlati filozófiába* kecskerímeivel operál, keresztrímeivel is meghökkentő hatást kelt a szabadversek között. Ez már jóval direktebben kapcsolódik a kötet fősodrához – szentimentális érzések és az általános rossz közérzet keverednek benne meglepő képekkel megjelenítve –, ugyanakkor jóval visszafogottabb, és éppen ezért hatásosabb tud lenni, miközben az ironikus regisztere sem válik kérdésessé: „Hitelbe elköltött, volt jövőnk / lábosban száradó tarhonya, / szétvert feltételes módjaink / szobánk alvadó alkonya" (77).

Összességében tehát közel sem tökéletes a kötet. A meghatározó kérdések összetettségével sokszor kevésbé vetnek számot a szövegek, amikor pedig játékba hozzák az önreflexiót – akár humoros, parodisztikus formában, akár kimondott önmegkérdőjelezésként –, sokszor nincs e mögött más, mint a bizonytalanság kifejezése. Megítélésem szerint ezért nem rajzolódnak ki a versekből új jelentések lehetőségei. Ugyanakkor tökéletes verseskötetek nincsenek, és jelen verseskönyvben kétségtelenül kitapintható e líra fejlődésének eddigi folyamata és jövője is.

1 Ez a környezetidegen szóvicc azonban semmi Kovács András Ferenc fülszövegének zárlatához képest: „*Nincs itt semmi látnivaló?* Pedig minden könyv látlelet lehet. A költészetekben általában látnivalóan sok létnivaló van."

REPERTÓRIUM

2022. március–április

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2022. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent köteteiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Alföld, 2022. 3., 4.
Apokrif, 2022. 1.
Bárka, 2022. 1., 2.
Búvópatak, 2022. 1., 2., 3., 4.
Élet és Irodalom, 2022. március 4., március 11., március 18., március 25., április 1., április 8., április 14., április 22., április 29.
Eső, 2022. 1.
Ezredvég, 2022. 2.
Forrás, 2022. 3., 4.
Helikon (Kolozsvár), 2022. január 10., január 25.
Hitel, 2022. 3., 4.
Irodalmi Jelen, 2022. 3.
Irodalmi Szemle (Pozsony), 2021. 12., 2022. 1.
Jelenkor, 2022. 3., 4.
Kalligram (Pozsony), 2021. 11., 12.
Kortárs, 2022. 3., 4.
Liget, 2022. 3., 4.
Lyukasóra, 2022. 1.
Magyar Napló, 2022. 3., 4.
Mozgó Világ, 2022. 3., 4.
Műút, 2022. 1.
Országút, 2022. január 14., január 28., február 11., március 11., március 25., április 8., április 22.
Pannon Tükör, 2022. 1.
Pannonhalmi Szemle, 2022. 1.
Tiszatáj, 2022. 3., 4.
Új Forrás, 2022. 3., 4.
Várad (Nagyvárad) 2022. 2., 3.
Vigilia, 2022. 3., 4.

Vers

1. Ábrahám Erika: *deklarációk.* = Pannon Tükör, 1/18. p.
2. Ábrahám Erika: *elmaradt világvég.* = Pannon Tükör, 1/18. p.
3. Acsai Roland: *Az az.* Rondel/40. = Élet és Irodalom, április 14. 14. p.
4. Acsai Roland: *Először itt.* Rondel/9. = Pannon Tükör, 1/27. p.
5. Acsai Roland: *Elvonult a.* Rondel/12. = Pannon Tükör, 1/27. p.
6. Acsai Roland: *A fények.* (Rondel/6). = Forrás, 4/30–31. p.
7. Acsai Roland: *Folyóparton galagonya.* Rondel/38. = Élet és Irodalom, április 14. 14. p.
8. Acsai Roland: *Gurulva szét.* = Forrás, 3/12. p.
9. Acsai Roland: *Ha elolvadna minden.* = Forrás, 3/13. p.
10. Acsai Roland: *Holnap kinyit.* (Rondel/5). = Forrás, 4/30. p.
11. Acsai Roland: *Hűvös volt.* Rondel/29. = Alföld, 4/23. p.
12. Acsai Roland: *Madarak hangja.* Rondel/28. = Alföld, 4/23. p.
13. Acsai Roland: *Még az.* Rondel/37. = Élet és Irodalom, április 14. 14. p.
14. Acsai Roland: *Mindig elmenő.* = Jelenkor, 4/457. p.
15. Acsai Roland: *Az órásműhely.* = Jelenkor, 4/457–458. p.
16. Acsai Roland: *Sehonnan sehova.* = Forrás, 3/12. p.
17. Acsai Roland: *Varjak a.* (Rondel/7). = Forrás, 4/31. p.
18. Ádám Tamás: *Dongók.* = Búvópatak, 4/29. p.
19. Ádám Tamás: *Hamuszürke napok.* = Búvópatak, 4//29. p.
20. Ádám Tamás: *Hegyi beszéd az elbocsátásról.* = Tiszatáj, 3/15. p.
21. Ágh István: *Álom.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/4. p.
22. Ágh István: *Fészek.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/8. p.
23. Ágh István: *Helyfoglalás.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/5. p.
24. Ágh István: *Idéző.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/6. p.
25. Ágh István: *Karácsony.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/5. p.
26. Ágh István: *Látogatás.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/6. p.
27. Ágh István: *Megáldott vers.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/3. p.
28. Ágh István: *Szilveszter.* [Koszorúszalagok versciklus]. = Hitel, 3/7. p.
29. Ágoston Tamás: *A gyógyíthatatlan szonettje.* = Pannon Tükör, 1/37. p.
30. Ágoston Tamás: *A hóhér szonettje.* = Új Forrás, 3/44. p.
31. Ágoston Tamás: *Kazánház.* = Alföld, 4/25. p.
32. Ágoston Tamás: *A magányos szonettje.* = Új Forrás, 3/43. p.
33. Ágoston Tamás: *Melodráma.* = Alföld, 4/27. p.
34. Ágoston Tamás: *A mostoha szonettje.* = Pannon Tükör, 1/36. p.
35. Ágoston Tamás: *Ördög.* = Alföld, 4/25–26. p.
36. Ágoston Tamás: *Összement indián.* = Alföld, 4/26. p.
37. Ágoston Tamás: *A régész szonettje.* = Új Forrás, 3/45. p.
38. Ágoston Tamás: *A szorongó szonettje.* = Pannon Tükör, 1/36. p.
39. Aradi Vivien Napsugár: *Éghajlatok.* = Pannon Tükör, 1/38. p.
40. Aradi Vivien Napsugár: *Huszadik tél.* = Pannon Tükör, 1/39. p.
41. Aradi Vivien Napsugár: *Obszidián.* = Pannon Tükör, 1/38. p.
42. Báger Gusztáv: *Őstitok.* = Magyar Napló, 4/21. p.
43. Báger Gusztáv: *Szomorú vasárnap.* = Magyar Napló, 4/21. p.
44. Baka Györgyi: *Átfénylettél rajtam.* = Búvópatak, 4/9. p.
45. Baka Györgyi: *Egymásból lélegzünk.* = Búvópatak, 3/27. p.
46. Balajthy Ferenc: *Alfától az omegáig.* = Búvópatak, 1/3. p.
47. Balajthy Ferenc: *Hűséges fa(szív).* = Búvópatak, 2/11. p.
48. Balajthy Ferenc: *Nagyheti passió.* = Búvópatak, 4/3. p.
49. Balázs Imre József: *Emlékek hullámokból.* = Helikon, január 25. 11. p.
50. Balázs Imre József: *Párhuzamos univerzum.* = Helikon, január 25. 11. p.
51. Banner Zoltán: *Ádám öröksége.* = Bárka, 1/3–4. p.
52. Banner Zoltán: *magyar pokol.* = Bárka, 2/6. p.
53. Banner Zoltán: *önarckép fákkal.* = Bárka, 1/4–5. p.

54. Bence Lajos: *Himnusztöredék a XXI. századra.* = Pannon Tükör, 1/61. p.
55. Benke László: *Ásó a kertben.* = Országút, február 11. 28. p.
56. Benke László: *Az Isten cseresznyefája.* = Országút, február 11. 28. p.
57. Benke László: *Van Gogh-i napsütésben.* = Búvópatak, 4/10–11. p.
58. Benkő Attila: *Bögre.* = Élet és Irodalom, április 29. 14. p.
59. Benkő Attila: *Egyedül a házban.* = Élet és Irodalom, április 29. 14. p.
60. Benkő Attila: *Kertváros.* = Élet és Irodalom, április 29. 14. p.
61. Benkő Attila: *Szereplők.* = Élet és Irodalom, április 29. 14. p.
62. Bethlenfalvy Gergely: *a fej.* = Kalligram, 2021. 12/33. p.
63. Bethlenfalvy Gergely: *Jön a vihar.* = Kalligram, 2021. 12/34. p.
64. Bethlenfalvy Gergely: *a reggel.* = Kalligram, 2021. 12/35. p.
65. Bethlenfalvy Gergely: *a termosz.* = Kalligram, 2021. 12/35. p.
66. Bobory Zoltán: *A tőkesúly, barátaim…* = Hitel, 3/26. p.
67. Bobory Zoltán: *Vihar után.* = Hitel, 3/27. p.
68. Boda Edit: *Dongák.* = Helikon, január 10. 7. p.
69. Boda Edit: *Farkasszem.* = Helikon, január 10. 7. p.
70. Boda Edit: *Fűmadár.* = Helikon, január 10. 7. p.
71. Boda Edit: *Sólepke.* = Helikon, január 10. 7. p.
72. Boda Edit: *Találkozások.* = Helikon, január 10. 7. p.
73. Bogdán József: *[Most hogy már öregszem…]* = Kortárs, 4/13. p.
74. Bogdán József: *[Piros pünkösd napjára…]* = Kortárs, 4/13. p.
75. Borbíró Bíborka: *Aknakereső.* = Eső, 1/13. p.
76. Borbíró Bíborka: *Jó étvágyat!* = Eső, 1/14. p.
77. Borbíró Bíborka: *Kitörni a bőr alól.* = Eső, 1/13. p.
78. Borbíró Bíborka: *Zsír.* = Eső, 1/12. p.
79. Borsi Bálint: *Szelesztina a büdös lefolyóról.* = Bárka, 2/53–54. p.
80. Borsi Bálint: *Tengerre néző.* = Bárka, 2/54. p.
81. Borsodi L. László: *Ha nem ragyog.* = Helikon, január 10. 2. p.
82. Borsodi L. László: *Pusztulásig.* = Helikon, január 10. 3. p.
83. Borsodi L. László: *Szerda, csütörtök, telik.* = Helikon, január 10. 3. p.
84. Borsodi L. László: *Szótlan üres.* = Helikon, január 10. 2. p.
85. Both Balázs: *Japán selyemkép.* = Bárka, 1/32–33. p.
86. Both Balázs: *Japán Úton.* = Bárka, 1/33. p.
87. Botz Domonkos: *Hogy mondjam el.* = Búvópatak, 3/23. p.
88. Bozók Ferenc: *Elkésők dala.* = Mozgó Világ, 4/62. p.
89. Bozók Ferenc: *Hóvirág.* = Búvópatak, 3/12. p.
90. Bozók Ferenc: *Késő.* = Búvópatak, 3/12. p.
91. Bozók Ferenc: *Magányos Isten.* = Búvópatak, 3/12. p.
92. Bozsik Péter: *Széljegyzet egy Határvidékre.* = Élet és Irodalom, március 25. 17. p.
93. Bödecs László: *Mozi után, vasárnap.* = Apokrif, 1/11–13. p.
94. Bödecs László: *Vacsora, péntek.* = Apokrif, 1/9–10. p.
95. Bödecs László: *Virrasztás, szombat.* = Apokrif, 1/10–11. p.
96. Böszörményi Zoltán: *Dédapáink.* = Irodalmi Jelen, 3/10. p.
97. Böszörményi Zoltán: *Helyzetkép.* = Irodalmi Jelen, 3/9. p.
98. Böszörményi Zoltán: *Székely este.* = Irodalmi Jelen, 3/9. p.
99. Böszörményi Zoltán: *Zetelaka.* = Irodalmi Jelen, 3/11. p.
100. Buda Ferenc: *Köszöntő.* = Alföld, 3/32. p.
101. Buda Borsi: *A nagymamák a nagypapák.* = Forrás, 4/37. p.
102. Buzogány Árpád, P.: *Amikor a hamisságot éreztem.* = Búvópatak, 4/14. p.
103. Buzogány Árpád, P.: *Nélküled fogynak a napok.* = Búvópatak, 4/14. p.
104. Constance Chatterley: *Na most akkor.* = Mozgó Világ, 3/20. p.
105. Constance Chatterley: *Ti, leányok, ne.* = Mozgó Világ, 3/21–22. p.
106. Czigány György: *Bűn-e?* = Magyar Napló, 4/4. p.
107. Czigány György: *Öregen.* = Magyar Napló, 4/4. p.
108. Czilczer Olga: *Csapódna csöndre.* = Liget, 3/41–42. p.
109. Czilczer Olga: *Majd egy kéz.* = Liget, 3/43–44. p.

110. Czipott György: *Agnus Dei.* = Búvópatak, 4/27. p.
111. Czipott György: *Jézus szemével.* = Búvópatak, 4/27. p.
112. Csávossy György István: *Balga bordal.* = Várad, 3/16. p.
113. Csávossy György István: *Csak ülök egy pohár vörösbor mellett.* = Várad, 3/17. p.
114. Csávossy György István: *Cseresznyevirágzás.* = Várad, 3/17. p.
115. Csávossy György István: *Az ébredés metafizikája.* = Várad, 3/16. p.
116. Csávossy György István: *A hal halála.* = Várad, 3/16. p.
117. Csávossy György István: *Janus-arcú péntek.* = Várad, 3/16. p.
118. Csávossy György István: *Köszöntő.* = Várad, 3/17. p.
119. Csávossy György István: *Nyúlfark vers.* = Várad, 3/16. p.
120. Csehy Zoltán: *Ezek a furcsa kockák.* Variációk Aczél Géza-verskockákra. = Alföld, 3/31. p.
121. Csengey Dénes: *Kerthelyiségben ősszel, L.M.-re várakozva.* = Hitel, 4/38. p.
122. Csengey Dénes: *Ki az? Ki az.* = Hitel, 4/35–36. p.
123. Csengey Dénes: *Kimosdat még.* (a Hangszórón bemondták dallamára). = Hitel, 4/39. p.
124. Csengey Dénes: *Mondóka.* (Nyájas élet, halk remény…) = Hitel, 4/37. p.
125. Csengey Dénes: *Néha-néha nagyon.* = Hitel, 4/37. p.
126. Csiki Melinda: *Becsapódás.* = Búvópatak, 2/2. p.
127. Csiki Melinda: *Haikuk.* = Búvópatak, 2/13. p.
128. Csillag Tamás: *Ebbe a kórterembe visszajött a nyár.* = Bárka, 1/30–31. p.
129. Csillag Tamás: *A lassulás oka.* = Bárka, 1/29. p.
130. Csillag Tamás: *Párából császealj.* = Bárka, 1/29–30. p.
131. Csobánka Zsuzsa Emese: *A hűtlenség dicsérete.* = Alföld, 4/7–8. p.
132. Csobánka Zsuzsa Emese: *Végtelen nyolcas.* = Alföld, 4/6–7. p.
133. Csokonai Attila: *Ahogy lesz, homless!* = Ezredvég, 2/51. p.
134. Csokonai Attila: *Elszámolás hiányokkal.* = Ezredvég, 2/49–50. p.
135. Csokonai Attila: *„Elveszti »tett« nevét".* = Ezredvég, 2/49. p.
136. Csokonai Attila: *Ewig Mütterliches.* = Ezredvég, 2/49. p.
137. Csokonai Attila: *Hasonlat.* = Ezredvég, 2/51. p.
138. Csokonai Attila: *Izsák.* = Ezredvég, 2/51. p.
139. Csokonai Attila: *Mondd szépen: Krk.* = Ezredvég, 2/50–51. p.
140. Csongor Andrea: *Minden(n)ek ellenére.* = Liget, 3/70–71. p.
141. Csontos Márta: *Besokalltam…* = Tiszatáj, 4/13–14. p.
142. Csontos Márta: *Deus dedit, deus abstulit.* = Búvópatak, 4/14. p.
143. Csontos Márta: *Jézus és az agyaggalambok.* = Búvópatak, 3/7. p.
144. Csontos Márta: *Hibajegyzék kipipálva.* = Tiszatáj, 4/13. p.
145. Csorba János: *S. Dénes emlékére.* = Ezredvég, 2/66. p.
146. Csordás Gábor: *Előhang egy készülő Miłosz-kötethez.* = Élet és Irodalom, március 11. 17. p.
147. Csuday Csaba: *Jó volna tudni.* = Kortárs, 3/5. p.
148. Csuday Csaba: *Kijivi anzix.* = Élet és Irodalom, április 22. 14. p.
149. Darvasi László: *A halál nagy ajándéka.* = Tiszatáj, 3/21. p.
150. Darvasi László: *A halottak tanítói.* = Tiszatáj, 3/20. p.
151. Darvasi László: *Egy igazán vidám hír.* = Tiszatáj, 3/20. p.
152. Darvasi László: *Magyarországi kisvidám.* = Tiszatáj, 3/18. p.
153. Darvasi László: *Magyarországi vidámságok* = Tiszatáj, 3/20. p.
154. Darvasi László: *Egy sírfelirat.* = Tiszatáj, 3/21. p.
155. Darvasi László: *A temetőcsősz vidám felesége.* = Tiszatáj, 3/19. p.
156. Darvasi László: *Vidám ébredés.* = Tiszatáj, 3/21. p.
157. Darvasi László: *Vidám kalapos megoldás.* = Tiszatáj, 3/17. p.
158. Darvasi László: *Vidám kérdés.* = Tiszatáj, 3/18. p.
159. Darvasi László: *Vidám mosás.* = Tiszatáj, 3/17. p.
160. Darvasi László: *Vidám versolvasás és írás.* = Tiszatáj, 3/22. p.
161. Debreczeny György: *aki a bábokkal játszott.* = Pannonhalmi Szemle, 1/76. p.
162. Debreczeny György: *biciklitörténelem.* = Kalligram, 2021. 11/55–56. p.

163. Debreczeny György: *csak jó nézni*. = Ezredvég, 2/44. p.
164. Debreczeny György: *kútjából a kétségbeesésnek*. = Bárka, 2/26–29. p.
165. Debreczeny György: *mert ez nem olyan vers*. = Ezredvég, 2/43–44. p.
166. Deményi Péter: *Csavargófej*. = Alföld, 4/14–16. p.
167. Deményi Péter: *Tenger*. = Jelenkor, 3/329–330. p.
168. Demeter Arnold: *Édes rózsám*. = Műút, 1/12. p.
169. Demeter Arnold: *Ismertesd meg magad az egyetemmel*. = Bárka, 2/38. p.
170. Demeter Arnold: *Miben hisz, aki*. = Bárka, 2/38–39. p.
171. Demeter Arnold: *Mínusz negyven*. = Bárka, 2/39. p.
172. Demeter Arnold: *Tragédiaközeli*. = Bárka, 2/38. p.
173. Demeter Arnold: *vadvirág*. = Műút, 1/13. p.
174. Demeter József: *Virtuális – túrós puliszka*. = Országút, január 14. 41. p.
175. Demus Gábor: *háromhónaposan, ha fölébredt, helyből*. = Bárka, 2/34. p.
176. Demus Gábor: *kimaradok a „sivatagi show"-ból*. = Bárka, 2/33. p.
177. Demus Gábor: *visít a pókhas, ötletelsz*. = Bárka, 2/35. p.
178. Devecsery László: *…így szólít meg hazánk…* = Búvópatak, 4/4. p.
179. Dobosy Tímea: *Anyám*. = Pannon Tükör, 1/29. p.
180. Dobosy Tímea: *Látens*. = Pannon Tükör, 1/30. p.
181. Döbrentei Kornél: *Helsinki Hősei*. = Hitel, 3/17–20. p.
182. Dukay Barnabás: *kezedben száraz ágak*. [haiku]. = Új Forrás, 4/4. p.
183. Dukay Barnabás: *pillanat-árnyak*. [haiku]. = Új Forrás, 4/5. p.
184. Dukay Barnabás: *szívedben rózsa*. [haiku]. = Új Forrás, 4/3. p.
185. Dukay Barnabás: *Egy zarándokének*. = Új Forrás, 4/55. p.
186. Ecsédi Orsolya: *felismerés*. = Alföld, 3/15. p.
187. Ecsédi Orsolya: *hibátlan*. = Alföld, 3/15. p.
188. Ecsédi Orsolya: *törmelék*. = Alföld, 3/16. p.
189. Egyre Márki: *Legyen a kérdés*. = Ezredvég, 2/36. p.
190. Egyre Márki: *Miért írjak*. = Ezredvég, 2/36. p.
191. Egyre Márki: *Ördögi kör*. = Ezredvég, 2/35. p.
192. Egyre Márki: *Telefonérményi vers*. = Ezredvég, 2/37. p.
193. Egyre Márki: *Utálatos szokás*. (Utcavers). = Ezredvég, 2/36. p.
194. Eszenyi Fanni: *Déli*. = Pannon Tükör, 1/59–60. p.
195. Eszenyi Fanni: *Egy gondolat a felnövésről*. = Pannon Tükör, 1/59. p.
196. Fábián Judit: *Giccses ég*. = Várad, 2/14. p.
197. Fábián Judit: *Lakkverem*. = Várad, 2/14. p.
198. Fábián Judit: *Pigment*. = Várad, 2/14. p.
199. Fábián Judit: *Zsilettpenge*. = Várad, 2/14. p.
200. Faragó Dániel: *Non moribus*. = Tiszatáj, 4/32. p.
201. Farkas Arnold Levente: *a látszat*. = Bárka, 2/50. p.
202. Farkas Eszter: *dél*. = Helikon, január 10. 13. p.
203. Farkas Eszter: *este*. = Helikon, január 10. 13. p.
204. Farkas Eszter: *reggel*. = Helikon, január 10. 13. p.
205. Farkas Gábor: *Burokban lét*. = Ezredvég, 2/67. p.
206. Farkas Gábor: *Fúga hat tételben*. = Ezredvég, 2/68. p.
207. Farkas Gábor: *Missa pro defunctis*. = Ezredvég, 2/67. p.
208. Farkas Gábor: *verset játszik*. = Tiszatáj, 3/26. p.
209. Farkas Wellmann Éva: *Visszaúton*. = Kortárs, 4/8. p.
210. Fecske Csaba: *Elhallgatom*. = Búvópatak, 4/23. p.
211. Fecske Csaba: *Elsőáldozási kép*. = Alföld, 3/4–5. p.
212. Fecske Csaba: *emlékeink*. = Bárka, 2/16. p.
213. Fecske Csaba: *Faluszél*. = Búvópatak, 4/29. p.
214. Fecske Csaba: *Felületképzés*. = Tiszatáj, 3/11. p.
215. Fecske Csaba: *Gyerekkor*. = Tiszatáj, 3/11–12. p.
216. Fecske Csaba: *Három év*. = Tiszatáj, 3/12. p.
217. Fecske Csaba: *Háromlábú macska*. = Tiszatáj, 3/12–13. p.
218. Fecske Csaba: *Kívánság*. = Alföld, 3/4. p.

219. Fecske Csaba: *Még nem.* = Búvópatak, 4/29. p.
220. Fecske Csaba: *Mint a füst.* = Új Forrás, 3/51. p.
221. Fecske Csaba: *Nem az jött haza.* = Ezredvég, 2/4. p.
222. Fecske Csaba: *nem felel.* = Bárka, 2/16–17. p.
223. Fecske Csaba: *Osztálytalálkozó.* = Tiszatáj, 3/13–14. p.
224. Fecske Csaba: *öreg örök.* = Bárka, 2/15–16. p.
225. Fecske Csaba: *Panaszdal.* = Ezredvég, 2/3. p.
226. Fecske Csaba: *Ritka vendég.* = Ezredvég, 2/4. p.
227. Fecske Csaba: *Szakítás.* = Alföld, 3/5. p.
228. Fecske Csaba: *talicska szén.* = Bárka, 2/15. p.
229. Fecske Csaba: *A vacsora előtt.* = Új Forrás, 3/50. p.
230. Fecske Csaba: *Zuhanás.* = Liget, 4/101–102. p.
231. Fehér Renátó: *Írottkő.* = Élet és Irodalom, március 4. 17. p.
232. Fehér Renátó: *Nyelvemlék.* = Forrás, 3/18–20. p.
233. Fekete Vince: *(Ernyő).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Élet és Irodalom, március 18. 17. p.
234. Fekete Vince: *(Fehér árnyék).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Jelenkor, 3/283–284. p.
235. Fekete Vince: *(Idegenek).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Élet és Irodalom, március 18. 17. p.
236. Fekete Vince: *(Ikarosz).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Tiszatáj, 4/3–4. p.
237. Fekete Vince: *(Nász).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Tiszatáj, 4/4. p.
238. Fekete Vince: *(Seol).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Jelenkor, 3/282–283. p.
239. Fekete Vince: *(Szag).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Élet és Irodalom, március 18. 17. p.
240. Fekete Vince: *(Túlélés).* [Halálgyakorlatok versciklus]. = Élet és Irodalom, március 18. 17. p.
241. Fellinger Károly: *Emlékké.* = Helikon, január 10. 11. p.
242. Fellinger Károly: *Felszabadulás.* = Helikon, január 10. 11. p.
243. Fellinger Károly: *Séta.* = Helikon, január 10. 11. p.
244. Fellinger Károly: *Túlírt töredék.* = Kalligram, 2021. 12/49–50. p.
245. Fenyvesi Ottó: *Hamvazószerda.* = Jelenkor, 4/393–395. p.
246. Ferdinandy György: *Hajnali hangok.* = Eső, 1/92. p.
247. Ferdinandy György: *Szól a kakas.* = Eső, 1/93. p.
248. Ferencz Imre: *Együtt.* = Helikon, január 25. 7. p.
249. Ferencz Imre: *Megértés.* = Helikon, január 25. 7. p.
250. Ferencz Imre: *Sós víz.* = Helikon, január 25. 7. p.
251. Ferencz Imre: *Várakozás.* = Helikon, január 25. 7. p.
252. Ferenczes István: *Tengerszem.* = Országút, április 22. 23. p.
253. Filip László: *Fonódó.* = Magyar Napló, 4/9. p.
254. Filip László: *Köszönöm, Polonius.* = Magyar Napló, 4/9. p.
255. Filip Tamás: *Rossz idők járnak a költészetre.* = Eső, 1/102–103. p.
256. Fodor András: *Bach-fúga.* = Lyukasóra, 1/25. p.
257. Fodor András: *A győztes.* = Lyukasóra, 1/24. p.
258. Fodor András: *Hajsza.* = Lyukasóra, 1/25. p.
259. Fodor András: *Holtak és élők.* = Lyukasóra, 1/24. p.
260. Fodor András: *Az ördög győzelme.* = Lyukasóra, 1/24. p.
261. Fodor András: *A romlás évada.* = Lyukasóra, 1/25. p.
262. Fodor András: *Tested kenyerén.* = Lyukasóra, 1/25. p.
263. Fodor András: *A vízrenéző.* = Lyukasóra, 1/24. p.
264. Fövényi Sándor: *Mit számít.* = Ezredvég, 2/31–32. p.
265. Fövényi Sándor: *Öregszem.* = Ezredvég, 2/30. p.
266. Fülöp Dorottya: *Twardowski mester utazása.* = Irodalmi Jelen, 3/117–123. p.
267. Gajdos András: *Hajnali tamáskodás.* = Ezredvég, 2/25. p.
268. Gajdos András: *Szerelem-rondó.* = Ezredvég, 2/24. p.
269. Gajdos András: *Vers.* = Ezredvég, 2/25. p.
270. Gál Hunor: *A kilégzés napja.* = Eső, 1/109–110. p.

271. Galántai Zoltán: *Ceruzarajz*. [Gulácsy versciklus]. = Új Forrás, 3/36. p.
272. Galántai Zoltán: *Francesca*. [Gulácsy versciklus]. = Új Forrás, 3/37. p.
273. Galántai Zoltán: *Havazás*. [Gulácsy versciklus]. = Új Forrás, 3/34. p.
274. Galántai Zoltán: *A hídon*. [Gulácsy versciklus]. = Új Forrás, 3/35. p.
275. Galántai Zoltán: *Kertek*. J. P. Holdbéli kertek. Az ördög fája. Kabír misztikus dalai. [Gulácsy versciklus]. = Új Forrás, 3/38–39. p.
276. Garai László: *Újévi köszöntő*. = Pannon Tükör, 1/63. p.
277. Géczi János: *A múltról*. = Műút, 1/38. p.
278. Géczi János: *Nézet-eltérések*. = Műút, 1/39. p.
279. Géczi János: *A rózsákról*. = Műút, 1/38. p.
280. Géczi János: *A szerzőhöz*. = Tiszatáj, 4/12. p.
281. Géczi János: *Vers egy Aczél-sor töredékével*. = Alföld, 3/29–30. p.
282. G[éher]. István László: *Kintu*. = Tiszatáj, 4/37–38. p.
283. G[éher]. István László: *A szivárványkígyó*. = Tiszatáj, 4/37–38. p.
284. Gerber Erika: *Vonattal jött*. = Helikon, január 25. 18. p.
285. Geresits Gizella: *A csönd*. = Pannon Tükör, 1/62. p.
286. Gerevich András: *Reggel*. = Kalligram, 2021. 11/24. p.
287. Gerevich András: *Sysmai erdő*. = Kalligram, 2021. 11/23. p.
288. Gergely Ágnes: *Judit*. = Vigilia, 3/204. p.
289. Gothár Tamás: *A homokról*. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/78–79. p.
290. Gömöri György: *A győztesek esélyeiről*. = Élet és Irodalom, március 18. 14. p.
291. Gömöri György: *Mari álma, járványidőben*. = Alföld, 4/16. p.
292. Gömöri György: *Sorok egy régi barátról*. = Alföld, 4/17. p.
293. Gömöri György: *Teleki József naplójából*. = Alföld, 4/16. p.
294. Gömöri György: *Teljes lélekkel*. = Élet és Irodalom, március 18. 14. p.
295. Gömöri György: *A testről, meg ami még utána jöhet*. = Mozgó Világ, 4/64. p.
296. Gömöri György: *Egy túlélő emlékezéseiből*. = Mozgó Világ, 4/64. p.
297. Győri László: *Segesvár*. = Magyar Napló, 3/5–6. p.
298. Győri Orsolya: *Aranyóra*. = Bárka, 2/51. p.
299. Győri Orsolya: *Meccs után*. = Bárka, 2/52. p.
300. Győri Orsolya: *Transzmutáció*. = Bárka, 2/51. p.
301. Gyukics Gábor: *erőszakos utazás*. = Alföld, 3/13. p.
302. Gyukics Gábor: *az érzéketlenség felismerése*. = Alföld, 3/12–13. p.
303. Gyukics Gábor: *halvány képtelenség*. = Alföld, 3/14. p.
304. Gyukics Gábor: *séta az égi ösvény felé*. = Alföld, 3/12. p.
305. Gyurász Marianna: *Fotózunk, vonatból*. = Irodalmi Szemle, 1/49. p.
306. Gyurász Marianna: *Háromszögek*. = Irodalmi Szemle, 1/52. p.
307. Gyurász Marianna: *Két aktuális kép*. = Irodalmi Szemle, 1/50. p.
308. Gyurász Marianna: *Papírlegyezők*. = Irodalmi Szemle, 1/51. p.
309. Gyurász Marianna: *A repülő kertész*. = Pannon Tükör, 1/48–49. p.
310. Gyurász Marianna: *T'hooft álma*. = Irodalmi Szemle, 1/48. p.
311. Hajtman Kornél: *Csoda*. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/18. p.
312. Hajtman Kornél: *Délibáb*. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/20. p.
313. Hajtman Kornél: *Én*. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/19. p.
314. Hajtman Kornél: *Orgia*. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/17. p.
315. Hajtman Kornél: *Szeplő*. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/21. p.
316. Hajtman Kornél: *Tamás*. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/16. p.
317. Halmai Tamás: *Függőkert*. = Bárka, 1/10. p.
318. Halmai Tamás: *Ívek, egyenesek*. = Bárka, 1/11. p.
319. Halmai Tamás: *Rilke angyalai*. = Bárka, 1/10. p.
320. Handi Péter: *A kert már belefáradt*. = Liget, 4/58–59. p.
321. Harcos Bálint: *Széria*. = Műút, 1/28–30. p.
322. Harkai Vass Éva: *Work in progress*. Nemes Nagy Ágnes 100. = Forrás, 4/21–24. p.
323. Háy János: *DCM*. Mesterszonett a Dunai Cementművekről. = Bárka, 2/7. p.
324. Háy János: *Öregkori líra*. = Alföld, 3/27–28. p.
325. Háy János: *Vers, ballada, eposz, görög dráma, regény*. = Eső, 1/3–7. p.

326. Horváth Benji: *Két hold.* = Élet és Irodalom, április 1. 14. p.
327. Horváth Florencia: *Tanulok markolni.* = Kortárs, 4/9. p.
328. Imre Flóra: *Ádvent macskával.* = Vigilia, 3/214. p.
329. Imre Flóra: *Szerelmem, Macska úr.* = Vigilia, 3/214. p.
330. Jász Attila: *Felhőfoszlányok a hajnali fűben.* = Jelenkor, 3/286. p.
331. Jász Attila: *Felhőfoszlányok a hajnali fűben.* = Vigilia, 4/316. p.
332. Jász Attila: *Felhőfoszlányok a hajnali fűben.* Részletek. = Alföld, 4/9. p.
333. Jenei Gyula: *Légszomj 2.* (Jegyzetversek járvány idején). = Bárka, 1/21–22. p.
334. Jóna Dávid: *A barátom az intenzíven.* = Ezredvég, 2/14. p.
335. Jóna Dávid: *Eszmeturkáló.* = Ezredvég, 2/12–13. p.
336. Juhász Zsuzsanna: *Szervetlen.* = Hitel, 4/82. p.
337. Juhász Zsuzsanna: *Szitokszó.* = Hitel, 4/82. p.
338. Juhász Zsuzsanna: *Tárgyvesztés.* = Hitel, 4/83. p.
339. Juhász Zsuzsanna: *Utak.* = Hitel, 4/83. p.
340. Juhász Zsuzsanna: *Válás.* = Hitel, 4/82. p.
341. Juhász Zsuzsanna: *Valóság.* = Hitel, 4/83. p.
342. Kala Noémi: *Nő vagyok.* = Pannon Tükör, 1/57. p.
343. Kala Noémi: *Te és én és talán mi.* = Pannon Tükör, 1/57–58. p.
344. Kállai Katalin: *Vesztegzár.* = Liget, 3/66–67. p.
345. Kállay Kotász Zoltán: *Elbánva.* = Liget, 3/45–46. p.
346. Kamarás Klára*: Fogyó utak.* = Ezredvég, 2/57. p.
347. Kamarás Klára*: Végkiárusítás.* = Ezredvég, 2/58. p.
348. Karacs Andrea: *Demokrácia.* = Tiszatáj, 4/29–30. p.
349. Karacs Andrea: *Gerezdek.* = Tiszatáj, 4/31. p.
350. Karacs Andrea: *Hi.* = Tiszatáj, 4/30–31. p.
351. Karacs Andrea: *Könyv és olvasója.* = Irodalmi Jelen, 3/15. p.
352. Karacs Andrea: *Múzsává.* = Tiszatáj, 4/30. p.
353. Karacs Andrea: *Nyomási technikák.* = Tiszatáj, 4/29. p.
354. Karacs Andrea: *A villamosvezetéken túl.* = Irodalmi Jelen, 3/15. p.
355. Karinthy Frigyes: *De profundis.* = Irodalmi Jelen, 3/3–4. p.
356. Karkó Ádám: *Csöndben jöttek.* = Bárka, 1/18. p.
357. Karkó Ádám: *Határközeli sztyeppén.* = Bárka, 1/17. p.
358. Karkó Ádám: *Nesztelen.* = Bárka, 1/17–18. p.
359. Kelényi Béla: *Eurüdiké ébresztése.* = Új Forrás, 3/27. p.
360. Kelényi Béla: *Obersendlingi megálló.* = Új Forrás, 3/26. p.
361. Kelényi Béla: *Szoba Gladiólusszal.* = Új Forrás, 3/25. p.
362. Keresztesi József: *Egy mondat az adósságról.* = Jelenkor, 4/390–392. p.
363. Király Farkas: *A zöld férfi.* magány/máshol. = Magyar Napló, 4/32. p.
364. Király László: *1980. november 26.* = Országút, március 25. 22. p.
365. Király László: *Kővadászok klubja.* = Országút, március 25. 22. p.
366. Király László: *Nagyító.* = Országút, március 25. 22. p.
367. Kiss Anna: *De megtartják a bált.* = Forrás, 3/3–5. p.
368. Kiss Anna: *Valaki angyal.* = Magyar Napló, 3/51–53. p.
369. Kiss Judit Ágnes: *Mind-mind alusznak a dombon.* = Jelenkor, 3/284–285. p.
370. Kiss Judit Ágnes: *Portfólió 2.0.* = Mozgó Világ, 4/66. p.
371. Kiss Judit Ágnes: *A Petefészek elégiája.* = Mozgó Világ, 4/67. p.
372. Komor Zoltán: *Pávakoffein.* = Irodalmi Jelen, 3/23–24. p.
373. Kondákor Gyöngyi: *Tavasz a kertben.* = Pannon Tükör, 1/63. p.
374. Kopriva Nikolett: *Mese a szélnek.* = Országút, március 25. 29. p.
375. Kopriva Nikolett: *Napfogyatkozás.* = Országút, március 25. 29. p.
376. Kopriva Nikolett: *A rend megbomlása.* = Országút, március 25. 29. p.
377. Kósa Eszter: *Állatkikötő.* = Eső, 1/11. p.
378. Kósa Eszter: *Bentről.* = Eső, 1/11. p.
379. Kósa Eszter: *Az éter kutyái.* = Eső, 1/12. p.
380. Kósa Eszter: *A fulladás ígérete.* = Eső, 1/11. p.

381. Kovács Újszászy Péter: *Acélpenge a kopoltyúk fölött.* = Irodalmi Jelen, 3/137. p.
382. Kovács Újszászy Péter: *Holt-Tisza-idill.* = Irodalmi Jelen, 3/137. p.
383. Kovács Újszászy Péter: *Két tenyér között.* = Irodalmi Jelen, 3/139. p.
384. Kovács Újszászy Péter: *Körvonalaid.* = Irodalmi Jelen, 3/138. p.
385. Kovács Újszászy Péter: *Mint fordok közé a tenger.* = Irodalmi Jelen, 3/137–138. p.
386. Kovács Újszászy Péter: *Szembogár homlokom alatt.* = Irodalmi Jelen, 3/138. p.
387. Kovács Újszászy Péter: *Tanulva téged.* = Irodalmi Jelen, 3/139. p.
388. Körtesi Márton: *Hogyisne.* = Apokrif, 1/47. p.
389. Körtesi Márton: *Légnyomás.* = Apokrif, 1/46. p.
390. Köves István: *Egy krisnás lányka réz bokacsengője.* = Ezredvég, 2/62. p.
391. Krusovszky Dénes: *A csörtetés.* [Életrajzi kísérletek versciklus]. = Alföld, 3/5–6. p.
392. Krusovszky Dénes: *Ennyire egyszerű.* [Életrajzi kísérletek versciklus]. = Alföld, 3/6–7. p.
393. Krusovszky Dénes: *Kicsi, fehér.* [Életrajzi kísérletek versciklus]. = Alföld, 3/7. p.
394. Krusovszky Dénes: *Márványdaráló.* [Életrajzi kísérletek versciklus]. = Alföld, 3/6. p.
395. Kukorelly Endre: *Fuite de centaures.* = Élet és Irodalom, március 25. 14. p.
396. Kürti László: *álom és cekker.* = Bárka, 2/3–4. p.
397. Kürti László: *fakír bársonyszéken.* = Vigilia, 3/213. p.
398. Kürti László: *férfitársam.* = Vigilia, 3/212–213. p.
399. Kürti László: *hálótárs.* = Bárka, 2/4–5. p.
400. Kürti László: *hüllőhideg.* = Élet és Irodalom, április 22. 17. p.
401. Kürti László: *kávéház kedden.* = Élet és Irodalom, április 22. 17. p.
402. Kürti László: *köd.* = Bárka, 2/5. p.
403. Kürti László: *legutolsó tanú.* = Hitel, 4/66. p.
404. Kürti László: *műemlék.* = Élet és Irodalom, április 22. 17. p.
405. Kürti László: *pacemaker.* = Élet és Irodalom, április 22. 17. p.
406. Kürti László: *visszaemlékezés.* = Hitel, 4/65. p.
407. Lackfi János: *A hómunkásnak jó.* = Eső, 1/54–57. p.
408. Lackfi János: *Ingatag.* = Országút, január 28. 24. p.
409. Lackfi János: *A sistergő reflektorfény zsoltára.* = Országút, január 28. 25. p.
410. Ladik Katalin: *Ecce Femina.* = Magyar Napló, 3/48. p.
411. Ladik Katalin: *Kinek az eleven asszonya?* = Magyar Napló, 3/48. p.
412. Ladik Katalin: *A Nap is menekülőben volt.* = Magyar Napló, 3/48. p.
413. Lajtos Nóra: *lélekfodor.* izoláló. flow. fodor. = Magyar Napló, 4/41. p.
414. Lajtos Nóra: *Ludman Antal emlékére, avagy aki megjárta Villach-Klagenfurtot.* = Irodalmi Jelen, 3/28–29. p.
415. Lajtos Nóra: *Sylvia Plath lírai jegyzetei.* = Bárka, 1/42–43. p.
416. Lajtos Nóra: *téli esőben.* = Hitel, 4/102. p.
417. Lapis József: *Beszédtöredékek a halálról.* = Eső, 1/45. p.
418. Lapis József: *Egy gyerekszoba lélegzése.* [Beszédtöredékek a halálról versciklus]. = Vigilia, 4/297. p.
419. Lapis József: *Az igazi kritikus.* = Eső, 1/53–54. p.
420. Lapis József: *Vessző.* [Beszédtöredékek a halálról versciklus]. = Vigilia, 4/296–297. p.
421. László Noémi: *Álomtükör.* = Élet és Irodalom, április 29. 17. p.
422. László Noémi: *Az őskor hajnala.* = Élet és Irodalom, április 29. 17. p.
423. Lázár Balázs: *Első ekloga.* = Országút, január 14. 24. p.
424. Lázár Balázs: *Utószó.* = Magyar Napló, 4/10–11. p.
425. Lendvai Zalán: *Éttermi analízis.* = Liget, 3/47–48. p.
426. Lendvai Zalán: *Létezésszilánk.* = Liget, 4/60–61. p.
427. Lendvai Zalán: *Önfeledés.* = Liget, 3/49–50. p.
428. Lengyel Géza: *Felejtsük hát?* = Ezredvég, 2/59. p.
429. Lévai Aliz-Mária: *Árva.* = Irodalmi Jelen, 3/185. p.
430. Lévai Aliz-Mária: *Kiveszés.* = Irodalmi Jelen, 3/186. p.
431. Lévai Aliz-Mária: *Újszülött.* = Irodalmi Jelen, 3/185. p.
432. Lövétei Lázár László: *Szakadt naptár.* = Forrás, 4/3–5. p.
433. Lövétei Lázár László: *Zákeus kérése.* = Kortárs, 3/3. p.

434. Lövétei Lázár László: *Zörgetés Zákeus ajtaján.* = Kortárs, 3/3. p.
435. Lukács Flóra: *John Galt megállítja a világ motorját.* = Műút, 1/36. p.
436. Lukács Izabella: *Számtalan.* = Pannon Tükör, 1/62. p.
437. Lukáts János: *Eszternek.* = Búvópatak, 3/26. p.
438. Lukáts János: *Február, este fél öt.* = Búvópatak, 2/14. p.
439. Lukáts János: *Felhőre írt versek.* = Búvópatak, 1/7. p.
440. Magolcsay Nagy Gábor: *(álmodik a fenyves).* = Kalligram, 2021. 12/39. p.
441. Magolcsay Nagy Gábor: *(kálváriahold).* = Kalligram, 2021. 12/39. p.
442. Majláth Ákos: *Hittan után.* = Pannon Tükör, 1/20. p.
443. Majláth Ákos: *Miyazaki a Nyírségbe látogat.* = Pannon Tükör, 1/19. p.
444. Makláři Éva, P.: *Az elhagyott őrház.* = Lyukasóra, 1/39. p.
445. Makláři Éva, P.: *Évek vagy napok?* = Lyukasóra, 1/39. p.
446. Makó Ágnes: *Az volt a terv.* = Liget, 3/68–69. p.
447. Markó Béla: *Embernagyság.* = Eső, 1/17. p.
448. Markó Béla: *Kiszámolós.* = Eső, 1/18. p.
449. Markó Béla: *A közhely grammatikája.* = Élet és Irodalom, április 14. 17. p.
450. Markó Béla: *Orosz kenyér.* = Élet és Irodalom, április 14. 17. p.
451. Marno János: *Felfázás.* = Alföld, 4/3–4. p.
452. Marno János: *Hallójáratok.* = Alföld, 4/3. p.
453. Marno János: *Hanglejtő.* = Alföld, 4/4–5. p.
454. Marno János: *A puszta kíváncsiság.* = Alföld, 4/5. p.
455. Masri Mona Aicha: *áradjon ajkamról.* = Műút, 1/5. p.
456. Masri Mona Aicha: *füstre tett tömlő.* = Műút, 1/4. p.
457. Masri Mona Aicha: *mint számnak a méz.* = Műút, 1/3. p.
458. Mechler Anna: *Audiencia.* = Ezredvég, 2/69–70. p.
459. Mechler Anna: *Gyermekhalál.* = Ezredvég, 2/70–71. p.
460. Meliorisz Béla: *Mire teljesen.* = Tiszatáj, 3/39. p.
461. Mezey Katalin: *Egy jómódú rétor özvegyének.* = Magyar Napló, 3/23. p.
462. Mezey Katalin: *Nagy tudás.* = Magyar Napló, 3/23. p.
463. Miklya Zsolt: *Égmolnár.* = Magyar Napló, 4/44. p.
464. Miklya Zsolt: *Párkány.* = Magyar Napló, 4/44. p.
465. Mogyorósi László: *Athéné.* = Bárka, 1/44. p.
466. Mogyorósi László: *Tea.* = Bárka, 1/44–45. p.
467. Mogyorósi László: *Tincs.* = Bárka, 1/44. p.
468. Mohácsi Balázs: *Vers amelynek a szerkesztő kérésére megváltoztattam a címét.* = Eső, 1/89–90. p.
469. Molnár Dávid: *[Nem láttam még…]* = Bárka, 2/43. p.
470. Molnár Dávid: *Sínek mellett.* = Bárka, 2/42–43. p.
471. Molnár Dávid: *Tavasz és nyár.* = Bárka, 2/42. p.
472. Molnár Gábor: *Hajsötéteden.* = Pannon Tükör, 1/64. p.
473. Molnos Lajos: *Amikor…* = Helikon, január 25. 11. p.
474. Molnos Lajos: *Feljegyzések.* = Helikon, január 25. 11. p.
475. Murányi Zita: *csoda.* = Bárka, 1/16. p.
476. Murányi Zita: *csöves.* = Bárka, 1/15. p.
477. Murányi Zita: *tangó.* = Bárka, 1/15–16. p.
478. Nádasdy Ádám: *Általános témák.* = Alföld, 3/3–4. p.
479. Nádasdy Ádám: *Milyen fehérjéket készít.* = Apokrif, 1/8. p.
480. Nádasdy Ádám: *Torony, gólyahíd, raktár.* = Alföld, 3/3. p.
481. Nagy Attila: *Tandori.* = Bárka, 2/32. p.
482. Nagy Dániel: *Félidőben.* = Jelenkor, 4/459–460. p.
483. Nagy Dániel: *A menedzser megnyílik.* = Jelenkor, 4/459. p.
484. Nagy Gábor Miklós: *MMXXI. ecloga.* = Ezredvég, 2/71–72. p.
485. Nagy István, P.: *Jancsi.* = Tiszatáj, 3/40–42. p.
486. Nagy Kinga: *elzárom az útját.* = Kalligram, 2021. 12/58. p.
487. Nagy Kinga: *Rövid, egyenes.* = Kalligram, 2021. 12/58. p.
488. Nagy Kinga: *zugait a ház.* = Kalligram, 2021. 12/59–60. p.
489. Nagy Lea: *Piros lámpa.* = Országút, február 11. 27. p.
490. Nagy Lea: *Úgy meg minek?* = Országút, február 11. 27. p.
491. Nagy Márta Júlia: *Féreglyuk.* = Tiszatáj, 3/27–28. p.

492. Nagy Márta Júlia: *Teher.* = Tiszatáj, 3/27. p.
493. Németh István Péter: *Koan.* = Búvópatak, 4/29. p.
494. Németh István Péter: *Ligeti rorate.* = Búvópatak, 4/27. p.
495. Német István, Z.: *Sós.* = Magyar Napló, 4/33. p.
496. Német István, Z.: *Tönk.* = Magyar Napló, 4/33. p.
497. Novák Valentin: *Mocsár.* = Hitel, 3/36–37. p.
498. Nyerges Gábor Ádám: *Kedves ismerős.* = Bárka, 2/30–31. p.
499. Oláh András: *határsértés.* = Mozgó Világ, 4/65. p.
500. Oláh András: *múltam vagy.* = Mozgó Világ, 4/65–66. p.
501. Orbán János Dénes: *[Kellékdal: Badarka].* = Országút, március 11. 25. p.
502. Orbán János Dénes: *Melyben a gyakhatnékba belégebed.* = Országút, március 11. 25. p.
503. Orbán János Dénes: *Összeszerelni nyelvemet.* = Országút, március 11. 25. p.
504. Orbán János Dénes: *Species nocturna.* = Országút, március 11. 25. p.
505. Orbán János Dénes: *Youhász.* = Országút, március 11. 25. p.
506. Orbán Ottó: *Vojtina recepcióesztétikája.* = Eső, 1/97–98. p.
507. Orcsik Roland: *A térség grammatikája.* = Alföld, 3/32. p.
508. Ozsváth Zsuzsa: *Ima.* = Bárka, 1/34. p.
509. Ozsváth Zsuzsa: *Kék.* = Élet és Irodalom, április 8. 14. p.
510. Ozsváth Zsuzsa: *Egy némajáték elbeszélése.* = Bárka, 1/35. p.
511. Ozsváth Zsuzsa: *Száraz.* = Bárka, 1/34. p.
512. Ozsváth Zsuzsa: *Vízről, újabban.* = Élet és Irodalom, április 8. 14. p.
513. Pál Sándor Attila: *Vojtina irodalomszociológiája.* = Eső, 1/104–107. p.
514. Papp Attila: *Négyen vagyunk.* = Bárka, 1/40–41. p.
515. Papp Dániel: *Amikor késnek a gondolataim.* = Búvópatak, 1/29. p.
516. Payer Imre: *Alagutak a levegőben.* = Magyar Napló, 3/39. p.
517. Payer Imre: *Alkonyhaiku.* = Magyar Napló, 3/39. p.
518. Payer Imre: *Aktuális időtlenség.* = Tiszatáj, 4/36. p.
519. Payer Imre: *Alkaioszi.* = Tiszatáj, 4/34. p.
520. Payer Imre: *(Elégia?)* = Tiszatáj, 4/35. p.
521. Payer Imre: *Én és a vasárnap.* = Tiszatáj, 4/33–34. p.
522. Payer Imre: *Kaján vigyorral.* = Tiszatáj, 4/34–35. p.
523. Payer Imre: *Nagy esők idején.* = Tiszatáj, 4/33. p.
524. Payer Imre: *Összeér.* = Magyar Napló, 3/39. p.
525. Payer Imre: *Ülő Bika utolsó szavai a rezervátumban.* = Tiszatáj, 4/33. p.
526. Péntek Imre: *Őszi anziksz.* = Pannon Tükör, 1/65. p.
527. Péter Erika: *Kórterem.* = Bárka, 2/40. p.
528. Péter Erika: *A malom.* = Bárka, 2/41. p.
529. Péter Erika: *A vonat.* = Bárka, 2/40–41. p.
530. Petőcz András: *Beszélgetéseim Pilinszky Jánossal.* = Országút, április 22. 29. p.
531. Petőcz András: *Pilinszky-telefon.* = Országút, április 22. 29. p.
532. Petőcz András: *Portrévázlat – Petőfi Sándor.* = Magyar Napló, 3/4. p.
533. Petőcz András: *Vojtina földjén.* = Eső, 1/103–104. p.
534. Petrőczi Éva: *Már nem cserélünk…* = Kalligram, 2021. 12/65. p.
535. Poós Zoltán: *A tenger.* = Alföld, 3/14–15. p.
536. Pósa Zoltán: *Vádcímtábla.* = Búvópatak, 4/3. p.
537. Purosz Leonidasz: *Mi, akik hatezer-hatszázhatvanhatodikak vagyunk.* = Eső, 1/107–108. p.
538. Radnai István: *a keresztút magányossága.* = Pannon Tükör, 1/21. p.
539. Radnai István: *poverelló.* = Búvópatak, 3/3. p.
540. Radnai István: *tavasz van víziók rügyeznek.* = Búvópatak, 4/25. p.
541. Radnai István: *úton a temetőből.* = Pannon Tükör, 1/21. p.
542. Raffay Sára: *hagyom magam.* = Jelenkor, 3/334–335. p.
543. Raffay Sára: *Huszonegy.* = Jelenkor, 3/335. p.
544. Réfi János: *Téli chanson.* = Lyukasóra, 1/39. p.
545. Rónai Balázs Zoltán: *Az honszeretetről.* = Magyar Napló, 4/25–26. p.
546. Rónoki Bertalan: *angyalszabásúak.* = Műút, 1/47. p.
547. Rónoki Bertalan: *képeskönyv.* = Műút, 1/46. p.
548. Rusu Szidónia: *játék.* = Helikon, január 10. 20. p.

549. Saitos Lajos: *Anyakönyvi múltad.* = Búvópatak, 4/20. p.
550. Sajgó Szabolcs: *üres templomban.* = Országút, április 8. 33. p.
551. Sánta Miriám: *Pán szálkát szed ki egy szatír lábából.* = Irodalmi Szemle, 2021. 12/34–36. p.
552. Sebestyén Ádám: *Falusi párkák.* = Eső, 1/19. p.
553. Sebestyén Ádám: *Hangyák.* = Eső, 1/19. p.
554. Simai Mihály: *ABSZURD RÍMEK.* [Haiku]. = Bárka, 2/13. p.
555. Simai Mihály: *HÁROM HATÁR-FOLYÓM.* [Haiku]. = Bárka, 2/12. p.
556. Simai Mihály: *IDŐ-ZAVAR.* [Haiku]. = Bárka, 2/12. p.
557. Simai Mihály: *IDŐ-ZÓNÁK.* [Haiku]. = Bárka, 2/13. p.
558. Simai Mihály: *KÖZérdekű KÖZlemény.* [Haiku]. = Bárka, 2/12. p.
559. Simai Mihály: *Március, 1957.* = Bárka, 2/10–12. p.
560. Simai Mihály: *SZEGÉNY KISFAUN TÉLI DALA.* [Haiku]. = Bárka, 2/12. p.
561. Simai Mihály: *TÉR-ELMÉLET.* [Haiku]. = Bárka, 2/13. p.
562. Simai Mihály: *VIZSGA-UNDOR.* [Haiku]. = Bárka, 2/13. p.
563. Simek Valéria: *Bekopogok.* = Búvópatak, 3/20. p.
564. Simek Valéria: *A múlt.* = Búvópatak, 3/20. p.
565. Simon István, L.: *Sírfelirat.* = Pannon Tükör, 1/64. p.
566. Simon Márton: *Virágok útja haza.* = Eső, 1/44. p.
567. Sirokai Mátyás: *Sötétben.* = Műút, 1/50. p.
568. Sirokai Mátyás: *Veled is.* = Műút, 1/51. p.
569. Siska Péter: *Archívum.* = Ezredvég, 2/45. p.
570. Siska Péter: *Archívum.* = Pannon Tükör, 1/45. p.
571. Siska Péter: *Fényhiány.* = Ezredvég, 2/46. p.
572. Siska Péter: *Scardanelli éjszakái.* = Pannon Tükör, 1/45. p.
573. Soós József: *Csillag a hóban.* = Pannon Tükör, 1/66. p.
574. Soós József: *Őszi délután.* = Pannon Tükör, 1/66. p.
575. Szabó Dárió: *Cím is lehetne itt.* = Irodalmi Jelen, 3/32. p.
576. Szabó Dárió: *Gesztenyehús.* = Pannon Tükör, 1/47. p.
577. Szabó Dárió: *Lady Macbeth holtteste.* = Irodalmi Jelen, 3/33. p.
578. Szabó Dárió: *Téli fények, a háttérben gépzaj.* = Apokrif, 1/32. p.
579. Szabolcsi Alexander: *homoklépcsők.* = Pannon Tükör, 1/28. p.
580. Szabolcsi Viktória: *Átjárás.* = Bárka, 2/18–19. p.
581. Szabolcsi Viktória: *A betolakodó.* = Bárka, 2/18. p.
582. Szabolcsi Viktória: *Vietnámi balzsam.* = Bárka, 2/19–20. p.
583. Szalay Álmos: *Kötél, kő vagy bármi.* = Apokrif, 1/15–16. p.
584. Száldobágyi Csaba: *Március.* = Ezredvég, 2/18. p.
585. Szálinger Balázs: *A táj című optimista kép.* = Apokrif, 1/34. p.
586. Szekáry Zsuzsanna: *Éjszaka.* = Irodalmi Jelen, 3/37. p.
587. Szekáry Zsuzsanna: *Kirakós.* = Irodalmi Jelen, 3/37. p.
588. Székely Ferenc: *Figyeld…* = Kortárs, 3/10. p.
589. Szente B. Levente: *Majd ezt kérdezem.* = Búvópatak, 1/10. p.
590. Szente B. Levente: *Tükörkép, naplóvers.* = Búvópatak, 2/14. p.
591. Szentirmai Mária: *A sebek gyógyítása.* = Pannonhalmi Szemle, 1/74–75. p.
592. Szentjánosi Csaba: *Covid idején 2.* = Búvópatak, 2/29. p.
593. Szentmártoni János: *Egy este az iszkázi kertben.* = Magyar Napló, 4/15–16. p.
594. Szijj Ferenc: *Búvárnap.* [Ritka események versciklus]. = Vigilia, 4/295. p.
595. Szijj Ferenc: *Ilyen a világ.* [Ritka események versciklus]. = Vigilia, 4/295–296. p.
596. Szijj Ferenc: *A léptem hangjai.* [Ritka események versciklus]. = Vigilia, 4/295. p.
597. Szijj Ferenc: *Vallomások.* [Ritka események versciklus]. = Vigilia, 4/296. p.
598. Szilas Katalin: *A haldokló.* = Ezredvég, 2/71. p.
599. Szlukovényi Katalin: *Bölcsészkar.* = Vigilia, 4/314. p.
600. Szlukovényi Katalin: *Klímaváltozás.* = Vigilia, 4/314. p.
601. Szlukovényi Katalin: *Nyávogás.* = Vigilia, 4/315. p.
602. Szlukovényi Katalin: *Szomorú léptek.* = Vigilia, 4/315–316. p.

603. Szűk Balázs: *Ki bátran napot hint…* = Búvópatak, 3/27. p.
604. Taábory János: *Csak ülök, és nézem a tájat…* = Ezredvég, 2/73. p.
605. Taizs Gergő: *Ikarosz álma.* = Bárka, 1/19. p.
606. Taizs Gergő: *Lázár álma.* = Bárka, 1/19. p.
607. Taizs Gergő: *Lót feleségének álma.* = Bárka, 1/20. p.
608. Taizs Gergő: *Szilárd pont helyett.* = Liget, 3/64–65. p.
609. Taizs Gergő: *Visszafagyott csapadék.* = Liget, 4/99–100. p.
610. Takács Boglárka: *Térköz.* = Kortárs, 3/88. p.
611. Takács Boglárka: *Veszteg.* = Kortárs, 3/88. p.
612. Takács Nándor: *Áramlat.* = Alföld, 4/24. p.
613. Takács Nándor: *Bicikliverseny.* = Alföld, 4/24. p.
614. Takács Nándor: *A meder és a sziget.* = Alföld, 4/23. p.
615. Takács Nándor: *Távoli jelek.* = Alföld, 4/23. p.
616. Talabér Miklós: *Titanomakhia.* = Tiszatáj, 4/39. p.
617. Tamás Menyhért: *Folyam-versek.* = Hitel, 4/51–52. p.
618. Tamás Menyhért: *Az őrszó.* = Hitel, 4/53. p.
619. Tamás Menyhért: *Újbóli leltár.* = Magyar Napló, 4/5–6. p.
620. Taródi Luca: *Ereklye.* = Apokrif, 1/36. p.
621. Taródi Luca: *Futás.* = Apokrif, 1/35. p.
622. Tatár Sándor: *„Csak az ősz fordulatán, / Leveleid hulltán / Ne kívánj nyarat”.* = Jelenkor, 3/328. p.
623. Tatár Sándor: *(fanyal)GO AWAY!* = Mozgó Világ, 3/22. p.
624. Tatár Sándor: *Katasztrófaturizmus.* = Mozgó Világ, 3/23. p.
625. Tatár Sándor: *kismackód… …halálod.* = Tiszatáj, 3/23–24. p.
626. Tatár Sándor: *„Más csak öregszik, te szenvelegsz is”.* = Jelenkor, 3/327. p.
627. Tatár Sándor: *Ugyebár nem fanyalogsz?!* = Tiszatáj, 3/24–25. p.
628. Télffy Ármin: *Fuckultatív olimpia.* = Helikon, január 25. 17. p.
629. Télffy Ármin: *A semmi hagyományai.* = Helikon, január 25. 17. p.
630. Télffy Ármin: *Véghez visz a nyár.* = Helikon, január 25. 17. p.
631. Tolvaj Zoltán: *Jászföld.* = Élet és Irodalom, március 11. 17. p.
632. Tomaji Attila: *Anyám keze.* = Eső, 1/16. p.
633. Tóth Klára, B.: *Covid-randevú.* = Ezredvég, 2/64. p.
634. Tóth Klára, B.: *Hallod-e, vírus.* = Ezredvég, 2/65. p.
635. Tóth László: *Égbekiáltó.* = Magyar Napló, 4/51. p.
636. Tóth László: *Esszé.* = Magyar Napló, 4/51. p.
637. Tőzsér Árpád: *Az antianyag nyomában.* = Élet és Irodalom, április 1. 17. p.
638. Tőzsér Árpád: *A magyar nyelv.* = Élet és Irodalom, április 1. 17. p.
639. Tőzsér Árpád: *Másfél perces vers.* = Élet és Irodalom, április 1. 17. p.
640. Tőzsér Árpád: *Mélymerülés.* = Élet és Irodalom, április 1. 17. p.
641. Tőzsér Árpád: *Űri bevásárlás.* = Élet és Irodalom, április 1. 17. p.
642. Turczi István: *Stilizálatlan csend.* = Eső, 1/101–102. p.
643. Túri Zsuzsa, A.: *Vers.* = Búvópatak, 1/26. p.
644. Tusnády László: *Jövő-remény.* = Búvópatak, 3/18. p.
645. Tusnády László: *Szakadék szélén.* = Búvópatak, 1/4–6. p.
646. Tusnády László: *Zaj-akvárium.* = Búvópatak, 3/18. p.
647. Ughy Szabina: *Álmatlan.* = Új Forrás, 4/54. p.
648. Ughy Szabina: *Majmunka verset próbál írni.* = Új Forrás, 4/53. p.
649. Vajna Ádám: *nagyanyád a riviérán (1937, utólag színezett).* = Jelenkor, 3/331. p.
650. Vajna Ádám: *szerelmes férfiak.* = Jelenkor, 3/332–333. p.
651. Valek Tünde: *A jajcei vízesés.* = Búvópatak, 3/13. p.
652. Varga Borbála: *az erőszak után.* = Helikon, január 10. 20. p.
653. Vasas Tamás: *G, D, Em, C sírós-nevetős váltakozásban.* = Mozgó Világ, 4/63. p.
654. Vasas Tamás: *A jó, a rossz sakkozik.* = Mozgó Világ, 4/63. p.
655. Vass Tibor: *Konkrétan a belegondolás.* = Irodalmi Jelen, 3/63–65. p.
656. Vass Tibor: *Érkezési oldal.* = Irodalmi Jelen, 3/39–49. p.
657. Vass Tibor: *Mettína a zavarosban.* = Irodalmi Jelen, 3/49–56. p.

658. Vass Tibor: *Mindenen és az Elhalasztott vers.* = Irodalmi Jelen, 3/38–39. p.
659. Veres Erika: *7772.* = Kalligram, 2021. 11/49. p.
660. Veres Erika: *Alagsor.* = Kalligram, 2021. 11/48. p.
661. Veres Erika: *Egy hosszú mozdulatról.* = Kalligram, 2021. 11/47. p.
662. Veres Erika: *Úr úr távozása.* = Kalligram, 2021. 11/48. p.
663. Veress Gerzson: *A családi kör négyszögesítése.* = Irodalmi Jelen, 3/104–107. p.
664. Veress Gerzson: *A hiába felsőfoka: minden hiába.* = Irodalmi Jelen, 3/101. p.
665. Veress Gerzson: *A tenger lehetősége.* = Irodalmi Jelen, 3/102–104. p.
666. Véssey Miklós: *Érintetlen.* = Magyar Napló, 3/18. p.
667. Vida Gergely: *[arcok].* = Kalligram, 2021. 12/20. p.
668. Vida Gergely: *Balaton. Az innenső oldal.* = Kalligram, 2021. 12/19. p.
669. Vida Gergely: *Balaton. Dalí Alsóörsön.* = Irodalmi Szemle, 2021. 12/4. p.
670. Vida Gergely: *Balaton. Utolsó Kóla.* = Irodalmi Szemle, 2021. 12/6. p.
671. Vida Gergely: *Balaton. Változékony idő a strandon.* = Irodalmi Szemle, 2021. 12/5. p.
672. Vida Gergely: *[krízis].* = Kalligram, 2021. 12/20. p.
673. Vida Gergely: *[rugós kés].* = Kalligram, 2021. 12/20. p.
674. Vida Gergely: *Turistaszem.* = Irodalmi Szemle, 2021. 12/3. p.
675. Vida Gergely: *[végső dolog kicsiben].* = Kalligram, 2021. 12/20. p.
676. Villányi G. András: *angyal és ördög.* = Új Forrás, 4/42. p.
677. Villányi G. András: *Bach c-moll csellószvit.* = Új Forrás, 4/44. p.
678. Villányi G. András: *csak.* = Pannonhalmi Szemle, 1/73. p.
679. Villányi G. András: *csillagkatedrális.* = Új Forrás, 4/42. p.
680. Villányi G. András: *csipetnyi nyelv se.* = Pannonhalmi Szemle, 1/71. p.
681. Villányi G. András: *fény fény.* = Pannonhalmi Szemle, 1/73. p.
682. Villányi G. András: *In Our Time.* = Pannonhalmi Szemle, 1/71. p.
683. Villányi G. András: *jelöletlenség.* = Pannonhalmi Szemle, 1/73. p.
684. Villányi G. András: *Kerubének.* = Új Forrás, 4/44. p.
685. Villányi G. András: *lobogók.* = Mozgó Világ, 3/24. p.
686. Villányi G. András: *Medvehagyma.* = Új Forrás, 4/43. p.
687. Villányi G. András: *őfelsége.* = Pannonhalmi Szemle, 1/72. p.
688. Villányi G. András: *örök polip.* = Mozgó Világ, 3/24. p.
689. Villányi László: *Árvíz.* = Alföld, 3/22. p.
690. Villányi László: *Az epreskert.* = Lyukasóra, 1/2. p.
691. Villányi László: *Gyerekkora folyója.* = Lyukasóra, 1/3. p.
692. Villányi László: *Honvéd.* = Alföld, 3/22–23. p.
693. Villányi László: *A hosszú sál.* = Lyukasóra, 1/2. p.
694. Villányi László: *Jelen idő.* = Lyukasóra, 1/3. p.
695. Villányi László: *Karika.* = Lyukasóra, 1/3. p.
696. Villányi László: *Kertünk felől.* = Lyukasóra, 1/3. p.
697. Villányi László: *Könyvek.* = Lyukasóra, 1/3. p.
698. Villányi László: *Kulcs.* = Lyukasóra, 1/3. p.
699. Villányi László: *Pontos szó.* = Lyukasóra, 1/3. p.
700. Villányi László: *Sebesség.* = Lyukasóra, 1/2. p.
701. Villányi László: *Üzenet.* = Lyukasóra, 1/2. p.
702. Villányi László: *Visszatérő.* = Új Forrás, 4/60. p.
703. Vincze Nóra Veronika: *Hipotézis harmonizáló árnyékvetésekről.* = Műút, 1/48. p.
704. Vincze Nóra Veronika: *Sakk-matt.* = Műút, 1/48. p.
705. Viola Szandra: *Hétszer.* = Magyar Napló, 3/27. p.
706. Viola Szandra: *Lépteink.* = Országút, április 22. 26. p.
707. Viola Szandra: *Nem tudják.* = Magyar Napló, 3/27. p.
708. Viola Szandra: *Piran.* = Magyar Napló, 3/27. p.
709. Visky András: *Fényinstallációk Hervaymondatokra.* = Jelenkor, 3/287–290. p.
710. Vörös István: *Ballada a barátságról.* = Mozgó Világ, 4/59. p.

711. Vörös István: *Hamis hangok közül.* = Mozgó Világ, 4/60. p.
712. Vörös István: *Ilyen a nem.* = Irodalmi Jelen, 3/57. p.
713. Vörös István: *Királyt a lázadáshoz!* = Mozgó Világ, 4/61–62. p.
714. Vörös István: *A kultúra legyőzése.* = Élet és Irodalom, március 4. 14. p.
715. Vörös István: *Mi a helyzet?* = Liget, 3/62–63. p.
716. Vörös István: *Rémület-fúga.* = Liget, 4/103–105. p.
717. Wirth Imre: *Alszik a sárból.* = Pannon Tükör, 1/55. p.
718. Wirth Imre: *Éjjel rakéta lóg a porba.* = Élet és Irodalom, április 22. 14. p.
719. Wirth Imre: *Elutaztam.* = Pannon Tükör, 1/55. p.
720. Wirth Imre: *Innen hatalmas.* = Pannon Tükör, 1/56. p.
721. Wirth Imre: *Istenem, ne altass.* = Pannon Tükör, 1/55. p.
722. Wirth Imre: *Nem látszik.* = Pannon Tükör, 1/56. p.
723. Wirth Imre: *Sün mosolyog.* = Pannon Tükör, 1/56. p.
724. Zágorec Csuka Judit: *Utak Európába.* = Pannon Tükör, 1/61. p.
725. Zalán Tibor: *2021, hévíz ősz.* = Élet és Irodalom, március 11. 14. p.
726. Zalán Tibor: *Agyköd.* [Felezőszonettek versciklus]. = Alföld, 4/37. p.
727. Zalán Tibor: *Bocsánatkérőn. Részegen.* [Felezőszonettek versciklus]. = Bárka, 1/9. p.
728. Zalán Tibor: *A dolgok megkerülhetetlensége.* [Felezőszonettek versciklus]. = Műút, 1/15. p.
729. Zalán Tibor: *Döglött madár.* = Jelenkor, 4/395. p.
730. Zalán Tibor: *Egalité.* = Élet és Irodalom, március 11. 14. p.
731. Zalán Tibor: *Fekete por.* [Felezőszonettek versciklus]. = Bárka, 1/6–7. p.
732. Zalán Tibor: *Ihlet és erő.* [Felezőszonettek versciklus]. = Alföld, 4/36–37. p.
733. Zalán Tibor: *Jegyzet a dekadenciához.* [Felezőszonettek versciklus]. = Alföld, 4/36. p.
734. Zalán Tibor: *A két opció.* = Jelenkor, 4/397. p.
735. Zalán Tibor: *Kik maguk.* [Felezőszonettek versciklus]. = Bárka, 1/7. p.
736. Zalán Tibor: *Kínai rózsák.* = Jelenkor, 4/396. p.
737. Zalán Tibor: *A korláton.* [Felezőszonettek versciklus]. = Bárka, 1/8. p.
738. Zalán Tibor: *A kritikáról.* = Eső, 1/64. p.
739. Zalán Tibor: *Nagyapa ősze.* [Felezőszonettek versciklus]. = Műút, 1/14. p.
740. Zalán Tibor: *Nem iszik gyöngyharmatot.* [Felezőszonettek versciklus]. = Alföld, 4/38. p.
741. Zalán Tibor: *Odessza.* 1973 ősze – 2022 tavasza. = Élet és Irodalom, április 22. 14. p.
742. Zalán Tibor: *Október első napjaiban.* = Élet és Irodalom, március 11. 14. p.
743. Zalán Tibor: *Pályaudvar.* [Felezőszonettek versciklus]. = Bárka, 1/6. p.
744. Zalán Tibor: *Pont és halál.* = Jelenkor, 4/397. p.
745. Zalán Tibor: *Rettenetes tűk.* [Felezőszonettek versciklus]. = Bárka, 1/8. p.
746. Zalán Tibor: *A semmi ideje.* [Felezőszonettek versciklus]. = Alföld, 4/37–38. p.
747. Zalán Tibor: *Terpeszkedő hasonlat.* [Felezőszonettek versciklus]. = Műút, 1/15. p.
748. Zalán Tibor: *Ukrajna.* = Jelenkor, 4/396. p.
749. Zalán Tibor: *Vér a kukoricalevélen.* [Felezőszonettek versciklus]. = Alföld, 4/36. p.
750. Zalán Tibor: *Zsák krumpli.* [Felezőszonettek versciklus]. = Bárka, 1/7. p.
751. Závada Péter: *Angyali üdvözlet.* = Apokrif, 1/30. p.
752. Závada Péter: *A csizmadiák utcáján.* = Irodalmi Szemle, 1/3. p.
753. Závada Péter: *Dupla inga.* = Apokrif, 1/31. p.
754. Závada Péter: *A fül bőségszarujában.* = Irodalmi Szemle, 1/4–5. p.
755. Závada Péter: *Az illúzió gyarmatosítása.* = Bárka, 2/14. p.
756. Závada Péter: *A kalapács árnyéka.* = Irodalmi Szemle, 1/6–7. p.
757. Zsille Gábor: *Aki mindent félreért.* = Bárka, 1/48–49. p.
758. Zsille Gábor: *A fényben.* = Jelenkor, 4/462–463. p.
759. Zsille Gábor: *Kiránduló kérdések.* = Bárka, 1/47–48. p.
760. Zsille Gábor: *Rendőrségi közlemény.* = Bárka, 1/47. p.
761. Zsille Gábor: *Szótlanság Pécsett.* = Jelenkor, 4/462. p.
762. Zsille Gábor: *A takarékosságról.* = Jelenkor, 4/461. p.

Rövid próza

763. Abafáy-Deák Csillag: *Piacolás.* = Élet és Irodalom, március 18. 16. p.
764. Aknai Péter: *Töltés.* = Élet és Irodalom, március 4. 14. p.
765. Asaf, Uri: *Gregor Samsa, avagy egy alma utóélete.* = Új Forrás, 3/40–42. p.
766. Bagó Tünde: *Falusi levirátus.* = Élet és Irodalom, április 22. 16. p.
767. Balázs Attila: *Fantasztikus irodalomtörténet a déli végekről: Brunner és Spitzer.* = Jelenkor, 4/423–431. p.
768. Ballai László: *Temetői rendezés.* = Ezredvég, 2/19–24. p.
769. Bangha Mónika: *Velence.* = Új Forrás, 3/90–93. p.
770. Bankó-Erdősi Viktória: *A hálátlan.* = Élet és Irodalom, március 11. 16. p.
771. Bárány Tamás: *Ítéletidő.* = Lyukasóra, 1/40–41. p.
772. Bartalos Tóth Iveta: *Bali.* = Irodalmi Szemle, 2021. 12/59–60. p.
773. Bartalos Tóth Iveta: *MJ.* = Élet és Irodalom, március 18. 16. p.
774. Bartók Imre: *Kör.* = Élet és Irodalom, április 8. 15. p.
775. Beck Zoltán: *a kehely.* = Élet és Irodalom, április 22. 15. p.
776. Bencsik Gábor: *Két vekni kenyér.* = Kortárs, 4/10–12. p.
777. Benke László: *Az öreg tölgy ölében.* = Búvópatak, 2/8–11. p.
778. Benyó Tamás: *Képeslap.* = Ezredvég, 2/33–34. p.
779. Bódi Péter: *Retúr.* = Irodalmi Szemle, 1/24–27. p.
780. Bucsy Balázs: *Macskaesős.* = Pannon Tükör, 1/42–44. p.
781. Buzogány Árpád, P.: *Jónak és rossznak helye.* = Búvópatak, 3/31. p.
782. Csikós Attila: *Érzéstelenítés.* = Élet és Irodalom, március 25. 15. p.
783. Darvasi László: *Apokalipszis, 67595.* = Eső, 1/7–10. p.
784. Darvasi László: *Ebédidő.* = Jelenkor, 3/278–281. p.
785. Darvasi László: *Fotőj.* = Élet és Irodalom, április 8. 15. p.
786. [Darvasi László] Szív Ernő: *Háború.* = Tiszatáj, 4/124. p.
787. [Darvasi László] Szív Ernő: *Hafsa.* = Élet és Irodalom, április 8. 14. p.
788. [Darvasi László] Szív Ernő: *Iván.* = Élet és Irodalom, március 4. 14. p.
789. [Darvasi László] Szív Ernő: *A kritikus felesége.* = Eső, 1/80–83. p.
790. [Darvasi László] Szív Ernő: *Pletykaapu.* = Élet és Irodalom, április 29. 14. p.
791. Darvasi László: *Szakmai érdeklődés.* = Vigília, 4/298–301. p.
792. [Darvasi László] Szív Ernő: *Szemek árvasága.* = Tiszatáj, 3/124. p.
793. Dobosi Bea: *A jelvény.* = Liget, 3/51–61. p.
794. Döme Barbara: *Mezítlábas angyal.* = Országút, január 28. 22–23. p.
795. Ecsédi Orsolya: *Drazsé.* = Élet és Irodalom, április 29. 16. p.
796. Egressy Zoltán: *Hogyan szállnék én össze?* = Műút, 1/8–11. p.
797. Egressy Zoltán: *Legyen akkor, ahogy te akarod.* = Bárka, 1/12–14. p.
798. Egressy Zoltán: *Olyan csúnya az a moha.* = Tiszatáj, 4/15–18
799. Erdei L. Tamás: *Egy nő becsülete.* = Élet és Irodalom, április 8. 16. p.
800. Falcsik Mari: *A körtefakorszak vége.* = Alföld, 4/10–13. p.
801. Farkas Arnold Levente: *A templom.* = Élet és Irodalom, április 22. 16. p.
802. Farkas B. Szabina: *Csipkezene.* = Magyar Napló, 4/30–31. p.
803. Farkas B. Szabina: *Az erdő zsebében.* = Magyar Napló, 4/27–28. p.
804. Farkas B. Szabina: *Fehér napok.* = Magyar Napló, 4/28–29. p.
805. Farkas Csaba: *Gőtepeték, holdfogyatkozás.* = Ezredvég, 2/53–54. p.
806. Farkas Csaba: *Színek és színek.* = Ezredvég, 2/52–53. p.
807. Farkas Csaba: *A vízszintes nyolcas.* = Ezredvég, 2/54–56. p.
808. Fecske Csaba: *Kivégzés.* = Élet és Irodalom, április 29. 15. p.
809. Fenyvesi Orsolya: *Egyetlen ember.* = Kalligram, 2021. 12/36. p.
810. Fenyvesi Orsolya: *Menjünk már.* = Kalligram, 2021. 12/37–38. p.
811. Fenyvesi Orsolya: *Nem álom volt.* = Kalligram, 2021. 12/36. p.
812. Fenyvesi Orsolya: *Nem varjak voltak.* = Kalligram, 2021. 12/37. p.
813. Fenyvesi Orsolya: *Soha többé.* = Kalligram, 2021. 12/38. p.
814. Fenyvesi Orsolya: *Szegény szerencsétlen.* = Kalligram, 2021. 12/38. p.
815. Ferdinandy György: *Olimpiák.* = Országút, április 22. 28. p.
816. Ferdinandy György: *Túl a szavakon.* = Új Forrás, 4/56–59. p.

817. Ferdinandy György: *Vőmuram.* = Élet és Irodalom, április 14. 15. p.
818. Fodor Sándor: *Apacsúszda.* = Élet és Irodalom, április 1. 15. p.
819. Galántai Zoltán: *A labirintusban.* = Új Forrás, 4/49–52. p.
820. Galántai Zoltán: *A léghajó.* = Új Forrás, 4/45–48. p.
821. Gáspár-Singer Anna: *Nyomot hagyni.* = Élet és Irodalom, március 25. 16. p.
822. Gerzsenyi Gabriella: *Amikor kicsi voltam.* = Forrás, 3/14–17. p.
823. Gerzsenyi Gabriella: *Delikátesz.* = Magyar Napló, 3/21–22. p.
824. Gerzsenyi Gabriella: *Mégis(?) magyar.* = Magyar Napló, 3/19–20. p.
825. Gerzsenyi Gabriella: *Színjáték.* = Magyar Napló, 3/20–21. p.
826. Gyárfás Endre: *Első újításom.* = Ezredvég, 2/47–48. p.
827. Győri László: *Paraván.* = Élet és Irodalom, április 1. 15. p.
828. Harcos Bálint: *Elhajolni.* = Alföld, 4/20. p.
829. Harcos Bálint: *A halálversköltő.* = Alföld, 4/18. p.
830. Harcos Bálint: *Hívás.* = Alföld, 4/20–21. p.
831. Harcos Bálint: *A Margitszigeten.* = Alföld, 4/20. p.
832. Harcos Bálint: *Regény.* = Alföld, 4/19. p.
833. Harcos Bálint: *Utazni.* = Alföld, 4/19. p.
834. Harcos Bálint: *Vakság.* = Alföld, 4/18. p.
835. Harencsár László: *Piac.* = Ezredvég, 2/15–17. p.
836. Háy János: *Avantgárd vers.* = Új Forrás, 3/46–49. p.
837. Háy János: *Szereplíra.* = Bárka, 2/7–9. p.
838. Hidas Judit: *Nem várt örökség.* = Élet és Irodalom, április 14. 16. p.
839. Horváth Péter: *Csaóbambínó.* = Élet és Irodalom, március 4. 16. p.
840. Ilyés Krisztina: *Bazsarózsa.* = Irodalmi Jelen, 3/94–95. p.
841. Inczédy Tamás – Cselik Ágnes: *Nyitott kapu.* = Liget, 3/4–40. p.
842. Izer Janka: *Mint a fölkavart iszap.* = Hitel, 3/56–58. p.
843. Jahoda Sándor: *Bizonyítvány.* = Ezredvég, 2/78–79. p.
844. Jahoda Sándor: *„Az ítélő kritikája".* = Ezredvég, 2/77–78. p.
845. Jahoda Sándor: *A közvetítő.* = Ezredvég, 2/79–81. p.
846. Jámborné Balogh Tünde: *Mint a moziban.* tárgyakról. gyűrűkről. földekről. Hitel, 3/9–16. p.
847. Jámborné Balogh Tünde: *Öleljen meg.* = Országút, március 25. 27–28. p.
848. Jenei Gyula: *Az ablakon túl.* = Élet és Irodalom, március 18. 14. p.
849. Jenei Gyula: *A múzsa költője.* = Élet és Irodalom, április 14. 14. p.
850. Jódal Kálmán: *Öngyilkos merénylő, szájában rózsával.* = Tiszatáj, 3/29–31. p.
851. Jónás Tamás: *Kívülálló.* = Élet és Irodalom, április 22. 15. p.
852. Juhász Kristóf: *A förtelmes kágyilló és a göcseji ellencsiga, avagy a gyógykágyilló.* = Pannon Tükör, 1/115–118. p.
853. Juhász Zsuzsanna: *Leveshús.* = Búvópatak, 1/7. p.
854. Jung István: *Páciens.* = Irodalmi Jelen, 3/12–14. p.
855. Kákonyi Luca: *Karabinerek.* = Irodalmi Jelen, 3/17–22. p.
856. Káli István: *Tetűhajhászok.* = Kalligram, 2021. 12/61–64. p.
857. Káli István: *Túrókoktél.* = Bárka, 1/23–28. p.
858. Kántor Zsolt: *Az ínyencvilág tejbe áztatott galaktikája.* = Élet és Irodalom, március 18. 16. p.
859. Kántor Zsolt: *Ultimátum.* = Ezredvég, 2/26–29. p.
860. Kaszás István: *Direktor Feri.* = Búvópatak, 3/10–12. p.
861. Kelemen Borostyán: *Amit nem lát a webkamera.* = Helikon, január 10. 13–16. p.
862. Kerti István: *De mi lesz a bukás után?* = Ezredvég, 2/61–62. p.
863. Kerti István: *Egy kis történelem.* = Ezredvég, 2/60–61. p.
864. Kerti István: *A polgár és a hal.* = Ezredvég, 2/61. p.
865. Kiss László: *Kívül a kaszárnyán.* = Kortárs, 3/6–9. p.
866. Kiss Noémi: *A hírkereső és a gólem.* = Élet és Irodalom, március 25. 14. p.
867. Kiss Noémi: *A ló és a komp.* = Élet és Irodalom, április 22. 14. p.
868. Kollár Árpád: *A felhőgyár.* Botond és a jegesmedve. = Kortárs, 3/89–98. p.
869. Komáromi Gabriella: *Az „utolsó vacsora".* = Élet és Irodalom, március 25. 16. p.
870. Kontra Ferenc: *Hat vendég.* = Forrás, 4/25–29. p.
871. Kovács Attila György: *Galambok.* = Élet és Irodalom, április 14. 16. p.

872. Kováts Judit: *Túlélők.* = Élet és Irodalom, április 29. 15. p.
873. Kötter Tamás: *Életeken át.* = Eső, 1/32–36. p.
874. Kutas József: *Egyenlő esélyek.* = Élet és Irodalom, április 14. 15. p.
875. Kürti László: *Placenta végnapomra.* = Élet és Irodalom, március 11. 15. p.
876. Laczkó Mária: *Pillanatkép – dombtetőn.* = Új Forrás, 3/75–83. p.
877. Littner Zsolt: *Világoskék póló.* = Élet és Irodalom, április 8. 16. p.
878. Lukáts János: *Hallgassál a tányérodra!* = Búvópatak, 3/8–9. p.
879. Makó Ágnes: *Dupla forgás.* = Pannon Tükör, 1/40–41. p.
880. Magyar Boglárka: *Kádkosz.* = Eső, 1/14–15. p.
881. Magyar Csaba: *Áttűnés.* = Élet és Irodalom, április 1. 15. p.
882. Márton Evelin: *Mpepo.* = Helikon, január 25. 10. p.
883. Masszi Bálint: *Az ajtó.* = Apokrif, 1/17–28. p.
884. Mesterházy Balázs: *Mediterráneum-jegyzetek.* = Bárka, 2/36–37. p.
885. Mindák Dániel: *B12.* = Bárka, 1/37–39. p.
886. Mindák Dániel: *A bolygó kapitánya.* = Bárka, 1/36–37. p.
887. Molnár Erzsébet: *A bárányok hallgatnak.* = Élet és Irodalom, április 29. 9. p.
888. Molnár Erzsébet: *Cinóber hold.* = Élet és Irodalom, március 11. 10. p.
889. Molnár Erzsébet: *Az élet megy tovább.* = Élet és Irodalom, április 8. 9. p.
890. Molnár Erzsébet: *Esemény utáni tabletta.* = Élet és Irodalom, március 25. 7. p.
891. Molnár Erzsébet: *Igazából csak kopogtatni.* = Élet és Irodalom, április 1. 6. p.
892. Molnár Erzsébet: *Kagyló.* = Élet és Irodalom, április 22. 6. p.
893. Molnár Erzsébet: *Lökd ide a sört.* = Élet és Irodalom, március 18. 8. p.
894. Molnár Erzsébet: *Nyitva van az aranykapu.* = Élet és Irodalom, április 14. 12. p.
895. Molnár Erzsébet: *Zónaadag.* = Élet és Irodalom, március 4. 2. p.
896. Molnár Lajos: *Egy falatot se.* = Élet és Irodalom, március 4. 16. p.
897. Morva Mátyás: *Egy fogonosz szabadnapja.* = Pannon Tükör, 1/33–35. p.
898. Nagy Anna, G.: *A visszatérő.* = Kortárs, 3/37–42. p.
899. Nagy Hajnal Csilla: *November.* Nyelved helyén a szavak. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/90–91. p.
900. Nagy Koppány Zsolt: *Nincs már balzsam Gileádban.* = Bárka, 2/21–25. p.
901. Nagy Krisztián, R.: *Délibáb.* = Irodalmi Szemle, 2021. 12/23–25. p.
902. Nagy-Laczkó Balázs: *Cortez avagy gyarmatosítás vidéken.* = Pannon Tükör, 1/25–26. p.
903. Nagy-Laczkó Balázs: *Miért kell a sünnek meghalnia.* = Bárka, 2/47–49. p.
904. Nagy-Laczkó Balázs: *Virtuális halál.* = Bárka, 2/44–47. p.
905. Nagy Zopán: *Átjárások / Képzőművészeti módosulások.* Szubjektív feljegyzések egy művészeti ösztöndíjas találkozóról, no III. = Irodalmi Jelen, 3/34–36. p.
906. Nagy Zsuka: *Csellő.* Alíz mozaikjai. = Élet és Irodalom, április 8. 14. p.
907. Nagy Zsuka: *Meztelenül.* (Lilla). = Élet és Irodalom, március 11. 14. p.
908. Nattán-Angeli Nóra: *Három, kettő, egy.* = Élet és Irodalom, április 1. 16. p.
909. Németh Ákos: *Apám kertje.* = Kalligram, 2021. 11/42–46. p.
910. Nógrádi Gábor: *Az áldozat.* = Forrás, 4/32–36. p.
911. Nógrádi Gábor: *Öregember a padon.* = Élet és Irodalom, március 11. 15. p.
912. Patak Márta: *Installációk.* = Élet és Irodalom, március 4. 15. p.
913. Pénzes Tímea: *Egyre kevesebbet.* = Irodalmi Szemle, 1/75–76. p.
914. Petrik Iván: *Kittenberger-hatás.* = Műút, 1/16–23. p.
915. Pruzsinszky Sándor: *Villám vagyok.* (Kései apoteozis). = Ezredvég, 2/38–42. p.
916. Rév Júlia: *Sakk.* = Hitel, 3/21–25. p.
917. Sarkadi Zsolt: *Amerikaiak.* = Kalligram, 2021. 12/51–52. p.
918. Sarkadi Zsolt: *Bojler.* = Kalligram, 2021. 12/55–56. p.
919. Sarkadi Zsolt: *Csaba.* = Kalligram, 2021. 12/52–54. p.
920. Sarkadi Zsolt: *Kosztolányi Dezső: A jó internet.* = Kalligram, 2021. 12/56–57. p.
921. Sarkadi Zsolt: *Margitsziget.* = Kalligram, 2021. 12/54–55. p.
922. Stancsics Erzsébet: *Apám.* = Magyar Napló, 4/12–14. p.
923. Sütő-Nagy Zsolt: *A székely kapitány.* = Magyar Napló, 3/10–17. p.
924. Szabó András, Gy.: *Osztálytabló.* = Országút, február 11. 22–24. p.

925. Száraz Miklós György: *Találka egy június végi péntek reggelen.* = Országút, január 14. 21. p.
926. Szászi Zoltán: *A DÍSZpolgárnő.* = Kalligram, 2021. 12/35–38. p.
927. Szélesi Sándor: *El kell menni, vissza kell térni.* = Eső, 1/36–43. p.
928. Szentgyörgyi László: *Retúr.* = Búvópatak, 1/8–11. p.
929. Szepesi Kornél: *Lulu az álmairól beszél.* = Alföld, 3/20–21. p.
930. Szerényi Tamás: *Fót.* = Kortárs, 3/43. p.
931. Szerényi Tamás: *Pajta.* = Kortárs, 3/43–44. p.
932. Szilágyi Ferenc Hubart: *Kincsvadászok.* = Irodalmi Jelen, 3/30–31. p.
933. Szilágyi Zsófia Emma: *Drága idegenem.* = Élet és Irodalom, április 29. 16. p.
934. Szondy-Adorján György: *Banánfák, mindörökké.* = Helikon, január 25. 8–9. p.
935. Szöllősi Mátyás: *Fóbia.* = Alföld, 4/28–35. p.
936. Szőnyi E. Katalin: *Szükség.* = Pannon Tükör, 1/22–24. p.
937. Tolvaj Zoltán: *Körkörös kísérletek.* = Eső, 1/111–115. p.
938. Toroczkay András: *Roszak Robi, a költő coach és a Petőfi Sándor önképzőkör esete.* = Eső, 1/83–86. p.
939. Tóth Ágnes: *Csendélet.* = Várad, 2/12–13. p.
940. Tóth Ágnes: *Yvette.* = Várad, 3/18–20. p.
941. Tóth Anikó, N.: *Görögbíbor, némaszürke.* (A selmeci különös hölgy legendáriumából). = Irodalmi Szemle, 2021. 12/52–57. p.
942. Tóth B. Judit: *Édes Jézusom.* = Mozgó Világ, 3/33–35. p.
943. Tóth Gábor Ákos: *Balatoni Menedék.* = Élet és Irodalom, március 18. 15. p.
944. Túri Bertalan: *Az alkalmazott.* = Ezredvég, 2/5–11. p.
945. Varga Bence: *Odakint.* = Apokrif, 1/38–45. p.
946. Varga Lilla: *Fermáta.* = Irodalmi Jelen, 3/25–27. p.
947. Várfalvy Emőke: *Hogyan teremtsünk békét?* = Bárka, 2/56. p.
948. Várfalvy Emőke: *Legyen tavasz!* = Bárka, 2/55–56. p.
949. Veres Erika: *Eredeti másolat: Levélke.* = Irodalmi Szemle, 1/90–91. p.
950. Veres Tamás: *A búcsú.* = Ezredvég, 2/76. p.
951. Veres Tamás: *A diagnózis.* = Ezredvég, 2/75–76. p.
952. Veres Tamás: *Inkognító.* = Ezredvég, 2/76–77. p.
953. Veres Tamás: *Ja! De!* = Ezredvég, 2/76. p.
954. Veres Tamás: *A tolvaj.* = Ezredvég, 2/75. p.
955. Veres Tamás: *Az utolsó közös zuhanyozás.* = Ezredvég, 2/75. p.
956. Virág Szabolcs: *Linzer.* = Élet és Irodalom, március 11. 15. p.
957. Völgyi Anna: *Sebek, rózsabokor.* = Pannon Tükör, 1/31–32. p.
958. Wirth Imre: *A név kátyú, vaddisznódagonya, omladék, szerelem – 20.* = Helikon, január 25. 2–3. p.
959. Zelnik József: *Tokaji vad százszorszépek.* = Országút, április 22. 26. p.
960. Zöldy Pál: *Pipacsok.* = Magyar Napló, 4/22–24. p.
961. Zöldy Pál: *Strucc.* = Kalligram, 2021. 11/59–61. p.
962. Zöldy Pál: *Üres tető.* = Kalligram, 2021. 11/57–59. p.
963. Zsembery Borbála: *Minden szombat délután.* = Jelenkor, 4/442–446. p.
964. Zsembery Borbála: *Oxigénhiány.* = Alföld, 3/24–26. p.
965. Zsidó Ferenc: *Selyempokróc.* = Kortárs, 4/3–7. p.

Hosszú próza

966. Bán Zoltán András: *Használati utasítás öngyilkosoknak.* (3. rész). (A Szabadság Hét Köre csoport hagyatékából). = Mozgó Világ, 4/46–58. p.
967. Bene Zoltán: *A szemtanú.* Részlet az Igazak című, készülő regényből. = Hitel, 3/28–35. p.
968. Bene Zoltán: *Újabb halál.* Részlet az Igazak című készülő regényből. = Eső, 1/27–31. p.
969. Benedek Szabolcs: *Ez nem Amerika.* (regényrészlet). = Pannon Tükör, 1/50–54. p.
970. Billinger Edit: *Az iraki fiú.* Regényrészlet. = Új Forrás, 3/84–89. p.
971. Csippán Péter: *Pincemély.* (részlet). = Bárka, 1/50–52. p.
972. Garaczi László: *Weszteg.* részletek. = Jelenkor, 3/273–277. p.
973. György Norbert: *Kacsuka éppen eldurrantja.* (Regényrészlet). = Irodalmi Szemle, 2021. 12/13–15. p.
974. Halasi Zoltán: *A csapda.* [Részlet az 1688 munkacímű, készülő könyvből]. = Jelenkor, 4/402–408. p.

975. Halasi Zoltán: *A tanácskozás.* [Részlet – 1688]. = Tiszatáj, 4/5–11. p.
976. Hidas Judit: *Örökség.* [Regényrészlet]. = Jelenkor, 4/447–453. p.
977. Kukorelly Endre: *Ó, alt, öreg, ős, régies.* [Részlet]. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/9–11. p.
978. Lángh Júlia: *München hó alatt.* Forgószínpad és környéke. [Regényrészlet]. = Mozgó Világ, 3/25–32. p.
979. Marton-Ady Edina: *Pubi.* [Regényrészlet]. = Alföld, 3/17–19. p.
980. Márton László: *Csillaghegytől Zalátáig.* Egy készülő regényből. = Műút, 1/40–45. p.
981. Márton László: *Kulissza és név.* Egy készülő kisregényből. = Új Forrás, 3/52–58. p.
982. Márton László: *Olvasópróba.* 1. rész. = Kalligram, 2021. 11/12–22. p.
983. Márton László: *Olvasópróba.* 2. rész. = Kalligram, 2021. 12/3–13. p.
984. Nótáros Lajos: *Ébredés.* részlet. = Jelenkor, 3/320–326. p.
985. Oravecz Imre: *Alkonynapló.* (Szív, vér). (Megint egy ha). (Pitvarfibrilláció). (Akira). (Seb). (Rémkép). (Mór Mari néne). (Konyhakertfogyatkozás). (Kor). (Álomfejtés). (Tető). (Boldogasszony szilva). (Hely). (A határ másolhatatlansága). (Treatment). (Út). (Törülköző). (M. K.). (Ellenpont). = Jelenkor, 4/385–389. p.
986. Orcsik Roland: *Tor.* regényrészletek. = Kalligram, 2021. 12/21–32
987. Petrusák János: *Tanúm az Istenem.* (részlet). Az új rab. = Búvópatak, 1/20–23. p.
988. Röhrig Eszter: *Nem leszek elérhető, soha többé.* (regényrészlet). = Új Forrás, 3/71–74. p.
989. Szalai Zoltán: *Sivatagi só.* (Regényrészletek). Elízium. Gömbvillám. = Irodalmi Szemle, 1/53–60. p.
990. Száraz Miklós György: *Tibeti szél.* Négy. Öt. Hat. Kisregény. = Eső, 1/20–26. p.
991. Szeifert Natália: *Örökpanoráma.* [Regényrészlet]. = Jelenkor, 3/313–319. p.
992. Szendi Nóra: *Piknik.* regényrészlet. = Kalligram, 2021. 12/41–48. p.
993. Szilasi László: *Saját élet.* (regényrészlet). = Vigilia, 3/205–212. p.
994. Vajda Péter: *Elmész te Kukutyinba zabot hegyezni.* regényrészlet. = Kalligram, 2021. 11/50–54. p.
995. Varga Rudolf: *Három farkas.* regényrészlet. = Búvópatak, 1/13–15. p.

Közönség előtti előadásra szánt művek

996. Bíró József: *. I . A . O . O . . O.* Egyfelvonásos (rendhagyó) – mini – opera három színben / második és harmadik szín. = Irodalmi Szemle, 2021. 12/74–77. p.
997. Márton László: *Nibelungok.* Második rész – Kriemhild bosszúja. [Dráma]. = Bárka, 2/97–106. p.
998. Tar Károly: *Az ismert katona.* Tragédia két részben (részlet). = Várad, 2/16–19. p.
999. Zalán Tibor: *Miska.* Álomjáték-etűdök Schéner festő motívumaira. [Dráma]. = Bárka, 1/87–100. p.

Kevert műfajok

1000. Nagy Hajnal Csilla: *Halászháló (Márk).* [Részlet – Polipfarm – Verses regény]. = Irodalmi Szemle, 1/9–13. p.
1001. Nagy Hajnal Csilla: *Hirtelen csuklómozdulattal (Márk).* [Részlet – Polipfarm – Verses regény]. = Irodalmi Szemle, 1/18–22. p.
1002. Nagy Hajnal Csilla: *Mindjárt jobban leszel (Volja).* [Részlet – Polipfarm – Verses regény]. = Irodalmi Szemle, 1/14–17. p.
1003. Várady Tibor: *Karl Jaspers és a becskereki perlekedések.* dokumentumpróza. = Jelenkor, 4/416–422. p.
1004. Visky András: *A térképről nem lehet lemenni, regényrész.* [Verses regény – Részlet]. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. = Alföld, 3/8–11. p.
1005. Vörös István: *Harc az egyetemért.* verses regény. = Kalligram, 2021. 12/14–18. p.

Irodalmi képregény

1006. Vincze Ferenc – Csillag István: *Formátumváltás.* = Helikon, január 10. 26. p.
1007. Vincze Ferenc – Csillag István: *Haiku.* = Helikon, január 25. 26. p.

Összeállította: Zahari István

SZÁMUNK SZERZŐI

Bednanics Gábor (1976) irodalomtörténész, szerkesztő, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem oktatója

Bodrogi Ferenc Máté (1980) irodalomtörténész, szerkesztő, a Debreceni Egyetem oktatója

Demeczky Ádám (1995) kritikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandusza

Fekete-Nagy Fanni (1992) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája

Kiss A. Kriszta (1995) a Szegedi Tudományegyetem doktorandája

Lakatos István (1980) képregényrajzoló, író

Nagy Balázs Péter (1994) költő, kritikus

Nyéki Gábor (1991) tanár

Pardavi Vanda (1992) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája

Sánta Miriám (1993) költő, alkalmi kritikus

Somoskői Beáta (1986) általános iskolai és gimnáziumi tanár, kritikus

Szirák Péter (1966) irodalomtörténész, az Alföld folyóirat főszerkesztője, a Debreceni Egyetem oktatója

Taródi Luca (1995) kritikus, költő

LISZT

MŰVÉSZHÁZ

lisztmuveszhaz.hu

A LISZT MŰVÉSZHÁZ Kápolnásnyéken a **Vörösmarty Emlékház** és a **Csajághy Laura Szabadtéri Színpad** közvetlen közelében, csodálatosan romantikus környezetben található. Az erősen leromlott állapotú – eredetileg istálló – épületet sikerült megmenteni a teljes pusztulástól. Az épület oldalán helyet kapott a Liszt Ferencet ábrázoló dombormű is utalva Vörösmarty és Liszt barátságára. A Liszt Művészház reprezentatív fogadótérként várja az ide érkezőket, létrejötte tovább gazdagítja a Velencei-tó térségének kulturális infrastruktúráját.

CSAJÁGHY LAURA SZÍNPAD

PROGRAMOK 2022. június-augusztus

2022. JÚNIUS 11. SZOMBAT 20:00
Magyar Rhapsody Project – Levédia

JÚNIUS 24. PÉNTEK 20:00
Magyar Tavak Fesztiválja – Gálakoncert

2022. JÚNIUS 25. SZOMBAT 20:30
Szente Vajk: Legénybúcsú – bohózat 2 részben
a Játékszín előadásában

2022. JÚLIUS 2. SZOMBAT 10:00
A. A. Milne – Baraczka Gergő: Micimackó – zenés mese-játék egy felvonásban, a Hadart Színház előadásában

2022. JÚLIUS 9. SZOMBAT 20:30
Miro Gavran: A baba – zenés vígjáték 2 felvonásban,
a BAKtors Produkció előadásában

2022. JÚLIUS 16. SZOMBAT 20:30
Zenevonat – szuperkoncert az LGT sztárjaival.
Fellépnek az LGT zenekar egykori tagjai Karácsony János James, Solti János, valamint Szirota Jennifer, Heicz Gábor Biga és az Abrakazabra zenekar

2022. JÚLIUS 23. SZOMBAT 20:30
Anton Pavlovics Csehov: Egyfelvonásos komédiák
a Beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház előadásában

2022. AUGUSZTUS 7. VASÁRNAP 20:30
Presser Gábor – Sztevanovity Dusán – Horváth Péter:
Padlás (félig mese-félig musical 2 felvonásban)
A Győri Nemzeti Színház előadása

2022. AUGUSZTUS 14. VASÁRNAP 20:30
Lőkös Ildikó – Kálloy Molnár Péter: A Mindenség elmélete – Stephen Hawking rövid története, színmű 2 felvonásban.

2022. AUGUSZTUS 21. VASÁRNAP 20:30
Huszka Jenő – Szilágyi László: Sissi, a magyar királyné – operett két részben a Monarchia Operett társulat előadásában

Hart Protect

2475 Kápolnásnyék, Vörösmarty utca 31.
Tel.: +36 30 211 8840, +36 70 382 3054
www.csajaghylauraszinpad.hu

Jegyvásárlás: a jegy.hu oldalon, a Vörösmarty-emlékházban, a Halász-kastélyban, a Velence Resort & Spa-ban, a gárdonyi Tourinform irodában, valamint a helyszínen.
Helyfoglalás érkezési sorrendben.

Velence

Az Etyek-Budai borvidék játékos kincse

rozé cuvée

zöld veltelini

vörös cuvée

rajnai rizling–chardonnay

cserszegi fűszeres

/velencebor

Magazin a Velencei-tóról!

www.velma.hu

SZÉPIRODALMI FIGYELŐ ALAPÍTVÁNY

Charles Burns *Fekete lyuk* című képregénye már kapható a könyvesboltokban.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023 e-mail: szif.szerk@gmail.com . www.szepirodalmifigyelo.hu

Megjelenés éve: 2022 | Bolti ár: 3200 Ft | Terjedelem: 304 oldal

Miskolczy Ambrus történész könyve acte de présence. De nem azért állt össze, hogy ne felejtsék el szerzőjét az olvasók, hanem azért, hogy ne felejtsünk el bizonyos problémákat és embereket. Először is ne felejtsük, hogy kik és milyenek a mi keleti szomszédjaink, a románok. Ezt persze akkor sem felejtenénk, ha akarnánk. Viszont azon mindig is el kell tűnődni, hogy miként éljünk együtt és egymás mellett egy olyan világban, amelyben újabb és újabb meglepetések érnek. Nagy meglepetés volt a kommunista félvilágrend összeomlása, az Európai Unió gyarapodása, most pedig zsugorodása és… ki tudja, mi következik. A szkepszis jogos. Lucian Boia, román történész az Európai Unióba vetett bizalommal tárgyalta az európai és a román múlt nagy kérdéseit, egyik 2019-es könyvét viszont azzal a reménnyel zárja, hogy a Történelem megkönyörül rajtunk. Márpedig azt hihettük, hogy a nehezén túl vagyunk. Erről, történelmünk „nehezéről" szólnak Miskolczy Ambrus írásai.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében:
1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com . www.szepirodalmifigyelo.hu

SZIF

ISSN 1585-3829
22003 >
9 771585 382195

Ára: 600 Ft

Emberi Erőforrások Minisztériuma
NKA